T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI DEVLETİ'NDEN GÜNÜMÜZE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMININ ANAYASALAR BAĞLAMINDA ELE ALINIŞI

GÜLCENNET ÖZTÜRK

2501080275

DANIŞMAN: PROF. DR. MURAT ÖZGEN

İSTANBUL 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **GAZETECİLİK ANABİLİM DALI** **2501080275** numaralı **GÜLCENNET ÖZTÜRK'ÜN** hazırladığı **"OSMANLI DEVLETİNDEN GÜNÜMÜZE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMININ ANAYASALAR BAĞLAMINDA ELE ALINIŞI"** konulu **YÜKSEK LİSANS/** ~~**DOKTORA TEZİ**~~ ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI,** Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **25.06.2010 CUMA** günü **Saat: 15.30'DA** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin .....kabulüne..... 'ne* **OYBİRLİĞİ /**~~**OYÇOKLUĞUYLA**~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR. SUAT GEZGİN	Kabulü	
PROF.DR.MURAT ÖZGEN	Kabulü	
PROF.DR.ATİLLA GİRGİN	Kabulü	
DOÇ.DR.ASLI YAPAR GÖNENÇ	Kabulü	
YRD.DOÇ.DR. GÜVEN BÜYÜKBAYKAL	Kabulü	

Besim Ömer Paşa Caddesi Beyazıt-34452-İstanbul
Tel: 0 212 440 00 00 Fax: 0 212 440 03 40

ÖZ

Osmanlı Devleti'nden Günümüze Basın Özgürlüğü Kavramının Anayasalar Bağlamında Ele Alınışı
Gülcennet ÖZTÜRK

Bu çalışma, yazılı basının günümüzde kazanmış olduğu öneme paralel olarak, basın ve siyaset arasındaki ilişkiyi açıklamak ve basın özgürlüğü kavramına ilişkin değerlendirmelerde bulunmak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmamızın bölümleri literatür taraması yöntemiyle, Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar olan süreçte, basın ve siyaset ilişkisini ortaya koyacak ve basın özgürlüğünün anayasalarda nasıl ele alındığını açıklayacak şekilde hazırlanmıştır.

ABSTRACT

Discussion Of The Concept Of The Press Freedom Depending On Constitutions Beginning From The Ottoman Empire Until Today
Gülcennet ÖZTÜRK

The aim of this study, to explain the connection between the press and the politics and also analyse the concept of press freedoom via constitutions beginning from the Ottoman Empire until today. The methodology of this study is, examination of written resources and finding out how the press freedom is accepted and applied during that period in constitutions.

ÖNSÖZ

Toplum sürekli yenileniyor. Her geçen yüzyıl, ardında iletişime dair yeni bir adım bırakıyor. Bu çerçevede basın da hızla güçleniyor ve toplumsal arenada iletişimi sağlayan yeni imgeler çevremizde beliriyor.

Yeni dünya düzeninin en önemli toplumsal ve siyasal öğelerinden biri siyaset, diğeri ise basın. Bu iki kavram arasında bulunan bağ, aslında dünyayı da şekillendiriyor. Basın işlevlerini özgürce yerine getirmek istiyor, siyasal iktidar basının dizginlerini elinde tutmaktan yana tavır takınıyor.

Aynı siyasal arenanın içerisinde bulunan bu iki aktör arasındaki çekişme, basın özgürlüğü kavramına ilişkin tartışmaların yaşanmasına neden oluyor. Bütün bunlar bazı tarihsel zincirleri oluşturuyor. İşte tam da bu noktada, ortaya basın ve siyaset ilişkisine dair saptamalar çıkıyor.

Bu çalışmanın amacı, basın özgürlüğü kavramını ve önemini vurgulamanın yanı sıra, basın ve siyaset arasındaki ilişkilere de açıklık getirmektir. Bu çerçevede dünyada ve Osmanlı Devleti'nde yazılı basının ortaya çıkışının ve gelişiminin nedenlerini, Osmanlı Devleti döneminde başlayan anayasal süreçlerin Cumhuriyet döneminde de nasıl devam ettiğini vurgulamak ve anayasada yer alan ilgili maddelerin basın özgürlüğünü nasıl ele aldığını tespit etmektir.

Kaynak taraması yapılarak oluşturulan çalışmada mümkün olduğunca tarafsız davranılmış ve özgürlüğe susamış bir basının, bugüne kadar hangi şartlarda mücadele ettiği, hangi tarihsel süreçlerde işlevlerini yerine getirmeye çalıştığı ifade edilmiştir.

Çalışmalarım sürecince benden yardımlarını esirgemeyen, gazetecilik alanında başladığım lisans öğrenimimden itibaren görüşlerinden faydalanmaya başladığım çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Murat Özgen'e çok teşekkür ederim.

Her insan bir “Dünya”dır. O nedenle sadece çalışmam esnasında değil, öncesinde ve sonrasında da hep yanımda olan, isimlerini tek tek saymadığım aynı zamanda çocukluğumu paylaştığım bütün dostlarıma, yaşamım boyunca bende iz bırakmış bütün hocalarıma ve basın camiasında beraber çalıştığım gazeteci arkadaşlarıma bana kazandırdıkları için teşekkür ederim.

Ve elbette Annem’e… Yaşamımın her alanında desteğini eksik etmeyen, bana cesaret veren, her şeye rağmen kendime olan inancımı artıran, zorluklar karşısında yılgınlığa kapılmamam için bana destek veren, hep yanımda olan sevgili Anneme… Aileme… Sonsuz teşekkürler…

Gülcennet ÖZTÜRK
İstanbul, 2010

İÇİNDEKİLER

ÖZ / ABSCTRACT……iii
ÖNSÖZ……iv
İÇİNDEKİLER……vi
KISALTMALAR……...viii
GİRİŞ……..……..1

BİRİNCİ BÖLÜM

BASININ GELİŞİMİ VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI

1.1. İlk Gazetelerin Ortaya çıkışı……..……7
1.1.1. Matbaanın icadı ve İlk Modern Gazeteler……...……9
1.2. Basın Özgürlüğü Kavramı…….……..11
1.2.1. Basın Özgürlüğü Kavramının Tarihsel Gelişimi……..12
1.2.2. Basın Özgürlüğünün Önemi…….…….15
1.3. Basın ve Siyaset İlişkisi…….….16
1.3.1. Enformasyon ve Kamuoyu Kavramı Çerçevesinde Basın-Siyaset İlişkisi……..19
1.3.2. Akılcı Düşüncenin Gelişimi ve Basın-Siyaset İlişkisi……..24

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI VE ANAYASALAR

2.1. Osmanlı Devleti'nde İlk Matbaacılık Faaliyetleri……...……29
2.1.1 Osmanlı Devleti'nde İlk Gazetecilik Faaliyetleri……...……31
2.1.1.1 Osmanlı Devleti'nde ilk Türkçe gazeteler……...…33

2.2. Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Çabaları ve İlk Anayasal Nitelikli Faaliyetler……..…..36
2.2.1. Osmanlı Devleti'nde Görülen İlk Anayasal Nitelikli Faaliyetler…….38
2.2.1. Sened-i İttifak……39
2.2.1.1. Tanzimat ve Islahat Fermanları……..41
2.3. Osmanlı Devleti'nde Basın Özgürlüğü……43
2.3.1. Jön Türkler, Basın ve Birinci Meşrutiyet'in İlanı……45
2.3.2. Kanun-i Esasi'nin İlanı ve Basın Özgürlüğü……47
2.3.2.1. İstibdat Dönemi ve Basın Özgürlüğü……51
2.3.3. İkinci Meşrutiyet'in İlanı……..54
2.3.3.1. İkinci Meşrutiyet ve Basın Özgürlüğü……...56
2.4. Milli Mücadele Dönemi ve Basın……61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE ANAYASALAR

3.1. Cumhuriyet Döneminin ilk Yıllarında Basın Özgürlüğü…….....64
3.1.1. 1921 Anayasası ve Basın Özgürlüğü……65
3.1.2. 1924 Anayasası ve Basın Özgürlüğü……....67
3.1.3. Takrir-i Sükun Kanunu…….69
3.2. Çok Partili Siyasal Yaşam……...71
3.2.1. Demokrat Parti'nin kuruluşu…….72
3.2.1.1. Demokrat Parti Döneminde Basın Özgürlüğü……...73
3.2.2. 27 Mayıs 1960 İhtilali ve 1961 Anayasası……77
3.2.2.1. 1961 Anayasası'nda Basın Özgürlüğü……...79
3.2.2.1.1. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Basın özgürlüğü ile ilgili Anayasal Değişiklikler……...82
3.2.3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Basın Özgürlüğü……..85
3.2.3.1. 1982 Anayasası'nda Basın Özgürlüğü……...…88
SONUÇ……..98
YARARLANILAN KAYNAKLAR……..102

KISALTMALAR LİSTESİ

A.E.	:Aynı Eser
A.G.E.	:Adı Geçen Eser
ABD.	:Amerika Birleşik Devletleri
A.Ş.	:Anonim Şirketi
BS.	:Baskı, Bası, Basım,
C.	:Cilt
ÇEV.	:Çeviren
CHP.	:Cumhuriyet Halk Partisi
DER.	:Derleyen
DP.	:Demokrat Parti
ED.	:Editör
HAZ.	:Hazırlayan
LTD.	:Limited
LTD. ŞTİ.	:Limited Şirketi
S.	:Sayfa
İ.Ö.	:İsa'dan Önce
İ.S.	:İsa'dan Sonra
MGK.	:Milli Güvenlik Konseyi
M.Ö.	:Milattan Önce
İ.Ü.	:İstanbul Üniversitesi
TBMM.	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
T.Y.	:Tarih Yok
YAY.	:Yayın
YAY. DAN.	:Yayın Danışmanı
YAY. HAZ.	:Yayına Hazırlayan
YY.	:Yüzyıl
Y.Y.: Y.Y.	: Yayın Yeri Yok: Yayınlayan Yok

GİRİŞ

Dünya iletişim çağını yaşıyor. Enformasyon kavramı da iletişimle bağlantılı olarak yaşamın her alanını sarmış durumda. Enformasyonun iletiminde temel bir işlev gören basın ise gittikçe daha büyük bir önem kazanıyor.

Tek başına ya da siyasal hayatın herhangi bir birimine bağlı olarak bireylerin, fikirlerini özgürce ifade edebilmesi modern demokrasilerin temelinde bulunuyor. Demokratik yaşamın vazgeçilmezi olan basın da bu fikirlerin yansıtabilmesine olanak sağlayan büyük bir güç olarak karşımıza çıkıyor.

Yaşamın büyük bir parçası olan bir diğer kavramı ise "Siyaset" olarak tanımlıyoruz. Bu iki önemli kavram arasında, büyük bir bağ bulunmaktadır. Ticaretle bağlantılı bir biçimde ortaya çıkan basın, zamanla siyasal arenanın vazgeçilmezi olmuştur.

Siyasal arenanın yönetilmesinde büyük pay sahibi olan siyasal iktidarlar, basını ve dolayısıyla onun özgürlüğünün sınırlarını önemsemektedirler. Çünkü özgür bir basın, toplum üzerinde önemli etkilere sahip olacaktır.

Basından siyasete kadar, modern hayatın en önemli öğeleri, farlı kültürel yapıların ve toplumların katkılarıyla gelişmiş ve bugüne kadar gelebilmişlerdir. Bu süreç içerisinde basın özgürlüğü kavramı da siyasal iktidarların denetim mekanizmalarından etkilenmiştir. Çünkü güçlü basın, daha sağlam bakış açılarının oluşmasına katkı sağlayabilme potansiyeline sahiptir.

Siyasal iktidarlar, bir yandan basının gücünün farkında olmakla beraber, diğer yandan bu özgürlüğün denetlenebilmesi için, siyasal arenanın kendilerine verdiği gücü kullanmaktan çekinmemektedirler. Güç kavramına olan bakış açısının da şekillendirdiği bu durum, basının hoşuna gitmemiş ve en azından Osmanlı Devleti ile başlayan süreçte, Türkiye'de büyük mücadelelere neden olmuştur. Basın

özgürlüğünün elde edilebilmesi için sahnelenen mücadeleler, anayasal süreçlere de tanıklık etmiştir.

Bütün bunlar çerçevesinde, toplumsal ve siyasal yaşamın düzenlenmesine olanak sağlayan anayasalar, hakların güvencesi olarak basın özgürlüğünü de belli bir yapı içerisine almaktadır. Ancak anayasaların yapılışı bazen siyasal gelişmelerin bir parçası olabilmekte ve dolayısıyla basın özgürlüğü kavramı da bu çerçevede şekillenebilmektedir.

Osmanlı Devleti'nden günümüze anayasalarda basın özgürlüğü kavramının ele alınışını, basın ve siyaset arasındaki gelişmeleri de göz önünde bulundurarak anlatmayı amaçlayan bu çalışmada, siyaset ve yazılı basının tarihsel süreçteki ilişkisi değerlendirilecektir.

Çalışmamızda öncelikli olarak dünyada ve Türkiye'de yazılı basının gelişim evrelerine bir göz atacağız. Ardından Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemlerini ayrı ayrı inceleyecek ve siyasal iktidarın, basın özgürlüğünü nasıl denetlediğini gözler önüne sermeye çalışacağız. Öte yandan, basın özgürlüğü kavramının anayasalarda ele alınış biçimini de ifade edeceğiz.

Çalışmamızın birinci bölümünde, yazılı basının ortaya çıkışını ve basın özgürlüğü kavramını ele alacağız. Matbaaların gelişimini, gazetelerin hangi amaçlarla ortaya çıktığını inceleyecek ve yazılı basının bugün kamuoyu oluşturmada geldiği noktayı gözler önüne sereceğiz. Yine aynı bölümde, basın özgürlüğü kavramını ve onun tarihsel gelişimini açıklayacağız. Basın özgürlüğünün öneminden bahsedecek ve basın-siyaset ilişkisine ışık tutmaya çalışacağız. Bütün bunları ifade ederken, enformasyon ve kamuoyu kavramları çerçevesinde, basın özgürlüğü ile siyaset ilişkisine değineceğiz. Yine birinci bölümümüzde, akılcı düşüncenin basın özgürlüğünün gelişimine olan katkısına göz atacağız.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, öncelikle matbaaların ortaya çıkışına değineceğiz. Ardından Osmanlı Devleti'nde basının ortaya çıkmasına neden olan

faktörler ile ilk gazetecilik faaliyetlerine ilişkin bilgiler vereceğiz. İlk Türkçe gazetelerin ortaya çıkışını da bu bölümde ele alacağız. Bunun ardından, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarına değinecek, anayasaların ve anayasal nitelikte faaliyetlerin ortaya çıkışından bahsedeceğiz.

Osmanlı Devleti'nde ele alınan basın özgürlüğü kavramına da ikinci bölümde göz atacağız. Yine bu bölümde Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerine ışık tutmaya çalışacak ve bütün bunlar çerçevesinde, basın ile siyaset arasındaki ilişkiyi anlatacağız. Ayrıca basın özgürlüğü kavramının, anayasalarda ele alınış biçimine ışık tutacak ve Milli Mücadele dönemi basınını da bu döneme dahil edeceğiz.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde ise Cumhuriyet dönemini temel alarak, basın ile siyaset arasındaki ilişkinin gelişim evrelerini açıklayacağız. Öncelikli olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında basın özgürlüğü kavramının nasıl ele alındığına bir göz atacağız. Ardından Cumhuriyet döneminin ilk anayasalarından ve basın özgürlüğünün ele alınışından bahsedeceğiz.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde çok partili siyasal yaşama geçişe de değinecek, Demokrat Parti'nin kuruluşuna ve bu partinin basın özgürlüğüne olan bakışına ışık tutacağız. Yine bu bölümde, tarafsız olabilmek adına, askeri müdahale dönemlerinden pek çok kaynakta isimlendirildiği şekliyle bahsedecek ve bu dönemlerin basın özgürlüğü üzerindeki etkilerini ele alacağız. Ardından anayasalarda basın özgürlüğü kavramını, son olarak da 1982 Anayasası'nda basın özgürlüğünün ele alınışını inceleyeceğiz.

Üç bölümden oluşan çalışmamızın konusunun saptanmasında, son dönemde basın özgürlüğü üzerine gerçekleştirilen tartışmaların katkısı bulunmaktadır. Siyasal iktidar kavramının da dahil edildiği bu tartışmaların, tarihsel süreçler göz önünde bulundurularak doğru bir düzleme oturtulabileceği düşüncesi, bu çalışma için yola çıkılmasına temel oluşturmuştur.

Kaynak tarama yöntemiyle hazırladığımız çalışmamızda, faydalandığımız bütün eserler yararlanılan kaynaklar bölümümüzde yer almaktadır. Çalışmamızda yalnızca yazılı basın ele alınmış, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde oluşturulan anayasaların, basını doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren maddeleri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BASININ GELİŞİMİ VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI

İletişim, yeryüzünün en önemli kavramlarından biridir. Bireyler, toplumlar ve devletler arasında kurulan bütün ilişkilerin odak noktasında yer alan bu kavram, basın ile de iç içe bulunmaktadır.

İletişim, aynı zamanda toplumsal yaşamı da düzenlemektedir. "İletişim, insanın türsel özelliği olan toplumsallaşırlığının bir yansımasıdır."[1] Söz konusu toplumsallaşma sürecinde basının da katkısı bulunmaktadır.

İletişim sistemleri geleneksel, politik ve toplumsal yapıların biçimlendirilmesi üzerinde önemli bir rol oynamaktadır.[2] Bu nedenle siyasal arenada iletişimin sağlandığı araç son derece önemlidir. Ancak iletişim biçimlerinin son derece sistemli bir hale gelmesi elbette basının gelişimini de etkilemiştir.

Toplumsal ve siyasal iletişimin sağlanmasında kitle iletişim araçlarının büyük payı bulunmaktadır. Basın ve dolayısıyla gazeteler de bu iletişim araçlarının en eski ve en etkili olanlarındandır. İletişim alanının bir parçası durumunda bulunan basın, uygarlıkla beraber gelişmiş ve ilerlemiştir. "İletişim gereksinimi, önce basını ortaya çıkarmış, uygarlığın gelişimine bağlı olarak yaşanan teknolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal ve kültürel gelişmeler ise basının bir sektör haline dönüşmesine neden olmuştur." [3] Ortaya çıkan bu sektör ise hem siyasal devinimlerin yaşanmasına tanıklık etmiş, hem de bu devinimlerin içerisinde aktif olarak rol oynamıştır.

---

[1] Ünsal Oskay, **Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, 4.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2000, s.310.
[2] Chandrika Kaul, "İnformation Society and The Communications Revolution: The Case of India", **Communications Revolution**, Ed. Deniz Derman, John Lotherington, Ankara, Med-Campus Project, 1996, s.118,119.
[3] Nuray Gökçek Karaca, **Türkiye'de Basın Çalışanlarının İş İlişkileri ve Sorunları**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları; No.1547, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları; No.181., 2004, s.11.

Basının gelişim evresi insanlık tarihinin bir parçasıdır. Dolayısıyla söz konusu gelişim aşama aşama gerçekleşebilmiştir. Basının ortaya çıkışından önce, yeryüzü uzun bir zaman boyunca sözlü bir iletişim dönemi yaşamıştır. İletişim tarihinde büyük bir yeri olan bu dönem, yazının bulunmasının ardından yok olmamakla beraber yerini yazılı iletişime bırakmıştır. "Yazıyı ilk bulanlar Mezopotamya'da yerleşmiş olan Sümer'lerdir. Daha sonra İ.Ö. 3000'de Mısır'lılar, İ.Ö. 1500'de Çinliler, İ.S. 50'de Mayalar ve İ.S. 1400 yıllarında Aztekler kendi yazı yöntemlerini bulmuşlardır."[4] Farklı uygarlıkların katkılarıyla geliştirilen yazı, çeşitli teknolojik devinimleri de tetiklemiş ve nitekim önce matbaa icat edilmiş, ardından basının geliştiği bir süreç ortaya çıkmaya başlamıştır.

Basının gelişimine katkısı olan bütün teknolojik devrimler, aynı zamanda onun toplum nazarında önemli bir yere taşınmasına neden olmuştur. Ancak yeni dünya düzeninde büyük bir sektör konumunda bulunan basının gelişimi, bir anda meydana gelmemiştir. Dönemsel ihtiyaçlar basının ve dolayısıyla gazetelerin gelişimini tetiklemiştir. "Gazete, Batı Avrupa'da ticari kapitalizmin ürünü olan bir kitle iletişim aracıdır. Kökeninde ise Avrupa'da ortaçağ sonrasının haber mektupları vardır."[5] Mektup olarak belirtilen haber yaprakları ile insanlığın hayatına giren basının serüveni, çevresel faktörlerin de etkisiyle onun "Dördüncü Güç" olarak tanımlandığı bir sürece kadar devam etmiştir.

Basının gelişimi aynı zamanda bir iletişim devriminin sonucudur. Bu anlamda her bir iletişim devriminin aslında bir diğerini de tetiklediği görülmektedir. "İletişim dünyasının yakın ve uzak geçmişine bir göz atacak olursak, zaman içinde birbirini izleyen üç temel devrimle karşılaşırız: chirogrfaik devrim (İ.Ö. 4. yy.da yazının bulunmasını izleyen), Gutenberg devrimi (15. yy. ortalarında matbaanın bulunmasını izleyen) ve elektrik ve elektronik devrimi (telgraf ve daha sonra televizyonun bulunması)'dır."[6] İletişim tarihinin birer halkası konumunda bulunan bütün bu

[4] Massimo Baldini, **İletişim Tarihi**, Çev. Gül Batuş, İstanbul, Avcıol Basım Yayın, 2000, s.23.
[5] Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, 7.bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2008, s.107.
[6] Baldini, **a.g.e.**, s.5.

devrimler aynı zamanda toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik pek çok alanda gelişimin tetikleyicisi olmuşlardır.

Basının ortaya çıkışına neden olan gelişmelerin temelinde ticari kaygılar bulunmaktadır. İnsanlığın hayatına haber mektupları ile giren basın zamanla yaygınlık kazanmaya başlamıştır. "Haber mektuplarının 12-13 yüzyıllarda önemli bir ticaret merkezi olan Venedik'te doğduğu sanılmaktadır. Bundan sonra ticaretin gelişmesiyle birlikte tüm Avrupa genelinde görülmeye başlamışlardır."[7] Zamanla insanların habere duyduğu ihtiyaç artmaya başlamış ve haber yapraklarından gazete sayfalarına doğru uzanan bir süreç yaşanmıştır.

Basının ortaya çıkmasıyla beraber toplumsal ve siyasal arenada gelişmeler yaşanmış, bu durum ise basın özgürlüğü kavramının doğmasına ve gelişmesine olanak sağlamıştır.

1.1. İlk Gazetelerin Ortaya Çıkışı

Basının ortaya çıkışında farklı kültürlerin etkisi bulunmaktadır. Ticaretin gelişmesiyle bugünkü durumuna yakın bir biçimde kimlik kazanmaya başlayan basın, bazı coğrafyalarda gelişimini ticaretten bağımsız bir biçimde gerçekleştirmiştir.

Orhan Koloğlu, gazetenin öncüsü haber yapraklarının ilk kez Çin'in T'ang hanedanının saltanatı döneminde (618-906), devlet memurlarının yönetimin talimatlarını öğrenmeleri için çıkarıldığını belirtmektedir. [8] Bu durum, ilk gazetelerin ortaya çıkışında ticari kaygıların yanı sıra, devlet yöneticilerinin isteğinin de bulunduğu görüşünü desteklemektedir.

[7] Suat Gezgin, "Gazeteciliğin ve Türk Yazılı Basınının Kısa Tarihsel Perspektifi", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 18, 2003, s.14.
[8] Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2006, s.12.

Jean Noel Jeanneney de, T'ang hanedanının "Ti Pao" adlı bir resmi gazeteyi halkına sunabildiğini ifade etmektedir.[9] Bu ifade, aynı zamanda söz konusu gazetenin, devletin sözcüsü olduğunu destekler niteliktedir.

Dünya basın tarihi incelendiği zaman, ilk gazetelerin ya da ilk ilkel gazete olarak tanımlanabilecek oluşumların nerede çıktığına dair çeşitli söylemler bulunmaktadır. "Çin'de, 3500 yıl önce, Mısır'da 4000 yıl önce, gazete diyebileceğimiz belgelere raslanabiliyor."[10] Ancak bu gazetelerin son derece ilkel oldukları belirtilmektedir. Öte yandan günümüz gazetelerine benzemeyen bu belgelerin, kamuoyu oluşturmak gibi bir amaca da hizmet etmediklerini söylemek mümkündür.

Roma İmparatorluğu döneminde de gazeteye benzer yayınların bulunduğu bilinmektedir. M.Ö. 100-44 yıllarında, Julius Sezar döneminde, senato oturumlarına ait tutanakların "Acta Senatus" adıyla yayınlandığı ve böylece siyasal olayların halka duyurulduğu ifade edilmektedir. Öte yandan, yine aynı dönemde "Acta Publica" adıyla bir sayfalık bültenlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Roma İmparatorluğu'nda, Sezar'ın buyruğu ile halkı ilgilendiren, günlük önemli olayları içeren "Acta Diurna" isimli bildiriler de yayınlanmıştır. Acta Diurna'ların bugünkü gazetelerin atası sayıldığı yönünde fikirler bulunmaktadır.[11] Ancak, bazı kaynaklar tarafından ilk gazetelere örnek gösterilen bu yayınlar, günümüze kadar ulaştırılamamıştır.

Roma İmparatorluğu dönemine ait bültenlerin günümüz gazetelerinden farklı işlevlere sahip oldukları yönünde fikirler bulunmaktadır. "I.Ö.5. yüzyılda Roma İmparatorluğunda kurulan ve Senato Kararları'nı halka duyurmak ihtiyacından doğan 'ACTA SENATUS' ve onun peşinden, bugünkü gazeteleri hatırlatan, habercilik üstüne kurulmuş 'ACTA DİURNA', aslında, bugünkü Basınımızda var olan aksiyonların hiç birine sahip değildiler."[12] Yine de bu belgelerin, basın tarihini

[9] Jean-Noel Jeanneney, **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**, Çev. Esra Atuk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.24.
[10] İsmet Bozdağ, **Dünyada ve Türkiye'de Basın İstibdadı,** İstanbul, Emre Yayınları, 1992, s.14.
[11] M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi,** 5.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2005, s.33.
[12] Bozdağ, **a.g.e.**, s.19.

besleyen yayınlar oldukları göz önünde bulundurulmalı ve basının nasıl geliştiğinin bilinmesi açısından doğru değerlendirilmelidir.

1.1.1. Matbaanın İcadı ve İlk Modern Gazeteler

Haber yaprakları biçiminde ortaya çıkan gazeteler, zamanla gelişerek bugünkü haline gelebilmiştir. Bu gelişim evresi boyunca adım adım ilerlenmiş ve en sonunda, günümüzün "Modern" olarak ifade edilen gazeteleri doğmuştur.

Bugün yazılı basını tanımlamak için kullanılan "Gazete" ifadesinin kökeni haber mektuplarına dayanmaktadır. "İtalya'da, özellikle Venedik'te (AVVİSİ) adı verilen haber mektuplarının alınıp satılması bir ticaret konusu haline gelmiştir. Avvisi'ler (Gazzetta) denilen bakırdan, en küçük Venedik parası karşılığında satıldığından, sonraları haber toplayan ve bu haberleri yayan basın ürünlerine (Mevkutelere) GAZETE denilmiştir."[13] Günümüzde de yazılı basını tanımlamak için gazete ifadesi kullanılmaya devam etmektedir.

Yazılı basının odağında bulunan gazetelerin ortaya çıkışı kadar, gelişmesi ve yayılması da önemlidir. Ancak söz konusu gelişim, matbaanın icat edilmesiyle de doğru orantılıdır. Çünkü basım alanında matbaaların kullanılmaya başlanması, basının gelişimini tetiklemiştir. "Matbaanın sessiz gelişimi 1400'lü yıllarda Almanya'nın Ren bölgesinde, 3000 nüfuslu Magonza'da, Gutenberg olarak tanınan Johannes Gensfleish'in küçük dükkanında başlar."[14] Bu başlangıç iletişim tarihi açısından büyük bir devrim olarak adlandırılmaktadır.

Enver Behnan Şapolyo ise, dünyada ilk matbaanın en basit şeklinin Sümer Türklerinde görüldüğünü ifade etmektedir. [15] Bu durum, matbaanın gelişiminde de farklı kültürlerin etkisinin olduğunu destekler niteliktedir.

---

[13] Georges Weill'ın **Le Journal** Eserinden Aktaran: İnuğur, **a.g.e.**, s.43-44.
[14] Baldini, **a.g.e.**, s.60.
[15] Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın**, Ankara, Güven Matbaası, 1971, s.19.

Matbaanın icadının ardından, enformasyonun kayıt altına alınması sağlanmıştır. Böylece, yazılanların uzun süre saklanabilmesinin yolu açıldığı gibi, çoğaltılarak daha fazla insana ulaşmasına da olanak sağlanmıştır.

Matbaanın icat edilmesinin ardından basın, teknik anlamda ilerlemeye devam etmiş ve bir süre sonra günümüzdeki şekillerine yakın bir biçimde gazeteler ortaya çıkmıştır. "Bugünkü anlamda ilk gazete 1609'da Strasbourg'da haftalık olarak Almanca yayınlanan (Avisa, Relation oder Zeitung)'dur."[16] Bu gazetede politika ile ilgili bilgilerin yanı sıra, dönemin savaşlarına ilişkin haberler de verilmektedir.

Avisa Relation oder Zeitung'un ortaya çıkışından sonra Fransa, İtalya ve diğer Avrupa ülkelerinde de gazeteler yaygın hale gelmeye başlamıştır.

Günümüzde "Modern" olarak ifade edilen basının doğuşu, gerekli alt yapıların sağlanmasıyla beraber, teknolojinin getirdiği yenilikleri de ardına alarak gerçekleşebilmiştir. Dönemin koşullarıyla bağlantılı olarak önceleri haftalık olarak yayınlanan gazeteler, bir süre sonra günlük yayınlanmaya başlamıştır.

İlk günlük gazete, 1660 yılında Almanya'da Layıpziger Zaytung adıyla çıkarılmıştır. Yirminci yüzyılda ise dizgi makinelerinin icadı, rotatiflerin işletilmesi gibi etkenler bugünkü modern basının doğmasına neden olmuştur.[17] Bütün bu gelişmelerin ardından basın, günümüzde görülen şeklini alabilmiş ve toplumların en önemli yapılarından biri haline gelmiştir.

Basının ortaya çıkışında ve özellikle Avrupa'daki gelişim evresinde seçkinlere hizmet eden bir anlayışın sergilendiği de görülmektedir. Ancak bir zamanlar seçkinler topluluğuna has olan gazete daha sonraları halka mal olabilmiştir. "…19. Yüzyılın sonunda Avrupa gazeteleri -daha önce ABD'de yaşananlara benzer bir

[16] İnuğur, **a.g.e.**, s.57.
[17] Şapolyo, **a.g.e.**, s.13-17

biçimde- demokrasi araçları haline geldi."[18] Böylece basın, toplum içerisinde demokrasinin yansıması niteliğinde kabul edildiği bir hale gelmiştir. Günümüzde de basın, dünyanın bütün coğrafyalarında ülkelerin kendi dinamiklerinden etkilenerek gelişmesini sürdürmeye devam etmektedir.

Yazının bulunması, uygarlığın gelişmesi adına büyük bir adım olarak kabul edilmektedir. Bu adım, ardına basının gelişimini de almış ve nitekim ortaya siyasal yaşamda da etkili olan bir iletişim biçimi çıkmıştır. Bu iletişim biçimi ise, zamanla özgürlük kavramının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Ayrıca bütün bunlar çerçevesinde, söz konusu özgürlüğün basın-siyaset ilişkileri bağlamında tartışıldığı bir sürece doğru ilerlendiği görülmektedir.

1.2. Basın Özgürlüğü Kavramı

Basının, toplumlar nazarında önem kazanmaya başladığı zamanlardan itibaren, basın özgürlüğü üzerinde tartışmaların yaşanması kaçınılmaz olmuştur. 19. yüzyılda ve sonrasında basının siyasal arena içerinde geldiği nokta, onun siyaset ile olan ilişkisinin sınırlarının sorgulanmasına olanak sağlamıştır.

Basın, bir anlamda iletişim sistemidir. "Kısacası, her toplumun, her kurumlaşmanın, her örgütleniş biçiminin, o örgütleniş biçiminin gerektirdiği, ona uygun, onun ihtiyaçlarına cevap veren bir iletişim sistemi olacaktır."[19] Söz konusu sistemin belirlenmesinde, toplumsal yapının da etkisi bulunmaktadır. Ayrıca, günümüzde devletlerin resmi basın organları olabildiği gibi, hukuksal anlamda devletten bağımsız ancak haber biçimleri ve icraatlarıyla devletin kontrolü altında tutulan basın organları da bulunmaktadır.

İletişim sistemleri içerisinde bulunan basının, en önemli işlevlerinden biri haberleşmeyi sağlamasıdır. "Haberleşme, bilgi, düşünce ve tutumların ortak

[18] Necla Odyakmaz, "Basın Özgürlüğünün Düşünsel Tarihi", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 18, 2003, s.143.
[19] Hayati Tüfekçioğlu, **İletişim Sosyolojisine Başlangıç**, İstanbul, Der Yayınları, 1997, s.92.

semboller sistemi aracılığı ile kişiler veya gruplar arasında değiş tokuş edildiği bir süreçtir."[20] Yani içerisinde mesaj da bulunduran haberleşme, başka bir gruba ya da topluma ulaşılabilmesi açısından son derece önemlidir. Bu nedenle siyasal aktörler, basının bu işlevini önemsemektedir.

Basının ortaya çıkışının ardından, gittikçe etkili bir iletişim aracı olmaya başlaması, siyasal iktidarların basının gücünü fark etmesine neden olmuştur. Bu durum ayrıca, siyasal iktidarların basını kendi çıkarları doğrultusunda kullanma isteğini de doğurmuş ve ortaya basın özgürlüğü kavramı ile önemi çıkmıştır.

Bazı ülkelerde siyasal iktidarla da bağlantılı olan basın özgürlüğü, fikirlerin serbestçe iletilmesi hakkını kapsamaktadır. "Basın Hürriyeti, genel olarak, haber, fikir, düşünce ve kanatları, teksir edici araçlarla, hiçbir müdahaleye uğramadan, belirtebilmek serbestliği şeklinde târif edilir. Buna göre Basın Hürriyeti, haber, fikir, düşünce ve kanatları serbest olarak toplayıp, yorumlamak ve eleştirebilmek ve bundan sonra bunları, teksir edici vasıtalarla çoğaltabilmek ve çoğaltılan matbuaları serbest olarak neşir ve tevzi edebilmek haklarını kapsar."[21] Ancak basın özgürlüğü tanımlaması altında ifade edilen bu özgürlük biçimi, fiili anlamda hak ettiği karşılığı bazen bulamamaktadır. Siyasal iktidar ile basın organlarının özgürlük anlayışı farklı olabilmektedir.

1.2.1. Basın Özgürlüğü Kavramının Tarihsel Gelişimi

Dünyada ticari nedenlerle ortaya çıkan basının, zamanla gelişerek siyasal arenada boy göstermeye başlamasıyla, basın özgürlüğü kavramı daha büyük bir önem kazanmaya başlamıştır.

Basın özgürlüğü kavramı, özellikle siyasal arenasında demokrasi barındıran ülkelerde ortaya konulmaktadır. "Söz ve basın özgürlüğü olgusu, demokratik ve

[20] Kayıhan İçel, Yener Ünver, **Kitle Haberleşme Hukuku**, 7.bs., İstanbul, Beta Basım, 2007, s.4.
[21] Sulhi Dönmezer, "Basın Hürriyetini Düzenliyen ve Sınırlayan Mevzuatın Değerlendirilmesi", **İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası,** Cilt: 31-32, 1966-1967, s.429.

parlamenter ülkelerde ortaya konulmuş olan kavramlardır. 17. Yüzyıldan başlayarak yazılı basın alanında meydana gelen gelişmeler daha sonraları basının 4. Kuvvet olarak kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır."[22] Dördüncü güç olarak kabul edildiği bu süreçte basın, siyasal iktidarın denetime yönelik anlayışından sıyrılabilmek ve özgürlüğünü elde edebilmek adına, mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Matbaanın icadından sonra hızlı bir biçimde gelişme gösteren basın, bir süre sonra gelişmiş ülkelerde demokrasinin vazgeçilmezi gibi görülmeye başlamıştır. Bu durum ise basının, özgürlüğünü koruyabilmesi adına daha sağlam adımlar atmasını gerektirmiştir. Ancak basının ve demokrasinin gelişimi siyasal arenada yaşanan devinimlerle paralel bir biçimde ilerlemiştir.

Basın özgürlüğünün elde edilebilmesi adına atılan adımlar, ülkelere göre farklılık göstermektedir. "Basın özgürlüğünün elde edilmesi, XIX. Yüzyıl boyunca farklı Batı ülkelerinde, değişken ritimlerde kendini gösterir. Yine de iki temel dayanağı vardır. Bir yandan, demokrasinin ilerlemesi ve seçmenlerin gazeteler aracılığıyla bilgilendirilmesini gerekli kılan genel oy hakkının (sadece erkekler için) aşama aşama getirilmesi; ve diğer yandan, haber takibinde, gazetelerin basım ve yayımında, XIX. yüzyılda bir önceki yüzyıla göre çok daha çarpıcı olan teknik ilerlemeler."[23] Ancak basının bünyesinde bulunduğu ülkelerin, siyasal ve toplumsal dinamikleri bu gelişmenin hızında ve yönünde etkilidir.

Basın özgürlüğünün tartışılabilmesi için sözlü iletişimden yazılı iletişime geçişin ve dolayısıyla matbaanın icadının doğru değerlendirilmesi gerekmektedir. "Bir kültüre alfabeyi sokarsanız o kültürün bilme alışkanlıklarını, toplumsal ilişkilerini, topluluk, tarih ve dinle ilgili nosyonlarını değiştirirsiniz. Bir kültüre taşınabilir türde matbaayı sokarsanız gene aynı sonucu elde edersiniz."[24] Bu bağlamda, matbaa devriminin toplumların yapısında değişimlere neden olduğu sonucu doğmaktadır. Dolayısıyla basın özgürlüğü kavramı da, bu sürecin bir parçasıdır.

---

[22] Murat Özgen, "Basın Özgürlüğü Kavramı", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 7, 1998, s.53.
[23] Jeanneney, **a.g.e.**, s.78.
[24] Neil Postman, **Televizyon: Öldüren Eğlence**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1994, s.171.

Basının toplum üzerinde yarattığı etki, onun kamuoyu oluşturma gücünü ortaya çıkarmış ve siyasal arenada "Dördüncü Güç" olarak kabul edilmesinin yolunu açmıştır. Bu kavram 1800'lü yıllarda da karşımıza çıkmaktadır. "Bir gazeteci olan F. Knight Hunt 1850 yılında yayınladığı kitabının başlığı olarak 'dördüncü güç' yeni terimini kullanmıştır."[25] Daha sonra diğer Avrupa ülkelerine ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yayılan "Dördüncü Güç" kavramı, bugün basın özgürlüğünün tanımlanmasında kullanılan en etkili terimlerden biri olmuştur. Siyasal aktörlerin basın özgürlüğünü denetlemek istemesinin en büyük nedenlerinden biri de, onun bu kamuoyu oluşturabilme niteliği ve yeni bir güç noktası olma özelliğidir.

Basın, kamuoyu yaratma gücüne sahip olmanın yanı sıra siyasal arenada yasama, yürütme ve yargı kavramlarının neredeyse tamamlayıcısı durumuna gelmiş bulunmaktadır. Çünkü demokratik rejimlerde denetleme gibi bir fonksiyona da ihtiyaç duyulmaktadır. "…Etkileme ve kamuoyu yaratma özellikleri, devlet kurumlarından bağımsız oluşları nedeniyle, bu denetleme fonksiyonunu çağımızın çoğulcu demokrasilerinde en etkin bir biçimde BASIN yüklenmiştir."[26] Çağdaş demokrasilerde, iktidarın denetlenmesi gibi bir göreve de sahip bulunan basın, bu nedenle kuvvetler içerisinde kendine yer edinmiştir.

Demokrasinin yansıması olarak da nitelendirebileceğimiz basının üstlendiği rol, birey özgürlüklerini temel alan bir siyasal arena içerisinde gerçekleşmektedir. "Basın özgürlüğü denilince, demokrasinin bütün kurumlarına ve mekanizmalarına yürekten inanan bir inanç sistemi içinde kişiyi, dolayısıyla kişisel hak ve özgürlükleri temel alan bir özgürlük akla gelmektedir."[27] Bu bağlamda basın özgürlüğünün, sadece basın ile değil, ondan yararlanan bireylerin haber alma özgürlüğü ile de ilgili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

---

[25] Asa Briggs, Peter Burke, **Medyanın Toplumsal Tarihi**, Çev. İbrahim Şener, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2004, s.214.
[26] Alev Coşkun, **Demokrasi ve Basın Özgürlüğünün Temel İlkeleri**, İzmir, Cem Ofset Matbaacılık, 1988, s.33.
[27] Tokgöz, **a.g.e.**, s.131.

Demokrasi kavramı, Eski Yunan uygarlığından günümüze kadar çeşitli evrelerden geçerek bugüne gelmiştir. "Yunanca demos (halk) ve kratos (iktidar) sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan demokrasi terimi, eski Yunan uygarlığından bu yana halkın siyasal erki ele alıp kendi kendini yönetmesi özlemini dile getirmektedir."[28] Aslında halkın iktidarına dayanan bu kavram, günümüzde basın özgürlüğünün dayanaklarından biri olarak kabul görmektedir. Basın özgürlüğü aynı zamanda demokrasinin uzantısı niteliğindedir.

1.2.2. Basın Özgürlüğünün Önemi

Basın özgürlüğü kavramı, demokrasi ile beraber daha büyük bir önem kazanmıştır. Basının özgür olabilmesi, toplumun gerçekleri öğrenmesi açından da önemlidir.

Basın, modern demokrasilerde toplumla iç içedir. "Medya demokratik sürecin vazgeçilmez bir öğesidir, çünkü halkın birer vatandaş olarak haklarını kullanabilmeleri için gerekli olan enformasyonu sağlamasından ötürü yurttaşlar, medya aracılığı ile olayların yorumlanmasına ve tartışmalara katılabilirler, toplumun gelişimini ve siyasal tercihleri etkileyen tutumlar edinebilirler ve eylemlerde bulunabilirler."[29] İşte tam da bu nedenle, basının haber verme işlevi, onun özgürlüğünün bir uzantısı olarak değerlendirilebilmektedir.

Gereksinimler bazı icatların ortaya çıkmasını tetiklemektedir. Basının ortaya çıkışında da bu etkenin olduğunu savunmak mümkündür. Bir zamanlar ticari gereksinimler nedeniyle insan hayatına giren, sonraları güçlenmeye başladıkça siyasal iktidarın propaganda aracı olarak bile kullanılan ve elbette bu süreçte yasaklamalara da konu olan basının, bugün özgürlüğünün sınırları tartışılmaktadır. "İletişim özgürlüğü, bir düşüncenin serbestçe yayılarak kitlelere aktarılması anlamına

[28] Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi,** Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1638, 1999, s.1

[29] Knut Lundby, Helge Ronning, "Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanışı", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. Süleyman İrvan, Ankara, Ark, 1997, s.25-26.

gelmektedir."[30] Bu nedenle, basın özgürlüğünün önemi biraz daha artmış görünmektedir. Bu özgürlüğün bir uzantısı olan haber verme işlevi, artık sosyal bir hak niteliğinde kabul görmektedir.

Basın özgürlüğü, toplumun bilme hakkıyla da ilgilidir. Halil Nebiler "Medyanın Ekonomi Politiği" adlı eserinde, Nail Güreli'nin cümlelerine yer vermektedir. Basın özgürlüğünü 'gazetecilerin bireysel özgürlüğü değil, halkın gerçekleri öğrenme hakkı' şeklinde ifade eden Güreli, halkın gerçekleri doğru, dürüst ve eksiksiz öğrenebilmesinin, siyasal tercihini doğru yapabilmesi açısından önemli olduğunu belirtmektedir.[31] Basın bu nedenle de toplum içerisinde önemli bir yerde bulunmaktadır.

Demokratik rejimlerde siyasal arenanın vazgeçilmezleri arasında bulunan basın, sahip olduğu işlevler nedeniyle özgürlüğüyle tartışılmaktadır. Bu durum, onun siyasal iktidar ile bağlantısını da kurmaktadır.

1.3. Basın ve Siyaset İlişkisi

Bütün ülkeler kendi dinamikleri çerçevesinde siyasal gelişmeler göstermektedir. Bu bağlamda, basın da bünyesinde bulunduğu ülkenin siyasal koşullarından etkilenmektedir. Ancak basının özgürce faaliyet gösterebilmesi, demokrasiyi özümseyebilmiş siyasal rejimlerle mümkündür.

Basın özürlüğünün, bir anlam ifade edebilmesi için fikirlerin dile getirilebilme olanağına kavuşması kadar, yazıyla anlatılabilmesi de önemlidir. Bu anlatım siyasal, toplumsal, ekonomik olay ve olguları da kapsamalıdır. Söz konusu özgürlük, anayasalarda da yer etmektedir ve etmelidir. Dolayısıyla basın özgürlüğünün sınırları, anayasal süreçlerin meydana gelmesinde baş aktör olan siyasal iktidarla da bağlantılıdır.

[30] Niyazi Öktem, "İletişim Özgürlüğü", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:1, 1992-1993, s.163.
[31] Halil Nebiler, **Medyanın Ekonomi Politiği**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995, s.22.

Basın özgürlüğünün gelişimi siyasal devinimler çerçevesinde ve farklı kültürlerin katkılarıyla gerçekleşebilmiştir. "Eski Yunanistan'ın ve Romalıların Cumhuriyet devri hatiplerinin besledikleri, 1789 Fransız ihtilâlcilerinin coşturdukları, liberal İngiliz felsefesinin ise rasyonel, akılcı bir niteliğe ulaştırdığı özgürlük akımının tarih boyunca sürekli bir ilerleme kaydettiğini veya etmesi gerektiğini görüyoruz."[32] Bu özgürlük elbette basın özgürlüğüne de katkı sağlamış ve her iki özgürlük biçimi bir anlamda birbirlerinin tamamlayıcısı olmuşlardır.

Tarih boyunca sahnelenen özgürlük mücadeleleri, basın olgusunun güçlenmesine neden olmuş ve basının kamuoyu oluşturma gücü kendini açık bir biçimde göstermiştir. Ancak basının sahip olmaya başladığı bu güç, siyasal iktidarı basın özgürlüğünün denetlenmesine yönelik yollar arayama itmiştir.

Basın, uzun yıllar boyunca şimdi sahip olduğu özgürlüğü koruyabilmek için Avrupa dahil pek çok coğrafyada mücadele vermek zorunda kalmıştır. "Önce hükümetlere karşı. Artık, hükümetler bu yeni araçtan endişe duyuyor ve bilinmeyen karşısında olağan bir refleksle tepki gösteriyorlardı: Korkuyla, yasaklamaları ve cezaları artırıyorlardı. Bunlar o kadar ağırdı ki, gazeteleri kapanmaya kadar götürüyordu. Ardından, basının kendi hedeflerine hizmet etmesini sağlamak için onu ehlileştirme arzusu ortaya çıktı."[33] Siyasal iktidarın basını ehlileştirme arzusu ise, yüzyıllar boyu süren basın ve siyaset arasındaki çekişmenin nedenleri arasında bulunmaktadır.

Siyasal iktidarın basını ehlileştirmek adına attığı en büyük adımların başında, onun özgürlüğünü denetlemeye yönelik önlemler alması gelmektedir. Bu nedenle, basın özgürlüğü kavramı ortaya çıktığı andan itibaren tartışma konusu olmuştur. Ruhunda, halkın haber alma özgürlüğünün temel alındığı bir heyecan biçimi bulunması gereken basın, siyasal iktidarın, basına çizdiği özgürlüğün sınırlarını aşmanın mücadelesini de vermek zorunda kalmıştır.

---

[32] Cevdet Perin, **Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1974, s.17-18.
[33] Jeanneney, **a.g.e.**, s.28-29.

Basının hükümetten bağımsız tutulmasını sağlamak, aslında basına toplumu hükümetin kötü uygulamalarından korumak için de izin verir.[34] Basın ve siyaset arasında oluşan ilişkinin nedenlerinden biri de budur.

Siyasal iktidar, basının kamuoyu oluşturabilecek güce sahip olduğunun farkında bulunmaktadır. "Siyasal önderlerin, önemli etki tutamaklarından biri olarak, gazetelere el atmaları gerekliliği anlaşılabilirdi; çünkü gazetelerin yardımıyla sadece bir gün için bile olsa kamuoyu yaratılabilirdi."[35] İşte bu güç, iktidarın basını denetlemesi ya da kendi lehine kullanmak istemesi gibi bir sonuç doğurmaktadır. Basın ve siyaset arasındaki ilişkinin boyutlarını ifade eden örneklerden biri de budur.

Siyasal iktidarın basınla olan ilişkisi, bazen siyasal aktörler tarafından doğrudan ya da dolaylı bir biçimde dile getirilmektedir. Orhan Erinç'in "Medya ile Politika" adlı eserinde Napolyon'un "Eğer basının dizginlerini elimden kaçırırsam, iktidarda üç aydan fazla kalamam"[36] cümlelerine yer vermektedir. Bu cümle, basının dizginlenmesi gereken bir alan gibi görüldüğü fikrini de desteklemektedir.

Özgürlüğün dizginlerini elinde bulundurmak isteyen siyasal iktidarın, basın özgürlüğünü kendi algılayışı çerçevesinde değerlendireceği ortadadır. Üstelik Napolyon'un sözleri, iktidarda kalmanın yolunun basınla da ilgili olduğunun açık bir göstergesidir. Bugün bile, günümüzden yüzlerce yıl önce siyasal bir aktörün basını dizginlemek istemesi üzerine kurulu olan fikrinin, geçerliliğini korumakta olduğu görülmektedir.

Siyasal iktidar, toplumun diğer bütünleyici öğeleri gibi basını takip etmektedir. Çünkü bir medya organı da olan basın, bireylerin siyasal karar alma sürecinde etkili bir durumda bulunmaktadır. Artık demokratik rejimlerde, iktidarda kalmanın yolu

[34] H. Eugene Goodwin, **Groping for Ethics in Journalism**, Iowa, The Iowa State University Press, 1983, s.21.
[35] Kurt Lang, "İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi", **Kitle İletişim Kuramları**, Der. Erol Mutlu, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, s.28.
[36] Orhan Erinç, **Medya ile Politika**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1996, s.133.

halktan alınacak destekten geçmektedir. Bu nedenle siyasal aktörler açısından, halkın tercihlerinin iktidar lehine yönlendirilmesi önemlidir.

Basın, siyasal iktidarı rahatsız edebilecek bazı olay ve konuları gündeme getirebilme özelliğine sahiptir. Bu yönüyle siyasal iktidarların dikkatini çekebilmektedir. "Medya, düzenli olarak yeni problemleri tematize edebilir, farklı alt sistemlerle iletişim kurulmasına olanak sağlayabilir. Medyanın politik iletimdeki başarısının ağırlık noktası ve politik sistem için rahatsızlık potansiyeli oluşturmasının nedeni budur."[37] Ayrıca basının, farklılıkların ifade edilmesine olanak sağlaması ve siyasal iktidara yönelik eleştirilerin yansıtılabileceği bir araç olarak faaliyet gösterebilmesi de, bu rahatsızlık potansiyelinin nedenleri arasında bulunmaktadır. Bütün bu süreçler ise, siyasal iktidarın basın özgürlüğünü denetlemek istemesinin nedenleri arasında bulunmaktadır.

1.3.1. Enformasyon ve Kamuoyu Kavramı Çerçevesinde Basın-Siyaset İlişkisi

Haberi halka doğrudan ulaştırabilen basın, fikirlerin serbestçe dolaşmasına olanak sağlayan bir alan olarak da değerlendirilmektedir. Bu yönü, onun siyasal iktidar tarafından denetlenmek isteyişinin önünü açmaktadır. Basının gelişimi, onu böylesine önemli bir noktaya taşımıştır. Bütün bunlara rağmen, basın ve siyaset ilişkisinden bahsederken, siyasal arenanın gelişim süreci ve devletlerin aldığı yeni siyasal şekil de göz önünde bulundurulmalıdır.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, bazı insanlara göre bilginin, bazı insanlara göre enformasyonun çağıdır. "Son üç yüz yıldır geçerli olan sanayi uygarlığı ve sanayi toplumundan sonra, içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda, yeni bir uygarlık ve toplumsal yapı dönemine girdiğimize ilişkin bir düşünce canlanarak, dünya geneline yayılmıştır. Bu yeni toplum için değişik adlar önerilmekte olup, bunlardan başlıcaları

[37] Füsun Alver, "Medya ve Politika", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 7, 1998, s.42.

endüstri sonrası toplum, bilgi toplumu ve enformasyon toplumudur."[38] Bütün bu tanımlamalar, aynı zamanda basın özgürlüğü kavramı üzerinde yaşanan tartışmaların sebeplerini de özetler niteliktedir.

21. yüzyıl, içerisinde siyasal yönelimlerin, yönetimlerin değişmesi gibi bir anlamı da barındırmaktadır. Büyük ve otoriter imparatorluklar artık yerini enformasyonun temel alındığı yönetimlere bırakmıştır. Bir zamanlar, yalnızca kağıtlarda yazılı olan bilgilerin saklanmasında bile güçlükler yaşanırken, şimdilerde enformasyon kontrolü gündemdedir. "İmparatorluklar önceleri sadece 'kâğıt İmparatorlukları' olmuş, daha sonra da enformasyon -ve enformasyon kontrolü- imparatorlukları halini almıştır."[39] Gittikçe çoğalan ve yeryüzüne yayılan enformasyon bir anlamda, yeni bir toplum sistemi inşa etmiştir.

Basının toplum içerisindeki işlevinin şekillenmesi çağın gereklerine göre gerçekleşmektedir. "Geçiş sürecindeki toplumlar sadece sistemlerinde olan değişikliğe değil, kültürel devrimlere de ihtiyaç duyarlar. Bu dönüşümler her şeyden önce kendilerini iletişim örneklerinde gösterirler."[40] Dolayısıyla basının işlevinin ve gazetelerin içeriğinin biçimlenmesi iletişim sistemlerinde gerçekleşen değişimlerle ilgilidir. Enformasyon aktarımı da aslında bu sürece dahildir.

Demokrasi ve enformasyon arasındaki bağ, günümüzde daha açık bir biçimde kendini göstermektedir. Basın, enformasyonun sağlanması açısından önemli bir yerde bulunmaktadır. "…Medya aracılığıyla sürdürülen enformasyon ve iletişim, siyasetin alanını genişletir ve siyasetçilerin bu alanı tek başlarına denetlemelerini engeller."[41] Bu nedenle de, siyasal iktidarın gözü basının üzerindedir.

---

[38] Güliz Uluç, **Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı**, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2003, s.136.
[39] Frederic Barbier, Catherine Bertho Lavenir, **Dedirot'dan İnternete Medya Tarihi**, Çev. Kerem Eksen, İstanbul, Okyanus Yayınları, 2001, s.8.
[40] Thomas A. Bauer, "Societies in Transition -A Challenge For Journalism And Journalism Culture A Theoretical Disposition", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 36, 2009, s.51.
[41] Manuel Nunez Encabo, "Gazetecilik Etiği ve Demokrasi", **Medya, Kültür, Siyaset,** Der. Süleyman İrvan**,** Ankara, Ark, 1997, s.283.

Noam Chomsky, "Halkın Sırtından Kazanç" adlı eserinde, David Hume'un eserlerinde vardığı 'Hükümetler fikirlerin denetlenmesi üzerine kuruludur' sonucunu şu şekilde aktarmaktadır: "Bu ilke en despot ve en militarist hükümet için geçerli olduğu ölçüde, en özgür ve halka en çok dayalı hükümet için de geçerlidir."[42] Dolayısıyla fikirlerin açıklanması açısından bu kadar önemli bir yerde bulunan basının, siyasal iktidar ile bağlantısı farklı ideolojilerdeki hükümetlere ve ülkelere rağmen ortadadır. Ayrıca enformasyonun denetlenebilmesi, fikirlerin denetlenmesinin de yolunu açmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde de, kendini modern olarak tanımlayan ülkelerde de dönemin siyasal iktidarları, kendilerine anayasalar ile verilen hakları ve güçleri diledikleri doğrultuda kullanabilme yetkisine sahiplerdir. Basın da bu durumdan üzerine düşen payı almaktadır. "Siyasal iktidarların kendilerine karşı olan medya kuruluşlarına sansür uygulamaları medya-siyaset ilişkilerinin başka boyutunu oluşturmaktadır. Ayrıca toplumun ve kamuoyunun biçimlenmesinde önemli olan bir rolü olan medyanın elinde bulundurduğu bu güç politikacılar tarafından kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda kullanılmaktadır."[43] Siyasal iktidar, bu gücü kendi propagandasını yapmak için de kullanmaktadır. Ancak bu süreçte muhalif seslerin yükselebileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bu noktada ise, basın ile siyaset arasında denetlemelere ve anayasal anlamda kısıtlamalara giden bir süreç yaşanmaktadır.

Halkın iktidarı, siyasal iktidarı kamuoyu oluşması yoluyla denetleyebilir.[44] Basın, siyasal arena içerisinde iletişimi ve denetlemeyi sağlayan bir güç noktasıdır. Bu durum, basın ve siyaset arasındaki ilişkiyi açıklayan en iyi örneklerden biridir. Parlamenter demokrasilerde iktidarın icraatlarını halk adına denetleyebilecek en iyi organlardan biri olan basın, bu özelliği ile de siyasetin aslında tam göbeğinde bulunmaktadır.

---

[42] Noam Chomsky, **Halkın Sırtından Kazanç,** Çev. Deniz Hakyemez- Barış Zeren, İstanbul, Om Yayınevi, 2000, s.52.
[43] E. Özgür Gönenç, "Siyasal Yaşamın Belirlenmesinde Kitle İletişim Araçlarının Rolü, **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi,** Sayı: 17, 2003, s.32.
[44] E. Özgür Gönenç, "Medyanın Toplum Üzerindeki Etkileri", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi,** Sayı: 21, 2005, s.59.

Basının siyasal arenada denetleme görevi görmesi, liberal düşüncede de yer almaktadır. "Gelenekçi liberal düşünce medyanın temel demokratik rolünün, devleti gözleyen bir kamu gözcüsü olarak hareket etmek olduğunu ileri sürer. Bu rol bazen, hükümetin işleyişi hakkındaki genel tartışmayı kolaylaştırmayı da içerecek biçimde genişletilmesine karşın, genellikle devlet otoritesinin kullanılmasındaki kötü uygulamaları açığa çıkarma biçiminde tanımlanmaktadır."[45] Basının en önemli işlevlerinden birini de açıklayan bu durum, siyasal iktidar ve basın arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmaktadır. Aslında özgür bir biçimde hem siyasal arenada faaliyet göstermesi gereken, hem de denetleme görevini yerine getirmesi beklenen basın, bazen siyasal iktidardan bağımsız olamamaktadır.

Siyasal iktidarın, basın özgürlüğünü denetlemek isteyişinin en büyük nedenlerinden biri de, basını kimi zaman iktidarı açısından sakıncalı bulmasıdır. "John Locke'un on yedinci yüzyıl sonlarında yazdığı gibi, kamuoyu kendisi aleyhine döndüğünde dokunulmazlığını sürdürebilecek tek bir kişi yoktur."[46] Basın, kamuoyu oluşturabilecek en büyük güçlerden biridir. Siyasal iktidarın basından, kendi çıkarları doğrultusunda yararlanma yoluna gitmek istemesinin nedenlerinden biri de budur. Bu durum ise, basın ve siyaset ilişkilerinde, özgürlüğün denetlenmesine kadar varan süreçlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Kitle iletişim araçları içerisinde yer alan basın, bazı dönemlerde gündemin oluşmasına katkı sağlamaktadır. "Gündem belirleme araştırmacılarına göre, iletişimin bir kullanım biçimi olan kitle iletişimi sayesinde, kitle iletişim araçlarınca verilen mesajların kamu gündemini etkilemekte ve belirlemektedir."[47] Basın ve siyaset arasında kurulan ilişkilerin nedenlerinden biri de budur.

---

[45] James Curran, "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. Süleyman İrvan**,** Ankara, Ark, 1997, s.142.

[46] John Locke'un **An Essay Concerning Human Understanding** Eserinden Alexander Campbell Fraser'ın Derlemesiyle Aktaran: Elisabeth Noelle- Neumann, "Suskunluk Sarmalı Kuramı'nın Medyayı Anlamaya Katkısı", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. Süleyman İrvan, Ankara, Ark, 1997, s.224.

[47] Erkan Yüksel, **Medyanın Gündem Belirleme Gücü**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001, s.125.

Enformasyonu kontrol altında tutmaktan yana tavır takınan bazı siyasal iktidarların, basın özgürlüğüne taraftar olmadıklarını söylemek mümkündür. "Aslında her dönemde iktidar konumundakiler, kendi hareket alanlarını kısıtladığı için basın özgürlüğüne karşıdırlar."[48] Çünkü basın, söz konusu hareket alanında atılan adımların kamuoyunda yankı bulabilmesine, eleştirilmesine ve böylece toplum nazarında değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. İşte bu nedenle, siyasal iktidarlar kendilerine sırt dönen bir basın anlayışından rahatsızlık duyabilmektedir. Bu rahatsızlık ise, kendini basın özgürlüğünü denetlemeye yönelik adımlar şeklinde dışa vurmaktadır.

Basın ve siyasal iktidar arasındaki ilişkinin belirleyici özelliklerinden biri de, onun siyasal iktidar ile halk arasında bir köprü görevi görüyor olmasıdır. "Basın haber verip bilgilendirirken aynı zamanda da hem devlet ile halk arasında, hem devlet yöneticilerinin seçimi ve denetlenmesi alnında aracı rolü üstlenmekte bununla da sınırlı kalmayıp toplumsal olaylarda kamuoyu oluşturma işlevini de yüklenmektedir."[49] Siyasal iktidar da, en az toplum kadar bu işlevlerin farkındadır. Dolayısıyla siyasal iktidarın, basın özgürlüğünün sınırları konusunda neden bu kadar hassas olduğu açıktır.

Siyasal iktidarların denetleme çabalarına rağmen basın özgürlüğü, içinde bulunduğumuz yüzyılda neredeyse demokratik sistemlerin vazgeçilmezi haline gelmiş, ayrıca temel hak ve özgürlükler kapsamında değerlendirildiği bir noktaya ulaşmıştır. "Örneğin: Tocquevill'e göre 'Basın, özgürlüğün en mükemmel demokratik formülüdür.' Mendes France basını 'Modern demokrasinin belli başlı ögelerinden biri' olarak nitelemektedir."[50] Bu tanımlamalar doğrultusunda basın, özgürlük ve demokrasi arasında bir bağ bulunduğunu iddia etmek abartılı bir söylem olmayacaktır.

---

[48] Suat Gezgin, **Medya ve Eğitimde Birikimlerim**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002, s.64.
[49] Güleda Yücedoğan, "Basın, Özgürlük ve Gazeteci", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 9, 1999, s.108.
[50] İnuğur, **a.g.e.**, s.20.

Basının bu kadar önemli bir noktaya ulaşmış olmasının bazı sonuçları da bulunmaktadır. Bunlardan biri, siyasal iktidarın basına, basın özgürlüğünün ruhuna darbe vuracak nitelikte yaptırımlar uygulamasıdır. Bu yaptırımlar arasında, basın özgürlüğüne anayasalarda yer vermek, ancak bunu denetleme biçiminde gerçekleştirmek de bulunmaktadır.

1.3.2. Akılcı Düşüncenin Gelişimi ve Basın-Siyaset İlişkisi

Basın özgürlüğü kavramının en büyük dayanaklarından biri, Aydınlanma dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü basın özgürlüğü aynı zamanda, Aydınlanma dönemi ile beraber yükselen siyasal reformların bir uzantısı niteliğindedir.

Aydınlanma dönemi, akılcı düşüncenin temel alındığı bir döneme karşılık gelmektedir. "Felsefe tarihi, XVIII. yüzyıla aydınlanma çağı adını koyuyor. Kant'ın tanımına göre insan, aklını kullanmayışı yüzünden düşmüş olduğu durumdan aklını kullanarak kurtulmuş ve aydınlanma yoluna girmiştir."[51] Aydınlanma dönemi ile beraber yükselen ve akla öncelik veren bu anlayış, aynı zamanda iktidar kavramının da sorgulanmasına neden olmuştur.

Basın özgürlüğü üzerine etkileri bulunan Aydınlanma dönemi, bir yandan da mutlak siyasal iktidara bir başkaldırıdır. "Aydınlanma toplumsal-siyasal düzeyde mutlakyönetime tepkidir…"[52] Bu tepkiyle beraber, birey özgürlüklerinin temel alınması gerektiği yönünde fikirler yükselmeye başlamıştır. Böylece, günümüze kadar uzanacak olan özgürlük serüvenlerine, bir halka daha eklenmiştir.

Aydınlanma döneminin oluşturduğu özgürlük anlayışı, anayasal boyutta da kendini göstermiştir. Anayasalar, basın özgürlüğünü siyasal iktidarın müdahalelerinden korumak için bir şemsiye görevi görebilmektedir. "Aydınlanma Çağı'nda felsefi dayanaklarını sağlamlaştıran ve siyasal reform programlarının bir parçası olan bu özgürlük, Anayasalara ve yasalara, gazete ve dergi gibi basılı iletişim ürünlerini

[51] Orhan Hançerlioğlu, **Düşünce Tarihi**, 14.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008, s.216.
[52] Afşar Timuçin, **Düşünce Tarihi**, İkinci Cilt, 5.bs., İstanbul, Bulut Yayınları, 2005, s.270.

siyasal otoritenin müdahalesinden korumak için konmuştur."[53] Ancak siyasal müdahalelerden korumak için yapıldığı düşünülen anayasal maddeler, bazen özgürlüğün denetlenmesinin yolunu açmaktadır.

Anayasalarda güvence altına alınan ya da tam tersi bir biçimde denetlenen basın özgürlüğü kavramının gelişmesi, tüm dünyada aynı anda meydana gelmemektedir. "Genellikle haber, fikir ve düşüncelerin çoğaltıcı araçlarla serbestçe açıklayabilmek özgürlüğü olarak tanımlanan basın özgürlüğünü anayasal güvenceye kavuşturan ilk ülke ABD olmuştur. 1787 tarihli ABD Federal Anayasasının ilk kez değişikliğe uğradığı 1791'de 1. Ek maddede 'Kongre söz ve basın özgürlüğünü kısıtlayan kanun yapamaz' hükmü ile basın özgürlüğü garanti altına alınmıştır."[54] Böylece bu özgürlük anayasal düzlemde yankı bulmuştur. Ancak bu özgürlüğün güvence altına alınmasında, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde yükselen liberal akımların da etkisi bulunmaktadır.

Ortaçağ gibi skolastik bir devrin bile kapanmasında büyük pay sahibi olan akılcı düşüncenin, matbaanın ve basının birbirini tetikleyerek ilerleyen tarihi elbette siyasetten bağımsız gerçekleşmemiştir. Her devir aynı zamanda kendi muhaliflerini yaratmaktadır. Bu süreçte basın da enformasyonun, haberlerin aktarılmasında üzerine düşeni yerine getirmiş ve toplum nazarında bu şekilde vazgeçilmez bir yere yükselmiştir. Çünkü haber alma ihtiyacının altında politik nedenler de yatmaktadır. Siyasal yönetim biçimlerinin değişmesi, imparatorlukların yıkılması, yeni devletlerin kurulması gibi süreçler, içerisinde enformasyonun ve bilginin payını bulundurmaktadır. Dolayısıyla basın, bu süreçlerin gerçekleşmesinde neredeyse aktif bir rol oynamaktadır.

Sistem olarak parlamenter görünse de, tam anlamıyla demokrasiyi özümseyememiş rejimlerde basın, güç ve iktidar arasında bir yerde bulunmaktadır. Ancak dünyanın

---

[53] Halûk Şahin, **Yeni İletişim Ortamı Demokrasi ve Basın Özgürlüğü**, İstanbul, 1990 Basın Konseyi Bilimsel Araştırması, 1991, s.63.
[54] İnceoğlu, Basın Özgürlüğünü Anayasal Güvenceye Kavuşturan İlk Ülkenin ABD Olduğunu Sulhi Dönmezer'in **Basın ve Hukuku** Eserinden Aktarmaktadır: Yasemin G. İnceoğlu, **Çeşitli Ülkelerde Medya**, İstanbul, Der Yayınları, 1994, s.10.

aldığı yeni düzende güç kavramı enformasyon ve bilgiyle de alakalıdır. "Kitle İletişim Araçları sayesinde bilgi ve imgeler çevremizi hızla sarıyor. Güç, bilgiyi elinde tutanların, kitle iletişim araçlarını yönetenlerin tekelinde."[55] Bir kitle iletişim aracı olan basının, siyasal iktidarın güdümünde değerlendirilmek istenmesinin temelinde de bu gerçeğin yansımasından izler bulunduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu nedenledir ki, basın özgürlüğünün sınırları siyasal iktidar tarafından önemsenmektedir.

Tarihsel gelişimi de göz önünde bulundurulduğunda, basının sadece özgürlük kavramı ile ilgili olmadığı da görülmektedir. "Şayet (gazetelerin) sadece özgürlüğü güvenceye aldığını düşünürsek onların önemini azımsamış oluruz; gazeteler uygarlığı idame ettirirler."[56] Uygarlığın içerisinde siyasal değerler de bulunmaktadır. Basın da aynı alanda yer almakta ve uygarlık yollarında ilerlemenin önünü açmaktadır. Bütün bu gelişmelerde de akılcı düşüncenin payı bulunmaktadır.

Martin Walker "Basının Gücü" adlı eserinde, bir gazetenin bir ulusun kültürünün güncesi olduğunu ifade etmektedir. Walker ayrıca, pek az hükümetin tek taraflı olduğunu belirterek, "Bir bölümü basından nefret ediyorsa, bir bölümü basını yararlı bir müttefik olarak görecektir"[57] demektedir. Bu durum aslında "ya iktidar güdümünde bir basın, ya da nefret edilecek bir basın" şeklinde bir tercih biçiminin varlığını da düşündürmektedir.

Siyasal iktidarların, basını kendi çıkarları çerçevesinde değerlendirmek istemeleri, özgürlük açısından sakıncalı ama iktidarlar açısından olumlu bir anlayışa karşılık gelmektedir. Bazı siyasal aktörler açısından basın ve siyaset arasında, siyasal aktörler lehine geliştirilen bir ilişki olmalıdır.

---

[55] Nurdoğan Rigel, **Rüya Körleşmesi**, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s.113.
[56] A. de Tocqueville'in **Democracy in America** Eserinden Aktaran: Daniel C. Hallin, "Eleştirel Kuram Perspektifinden Amerikan Haber Medyası", **Kitle İletişim Kuramları**, Der. Erol Mutlu, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, s.291.
[57] Martin Walker, **Basının Gücü**, Çev. Gülden Şen, İstanbul, AD Kitapçılık, 1999, s.36.

Basın ve siyaset arasındaki ilişki aynı zamanda iktidarı, kendi icraatları açısından uyaran bir işleve sahiptir. Modern demokrasilerde iktidar, kendisine yönetme erki veren halka karşı sorumludur. "Özgür bir basının varlığı, iktidarı elinde bulunduranların sıradan yurttaşlara karşı siyasal sorumluluklarını hatırlatan demokratik anlayışı da kutsallaştırır."[58] Bu çerçevede basın, siyasal arenada yaşananlarla ilgili olarak toplumu bilgilendirmektedir. Demokrasi, bu işlevin halk ve iktidar arasında köprü görevi görmesine olanak sağlamaktadır.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda "Dördüncü Güç" olarak tanımlanan basın, siyasal arenanın tam göbeğinde yer almaktadır. Bu nedenle siyasal iktidar ile arasında, özgürlüğünün sınırlarının denetlendiği bir süreç yaşanmaktadır. Ancak her şeye rağmen basın ve basın özgürlüğü demokrasinin vazgeçilmezidir.

[58] Michael Gurevitch, Jay G. Blumler, "Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokratik Değerler", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. Süleyman İrvan**,** Ankara, Ark, 1997, s.203.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI VE ANAYASALAR

Demokrasinin vazgeçilmezi haline gelmiş olan basın, her ülkenin kendi siyasal ve toplumsal özellikleri çerçevesinde gelişme göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin basınla tanışması, Avrupa ülkelerinin gelişim evresine benzer bir biçimde meydana gelmemiştir. Avrupa'da olduğu biçimiyle haber yaprakları dönemini yaşamayan Osmanlı Devleti'nde, basının ortaya çıkışı ve gelişmesi dönemin siyasal ihtiyaçlarına göre gerçekleşmiştir.

Osmanlı Devleti'nde, devlet eliyle ve resmi bir biçimde başlayan gazetecilik faaliyetleri, basın ve siyaset arasındaki ilişkide belirleyici bir rol oynamıştır. Ayrıca bu başlangıç, Osmanlı Devleti dönemi boyunca basın özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi için gerçekleştirilen çeşitli yaptırımların da nedenleri arasında bulunmuştur. Öte yandan devletin kendi eliyle yönlendirebildiği bir basın, algıladığımız anlamda demokratik ve tarafsız habercilik ilkesinin karşıtı gibi duran bir anlayış niteliğinde görünmektedir.

Osmanlı Devleti'nin siyasal arenada güç kaybetmeye başladığı 19. yüzyıl, anayasal faaliyetlerin görüldüğü de bir yüzyıl olmuştur. Ancak bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi konusunda, Avrupa devletlerinin baskıları da bulunmaktadır. Arkasında toplumun desteğinin bulunmadığı ilk modernleşme çabalarının ardından, gerçek anlamda bir anayasa ancak 1876 tarihinde hazırlanabilmiştir.

Dönemin aydınlarının da katkısıyla ortaya çıkan 1876 tarihli anayasa, aynı zamanda basın özgürlüğünün anayasal koruma altına alınmasına olanak sağlamıştır. Ancak söz konusu anayasa, yeri geldiği zaman askıya alınmış ve ülke iki defa Meşrutiyet'in ilanına tanıklık etmiştir. Bütün bunlarından ardından gelen Birinci Dünya Savaşı ise,

bir bakıma Osmanlı Devleti'nin sonunun geldiğinin habercisi olmuş ve nitekim savaşın ardından siyasal arenada yepyeni bir ülke yükselmeye başlamıştır.

2.1.Osmanlı Devleti'nde İlk Matbaacılık Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, basın ile Avrupa devletlerinden sonra tanışabilmiştir. Bu durum basının gelişim evrelerini de etkilemiştir.

Avrupa'da feodal sistemlerin yok oluşu ve sanayi devrimi gibi olaylar siyasal, toplumsal ve ekonomik değişimlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Böylece habere duyulan ihtiyaç artmış ve ortaya kitle iletişiminin önem kazandığı bir tablo çıkmıştır. Öte yandan matbaanın gelişimi de, Avrupa'da düşünsel anlamda devrimlerin gerçekleşmesine olanak sağlamıştır. Oysa Osmanlı Devleti'nde uzunca bir süre matbaanın ülke topraklarında faaliyet göstermesi bile yasaklanmış ve basın faaliyetleri Osmanlı Devleti'nde Avrupa'dan sonra başlamıştır. Çünkü basının gelişebilmesinde matbaaların faaliyete geçmesinin büyük payı bulunmaktadır. Yani farklı toplumsal dinamikler, Osmanlı Devleti ile Avrupa ülkelerinde basının ve matbaanın doğuşunu ve gelişmesini aynı yönde tetiklememiştir.

Osmanlı Devleti'nde basının ortaya çıkmasından önce matbaalar kurulmaya başlamıştır. Ancak, Osmanlı topraklarında ilk matbaalar yabancılar tarafından kurulmuştur. "Türkiye'de ilk defa matbaa on beşinci asırda girmiştir. İspanya'dan İstanbul'a göç eden Yahudi'ler bir matbaa açarak bir kaç kitap basmışlardır."[1] Bunun yanı sıra, Rumların ve Ermenilerin de matbaacılık faaliyetleriyle uğraştıkları bilinmektedir. Oysa ilk Türk matbaası İbrahim Müteferrika tarafından ancak 18. yüzyılda kurulabilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin, otoriter devlet anlayışına dayanan siyasal yapısı ve kozmopolit toplumsal yapısının sahip olduğu dinamikler, matbaanın ülke topraklarına geç

[1] Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın**, Ankara, Güven Matbaası, 1971, s.25.

girmesinin nedenleri arasında sayılabilmektedir. "Türkiye'de ilk defa matbaayı işleten 'İbrahim Müteferrika' adı ile şöhret kazanan zattır. Fakat onu matbaayı kurmaya sevkden Said Mehmed Efendi idi."[2] Böylece İbrahim Müteferrika ile başlayan Osmanlı Matbaacılık hareketleri, bir süre sonra basının ortaya çıkmasının da yolunu açmıştır.

Osmanlı Devleti toplumunda okur-yazar insanların oranının çok yüksek olmadığı söylenebilir. Çünkü basının ortaya çıkışının bu kadar geç gerçekleşmesinin nedenlerinden biri de, bu yönde toplumsal bir talebin söz konusu olmayışıdır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, basının gelişmesi için neden bir süre daha beklendiği ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde matbaaların ülkeye topraklarına gelmesiyle beraber, bir anda çok sayıda eser basıldığını söylemek de mümkün görünmemektedir. "İstanbul'da ilk Türk basımevinin ürünlerini vermeye başladığı 1730'lu yıllara gelinceye kadar geçen 300 yıl içinde Batı'da 1.5 milyon kitaptan 1.4. milyar nüsha basılmıştı."[3] Ancak bu oranın Avrupa'da yüksek olmasında, elbette toplumsal çabaların da etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Matbaalar bilginin ve enformasyonun kayıtlı hale getirilmesine, daha uzun süre muhafaza edilmesine ve çoğaltılmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla matbaaları, basının tamamlayıcısı olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak bir ülkede matbaanın ve basının gelişiminde, onlara duyulan ihtiyaç da belirleyici bir rol oynamaktadır. Nitekim bu durum Osmanlı Devleti için de geçerli olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde yabancıların açtığı matbaaların ardından Türk matbaaları da açılmaya devam etmiştir. İbrahim Müteferrika'nın çabalarının ardından "İkinci Türk basımevi 1796'da Hasköy'de Mühendishane'de Devletin yardımlarıyla Abdurrahman Efendi'nin nezaretinde kurulmuştur. Bu meyanda üçüncü basımevi Üsküdar'da faaliyete geçirilmiştir. Türkiye'de dördüncü basımevi 1831 tarihinde

[2] **A.e.**, s.35.
[3] Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2006, s.16.

kurulmuştur."[4] Böylece Osmanlı Devleti'nde de matbaacılık faaliyetleri gelişme göstermeye başlamıştır.

Matbaaların ortaya çıkışının ardından, yavaş yavaş basının da ortaya çıkacağı bir sürece girilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin basına duyduğu ihtiyaç, Avrupa karşısında zayıflamaya başladığı yıllara karşılık gelmektedir. 19. yüzyılda "Batı" olarak tabir edilen Avrupa devletleri gelişme göstermeye başlarken, Osmanlı Devleti'nin savaşlarda aldığı yenilgilerin de etkisiyle güç kaybetmeye başladığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmeye başlaması, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmeye çalıştığı bir sürecin de başlangıcı olmuştur. İlk gazetecilik faaliyetleri bütün bunların yaşandığı bir dönemde gerçekleşmeye başlamıştır.

2.1.1. Osmanlı Devleti'nde İlk Gazetecilik Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde basının toplumsal yaşam içerisinde yer almasında, devletin dağılmasına engel olmak ve Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmesinin önüne geçmek gibi nedenler etkili olmuştur. Bunların yanı sıra, dönemin aydınlarının baskısı da bu süreçte etkilidir.

Osmanlı Devleti'ndeki ilk gazetecilik faaliyetlerinin Fransız İhtilali'nin de etkisiyle yabancılar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. 1795 yılında Fransızca olarak yayınlanan "Bulletin des Nouvelles" isimli haber bülteni ve Fransız elçisi Verninac'ın yerine tayin edilen Aubert-Dubayet adlı elçinin girişimleriyle 1796'da yayınlanan "Gazete Française de Contantinople" İstanbul'da yayınlanan ilk gazetelerdir.[5] Böylece Osmanlı Devleti de basın faaliyetleriyle tanışmıştır.

---

[4] Oktay Duran, **Basım Yayın Tekniği ve İşletmeciliği,** İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi A.Ş., 1987, s.10.
[5] M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi,** 5.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2005, s.165-167.

Osmanlı Devleti'nde Fransızca olarak yayınlanan ilk gazeteler, bazı amaçlara da hizmet etmişlerdir. "İstanbul'da çıkan Fransızca gazetelerin hedef kitlesi daha çok Levanten ve tüccar sınıfıydı ayrıca 1789 Fransız devriminin düşünce iklimini yaymak da ilk kez Fransızca olarak çıkan bu gazetelerin hedefleri arasındaydı."[6] Böylece Fransız İhtilali'nin etkilerinin, evrensel boyutta yankı bulması da sağlanabilmiştir.

Dünyada Fransız İhtilali ile beraber özgürlük ve eşitlik gibi söylemlerin yükselmeye başlaması, Osmanlı Devleti'nin basın camiasında da yankı bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bu söylemlerin ve fikirlerin yayılabilmesi için, basın faaliyetleri tetiklenmiş ve dolayısıyla ilk gazeteler de Fransızca olmuştur. İlk gazetelerin yabancılar tarafından çıkarılmış olması elbette Osmanlı Devleti'nin basına tamamen kayıtsız olduğunu göstermemektedir.

Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen basın faaliyetlerinde, Avrupa Devletlerinin etkisi bazen kendini siyasal olarak da göstermiştir. Avrupa, basın faaliyetlerinde dahi kendi çıkarlarını korumak için çaba sarf etmiştir. "Türkiye'de Fransız Elçiliği'ne bağlı olmadan çıkartılan ilk gazete Le Spectateur Oriental'dır. Bu gazeteyi 24 Mart 1821'de İzmir'de Alexandre Blacque adlı bir Fransız çıkarmıştır."[7] Blacque'ın yazdığı haberler Avrupa basını tarafından da takip edilmiştir.

Fransız Konsolosluğu'nun Alexandre Blacque'ı susturmak için çabaladığı ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin politikasını savunduğu görülen Blacque'ın gazetesi, konsolosluk tarafından birçok kez kapatılmıştır. Söz konusu gazete en sonunda 1827 yılında kesinlikle kapatılır.[8] Avrupa devletlerinin, Alexandre Blacque'ın yazılarından rahatsızlık duyması, basının aslında siyasetten çok da bağımsız olmadığını göstermektedir.

---

[6] Murat Özgen, **Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları**, 2.bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004, s.7.
[7] Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 2.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s.36.
[8] **A.e.**, s.37.

2.1.1.1. Osmanlı Devleti'nde İlk Türkçe Gazeteler

Osmanlı Devleti'nin askeri alanda yaşadığı yenilgiler, siyasal arenada güç kaybetmeye başlamasının da önünü açmıştır. Avrupa'nın Rönesans ve Reform ile başlayan yükselme potansiyeli ise, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahaleye kadar giden bir sürecin oluşmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde görülen politik anlamda dış müdahaleler ve yabancılar tarafından gerçekleştirilen gazetecilik faaliyetleri, devletin de bu yönde bir adım atmasını gerektirmiştir. Artık Osmanlı Devleti'nin kendi basınına ihtiyaç duyduğu gerçeği ortaya çıkmaya başlamış ve devlet bunun ilk icraatlarını gerçekleştirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde, ilk Türkçe gazetelerin çıkarılması için devletin ön ayak olması, bu gazetelerin resmi gazete formatında olmasını neredeyse kaçınılmaz kılmıştır. Ancak devlet tarafından gerçekleştirilen bu başlangıç, daha sonra tarih boyunca basın ve siyaset arasındaki ilişkinin bir anlamda devlet tarafından belirlenmek istenmesi gibi bir sonuç da doğurmuştur. Böylece siyasal iktidarın bakış açısı, basının hep kontrol altında tutulması gereken bir araç olarak görülmesini şeklinde gelişmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ilk özel gazetelerin çıkması ancak resmi gazetelerden sonra mümkün olabilmiştir. Özel gazetelerin çıkmaya başlamasıyla beraber aslında tam anlamıyla gazetecilik faaliyetleri de yapılmaya başlamıştır. Çünkü gazetelerin asıl amacı, siyasal iktidarın sözcülüğünü yapmak değildir. Ancak ilk gazetelerde halkı aydınlatmak gibi bir işlev de bulunmamaktadır.

Türk basın tarihi bazı kaynaklar tarafından 1828 yılı temel alınarak anlatılmaktadır. Orhan Koloğlu ilk yerli gazetenin, Kahire'de yayınlanan 20 Kasım 1828 tarihli Vekayi-i Mısriye olduğunu belirtmektedir. Bu gazete yarı Türkçe yarı Arapça olarak yayınlanmıştır. Koloğlu ayrıca, bu gazetenin çıkarılmasından önce, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın girişimleriyle 1819/1820'de Bulak Matbaası'nın kuruduğunu belirtmekte ve buradaki yayınların yarısının Türkçe geri kalanının ise

Arapça olduğunu eklemektedir.[9] Yani bu gazetenin yayınları tamamen Türkçe değildir.

Osmanlı Devleti'nde tam anlamıyla ilk Türkçe gazetenin yayınlanması 1831 yılında gerçekleşmiştir. "Türkiye'de gazetecilik, devletin öncülüğüyle başlamıştır. Takvim-i Vakayi adıyla 1831'de yayımlanmaya başlayan ilk gazetenin hangi ihtiyaçlardan doğduğu, 1. sayısında yer alan Esat Efendinin yazısından anlaşılmaktadır. Gazete, Osmanlılardaki vakanüvisliğin güncelleştirilmesi olarak görülmektedir. Bilindiği gibi vakanüvis, yaşadığı zamanın olaylarını kaydeden resmî tarihçidir."[10] Bu bağlamda, iddia edildiği gibi yalnızca dönemin olaylarının kaydedildiği resmi bir gazetecilik anlayışının, tam anlamıyla basın faaliyeti kabul edilip edilmeyeceği ise elbette başka bir tartışma konusudur.

Osmanlı Padişahı II. Mahmut'un girişimleriyle çıkartılan Takvim-i Vakayi, yayınlanmaya başladıktan bir süre sonra resmi gazete formatına bürünmüştür. Siyasal iktidarın güdümünde oluşturulan bir basının ise özgür olmasının hayli zor olduğu son derece açık bir gerçektir. "Osmanlı'da yayımlanan ilk gazeteler, bireyi devlet karşısında desteklemek ve istemlerini yansıtmak yerine, devleti güçlendirmeye yönelik ve dördüncü güç olmak niteliğinden uzak bir yapıya sahiptiler."[11] İlk gazetelerin böyle bir yapıya sahip olması, halkın haber alma hakkıyla da ilgili olan basın özgürlüğüne nasıl bakıldığının ipuçları niteliğindedir.

Devletin isteği ile çıkartılan bir gazete olan Takvim-i Vakayi'nin ardından yayın hayatına başlayan bir diğer gazete ise Ceride-i Havadis'tir. Yarı resmi yarı özel ilk Türkçe gazete olan Ceride-i Havadis, 1840 yılında William Churchill adında bir İngiliz tarafından yayınlanmıştır. Ancak bu gazete saraydan yardım alarak kurulduğu için bazı kaynaklar tarafından tam anlamıyla özel gazete kabul edilmemektedir. "Devletten yardım gören yarı-resmi bir gazete niteliğindeki Ceride-i Havadis,

[9] Koloğlu, **a.g.e.**, s.21-24.
[10] Durali Yılmaz, "Türkiye'de Gazetecilik Dilinin Doğuşu", **İ.Ü.İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, 1992-1993, s.171.
[11] Bülent Varlık'ın "Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri", Eserinden, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi'**nden Aktaran: Atilla Girgin, **Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2001, s.25.

kamuoyu oluşturma yönünden önemli bir katkı getirmedi."[12] Ancak bütün bu başlangıçlar, sancılı bile olsa basının gelişimine katkı sağlayan adımlar olarak değerlendirilmelidir.

Devletin kanatları altında gerçekleştirilen ilk gazetecilik faaliyetleri, doğum hatası olarak da değerlendirilmektedir. "Türk basını, Avrupa'daki klasik gelişimden çok farklı olan bu 'doğum hatasını' hiçbir zaman düzeltemedi. Paranın 'devletten' kazanılması, gazetelerin vatandaşlara bütün gerçekleri dürüstçe aktarmasını önledi. Vatandaşa değil devlete önem verildi. Halkın Sorunlarını 'devlete' taşımak yerine, 'devletin resmi propagandası' halka pompalandı"[13] Bu bağlamda, devletin temel alındığı bir gazetecilik anlayışı, basın özgürlüğü açısından sakıncalı süreçlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde devlet yardımı alarak yayınlanan bu gazetelerin yanı sıra özel sermaye ile çıkarılan gazeteler de bulunmaktadır. Devlet yardımı olmadan kurulan ilk özel Türkçe gazete Agâh Efendi tarafından çıkarılan 1860 tarihli Tercüman-ı Ahval'dir. "İlk resmi Türkçe gazete Takvim-i Vakayi'den 30 yıl, William Churchill'in yarı resmi gazetesi Ceride-i Havadis'ten 20 yıl sonra, 21 Ekim 1860'ta yayın hayatına başlayan Tercüman-ı Ahval, özel girişim tarafından ve hazineden yardım almadan çıkarılan ilk Türk gazetesidir. Bu yönüyle Türk basın tarihinde bir dönemin başlangıcı sayılmaktadır."[14] Bu tarihten sonra Türk basını içerisinde alternatif seslerin yükselebildiği, muhalefetin gün yüzüne çıkabildiği gazeteler de basın camiasına girmeye başlamıştır.

Devletten bağımsız gazetelerin çıkması ekonomik, toplumsal ve siyasal pek çok alanda halkın bilgilendirilmesi açısından önemlidir. Ancak Osmanlı Devleti'nde Avrupa devletleri ile kıyaslandığında daha geç başlayan gazetecilik faaliyetlerinin gelişmesi ve basının yaygınlık kazanması biraz zaman almıştır. "Osmanlı

[12] Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi, Ankara**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1638, 1999, s.12.
[13] Mehmet Altan'ın "Sabah'ın Önerisi ve Medya" Yazısından Aktaran: Murat Özgen, **Gazetecinin Etik Kimliği**, 3.bs., Set-Systems Tercümanlık Reklamcılık Yayıncılık Ltd, İstanbul, 2006, s.155.
[14] Atilla Girgin, **Türkiye'de Yerel Basın**, 3.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2009, s.56.

Devleti'nde basının ilk 31 yılında sadece dört Türkçe gazete ve dergi çıkmıştı. 1860-66 arasında İstanbul'da toplam 17 yeni yayın görülür ki, her yıl 2,5 yeni yayın demektir. 1867-1878 arasında ise 113 yeni yayın vardır, yani ortalama her yıl 10 yeni organ çıkıyor demektir."[15] Bu sayı, basının toplum içerisinde daha fazla önem kazanmasıyla beraber artmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan ilk gazetelerin kamuoyu oluşturmak ve halkı bilgilendirmek gibi bir işlevi ve görevi olmasa da, bir süre sonra basın güçlenmeye başlamıştır. "Türkiye'de basın hayatı halkı aydınlatmak, kamuoyunu uyarmak amacıyla toplumca duyulan bir ihtiyaçtan doğmamış, Osmanlı Hükümeti'nin bir duyuru organu (organı) biçiminde başlamıştır."[16] Basın ve siyaset ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan bu durum, daha sonra yerini muhalif gazetelerin doğduğu bir sürece bırakmıştır. Buna rağmen, siyasal iktidarın basın üzerindeki baskı ve denetiminin devam ettiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan ilk gazeteler ve bunların yayın hayatlarına başlama şekilleri, bir süre sonra hem basın özgürlüğü ile ilgili tartışmaların yaşanmasına neden olmuş, hem de bir bakıma devletin ilk anayasasında basına dair bir maddenin bulunmasına katkı sağlamıştır.

2.2. Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Çabaları ve İlk Anayasal Nitelikli Faaliyetler

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında devletin yönetim biçimini belirleyecek, vatandaşların haklarının sınırlarını çizecek ve dolayısıyla bünyesinde basına da yer verecek anayasal metinler bulunmamaktadır.

[15] Koloğlu, **a.g.e.**, s.51.
[16] **Meydan Larousse**'tan Yararlanarak Aktaran: Güneş N. Berberoğlu, **Basın İşletmeciliği**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları:34, İstanbul, 1991, s.25.

Bir devletin ve halkın yönetilmesinde son derece önemli bir konumda bulunan iktidar, kimi zaman denetleme gücüne sahip bulunandır. "İktidar, geniş anlamıyla, kendi iradesini egemen kılabilme, başkalarının davranışlarını denetleyebilme, bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya zorlayabilme gücü olarak tanımlanabilir. Örneğin Max Weber'e göre iktidar 'toplumsal ilişkiler çerçevesinde bir iradenin, ona karşı gelinmesi durumunda bile yürütülebilmesi olanağıdır.' Başka bir deyişle, iktidar başkalarını yönetme gücüdür."[17] Bu yönetme gücü bazen anayasalarda da kendini göstermekte ve anayasanın aslında göstermelik olduğunu düşündüren maddelere konu olmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde, özellikle 19. yüzyılda Avrupa devletleri karşısında güç kaybedilmesinin engellenebilmesi için, kimi alanlarda değişimin ve yeniliğin şart olduğu gerçeği kendini iyice hissettirmiştir. Bazı padişahlar bu amaçla çeşitli reformlar gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ancak devletin modernleşebilmesi için gerçekleştirilen bu reformlar, Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesini engellememiştir.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde köklü değişimlerin yaşanmasına da olanak sağlamıştır. "1850'lerden sonra Osmanlı Türkiyesi'nde yaşam koşulları yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Tanzimat ile birlikte imparatorluğun pencereleri ardına kadar Batı'ya açılmakla kalmamış, kapıların kilitleri de sökülmeye başlanılmıştı."[18] Bu durum yeni bir dönemin daha habercisi niteliğinde olmuştur. Böylece Avrupa devletlerinin de etkisiyle anayasal bir sürecin başlangıcına doğru gidilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin modernleşebilmesi için meşruti bir idarenin ülkeye hakim olması gerektiğini düşünen ve bu amaçla mücadele etmekten çekinmeyen gazeteciler olmuştur. Çünkü o dönemde oluşmaya başlayan yeni siyasal düzen, ilk defa bir anayasa yapılması gerekliliğinin de konuşulmaya başlamasına neden olmuştur.

---

[17] Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, 10.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s.108.
[18] Necdet Kurdakul, **Tanzimat Dönemi Basınında Sosyo- Ekonomik Fikir Hareketleri**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2012, 1997, s.107.

2.2.1. Osmanlı Devleti'nde Görülen İlk Anayasal Nitelikli Faaliyetler

Osmanlı Devleti'nde görülen modernleşme çabalarının bir uzantısı da anayasal nitelikli faaliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak söz konusu anayasal atılımların ve faaliyetlerin basının ortaya çıkışına benzer bir aşamadan geçtiği görülmektedir. Basının ortaya çıkışında ve gelişiminde olduğu gibi anayasal faaliyetlerde de halk tabanından gelen bir baskı ve istek söz konusu olmamıştır.

Avrupa devletlerinin siyasal arenada güç kazanmaya başlamasıyla birlikte, Osmanlı Devleti'nde gerekli görülen alanlarda reformlar yapılması fikri yayılmaya başlamıştır. Modernleşme olarak da tanımlanabilecek bu sürecin gelişiminde, ülkede bulunan ve "Aydın" diye tabir edilen kitlenin, reformlara duyulan ihtiyacı fark etmesinin de payı bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde görülen modernleşme çabaları, Avrupa devletleri tarafından da desteklenmiştir. "Batılı 'Düveli Muazzama' on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı 'ıslahat' girişimlerini kendi çıkarları çerçevesinde desteklemiş, fakat devlet yöneticilerine Batılı anlamda bir anayasa ve bir meşruti monarşi önermemişti."[19] Böyle bir anlayış, siyasal arenada çıkarların ön planda olduğunu düşündürmektedir.

Siyasal söylemlerle destekleniyormuş gibi bir izlenim yaratılan modernleşme çabaları, bir çıkarlar savaşına da dönüşebilmektedir. Nitekim bugün içinde bulunduğumuz yüzyılda bile bu anlayışı destekleyen uygulamalar mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabaları, aynı zamanda devletin biraz daha demokratikleşmesi için atılan adımları kapsamaktadır. "Demokrasi öncelikle hukuksal açıdan güvence altına alınmış insan özgürlüğü temeli üzerinde var olabilir."[20] Bu nedenle, modernleşme çabaları ardına hukuksal gelişmeleri de almaktadır.

---

[19] Taner Timur, **Kürselleşme Ve Demokrasi Krizi**, 2.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s.285.
[20] Zafer Gören, **Anayasa ve Sorumluluk**, Ankara, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No: 32, 1992, s.9

Burjuvazinin ortaya çıkması ve ticari atılımlar gibi etkenler Avrupa'da anayasal faaliyetlerin gerçekleştirilmesini tetiklemiştir. "Yeniçağ Avrupa'sındaki siyasal gelişmelerle ilgili olarak söylenebilecek bir şey de, Doğu'nun merkezi siyasal örgütlerine karşılık, Batı'nın dağınık feodal siyasal yapısının, uzun dönemde vatandaş hak ve özgürlüklerini geliştirip, kurumlaştırıp, güvenlik altına alan sonuçlar doğurmasıdır. İktidarın tekçi ve merkezi olmaktan çok çoğulcu dağılımı, özgürlüklerin gelişeceği koşullar yaratmıştır."[21] Ancak, Osmanlı Devleti'nin gelişiminde katkısı bulunan dinamikler, Avrupa devletlerinden farklı olmuştur. Osmanlı Devleti'nde hak ve özgürlüklerin gelişmesi ve dolayısıyla anayasal düzene geçiş Avrupa ile aynı evrelerden geçmediği gibi benzer nedenlere de dayanmamaktadır.

2.2.1. Sened-i İttifak

Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabaları, anayasal nitelikli belgelerle iyiden iyiye somutlaştırılmıştır. Sened-i İttifak tam anlamıyla anayasal bir metin izlenimi vermese de, bazı kaynaklar tarafından bu yönde atılan bir adım olarak kabul edilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin ilk anayasasının 1876 tarihli Kanuni Esasi olduğu fikri yaygınlık kazanmış görünmektedir. Ancak bazı araştırmacılar Alemdar Mustafa Paşa tarafından hazırlanan ve 7 Ekim 1808 tarihinde Ayanlarla imzalanan Sened-i İttifak'ı "Türkiye'de, Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan anayasacılık hareketleri çerçevesinde 'mişak' (sözleşme) biçiminde meydana getirilen ilk anayasal belge, …"[22] olarak tanımlamaktadır. Oysa Sened-i İttifak'ın tam anlamıyla anayasal bir başlangıç olduğunu söylemek güç gibi görünmektedir.

Sened-i İttifak'ın hazırlanışındaki genel amacın yerel bir otorite kurmuş olan ve belli bir nüfuzu bulunan ayanlar karşısında merkezi otoriteyi yeniden güçlendirmek olduğunu söylemek mümkündür. "…Alemdar Mustafa Paşa'nın, daha önce

[21] Alâeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi,** 11.bs., Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2004, s.288.
[22] Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Konya, Mimoza Yayınları, 2000, s.15.

muhalefetleriyle Nizam-ı Cedid'in ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmuş olan ve reform hareketlerini tekrar baltalama ihtimali bulunan taşra ayanının desteğini sağlamaya ihtiyacı vardı."[23] Bu nedenle Sened-i İttifak'ın bir uzlaşı aracı olarak düşünülmesi gerekmektedir. Bu atılımla yapılmak istenilenin, hem padişah otoritesini güçlendirmek hem de keyfi uygulamaların önünü kesmek olduğu açıktır.

Halka egemenlik hakkı tanımayan Sened-i İttifak'ın içerisinde padişah otoritesinin varlığı kendini hissettirmektedir. İrfan Bingöl'ün "Ülkemizde Anayasa Hareketleri" adlı eserinde Senedi İttifak hükümleri:

- Ayanın padişaha bağlılığını yinelediği
- Ayanın asker toplamaya yardımcı olacağı
- İstanbul'da isyan çıktığında ayanları sormaya gerek kalmadan gelip isyanı bastırabileceği
- Suçu belli olmadıkça ayan, ulema, vukela ve saray mensubuna ceza verilmeyeceği
- Sadrazamın yasa ve senede uygun emirlerine uyulacağı, uygun olmayanlara karşı durulacağı
- Yeni atanan Sadrazamın ve Şeyhülislâmın senedi imza ile yükümlü olacağı[24]

şeklinde sıralanmaktadır. Sened-i İttifak'ın içerisinde yer alan bu hükümler, aynı zamanda söz konusu belgenin bir anayasa olmadığı görüşünü de onaylar niteliktedir. Çünkü burada ifade edilmek istenilen aslında padişahın üstünlüğüdür.

İktidarın sahip olduğu siyasal güç, aynı zamanda ona bazı alanları denetleme yetkisi de vermektedir. "Sened-i İttifak ile, Türk Anayasa Hukuku tarihinde, ilk defa devlet başkanı, iktidarının dokunamıyacağı sahaların varlığını kabul etmiş oluyordu."[25] Osmanlı Devleti'nin siyasal yapısı düşünüldüğünde bu durum, oldukça önemli bir adıma karşılık gelmektedir.

[23] Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, 5.bs., Ankara, Liberte Yayınları, 2008, s.24.
[24] İrfan Bingöl, **Ülkemizde Anayasa Hareketleri,** y.y: y.y., 1993, s.10.
[25] Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 3.bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.:2466, Hukuk Fakültesi No.:552, 1978, s.38.

Devletin daha modern bir hal alabilmesi için atılan her bir adım, aslında bugüne dek uzanmış olan bir zincirin halkaları gibidir. Dolayısıyla, Sened-i İttifak Osmanlı Devleti döneminde karşımıza çıkan önemli bir belgedir.

2.2.1.1. Tanzimat ve Islahat Fermanları

Yeni dünya düzeninin devletler üzerindeki etkisi, Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamda bir anayasa yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Çok uluslu bir imparatorluk olan ve diğer coğrafyalarda yaşanan siyasal gelişmelerden etkilenmeye başlayan Osmanlı Devleti'nde, 19. yüzyılda yapılan reformlarla devletin daha uzun süre ayakta kalması sağlanmaya çalışılmıştır.

Keyfi uygulamaların önüne geçilebilmesi için gerçekleştirilen bir adım olan Sened-i İttifak'ın ardından, özgürlüklerin sınırlarını genişletecek ve bu özgürlüklerden daha fazla insanın yararlanmasına olanak sağlayacak adımların atılması süreci devam ettirilmiştir. Bu anlamda 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile 1856 tarihli Islahat Fermanı da modernleşme ve demokratikleşme yolunda atılan adımlar olarak kabul edilmelidir.

Modernleşme çabalarının devamı olarak nitelendirilebilecek adımlardan biri olan 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile beraber, kişi hak ve hürriyetlerinin değerlendirilmesi açısından yeni bir döneme girilmiştir. "Tanzimat ilk defa hükümdarın halk'a tanıdığı haklar bakımından ilk hareket olmuştur. Tanzimat 'Muasırlaşmak', 'Garblılaşmak' diye iki ideoloji getirmişti. Muasırlaşmak demokrasi nizamını kabul etmek, garblılaşmak da batı medeniyetinin, ilim ve teknik'ini, kabul etmekti." [26] Böylece Sened-i İttifak ile başlayan süreç, bu atılımlarla beraber bir adım daha öne götürülmüştür.

Gülhane Hattı Hümayunu olarak da bilinen Tanzimat Fermanı ile "…hükümdar, mutlak haklarının sınırlan-masını kabul ediyordu. Uyrukların can ve mal güvenliği,

[26] Şapolyo, **a.g.e.**, s.157.

vergilerin yasaya dayanması, angaryanın kaldırılması, her din ve mezhepten kişilerin yasa önünde eşitliği de ilk kez kabul ediliyordu."[27] Böylece demokrasi yolunda atılan adımlara bir halka daha eklenmiştir.

Modernleşme adına atılan adımlar elbette basını da içerisine alan bir süreci kapsamaktadır. Bu anlamda Tanzimat dönemi basınını "…yabancı gazetelerden dış olaylarla ilgili haberleri çevirmek, olanaklar ölçüsünde ülke haberleri vermek, (tevcihat) başlığı altında padişah tarafından onaylanan tayin ve terfi işlemlerini sütunlarına geçirmek, bir de (Havadis-i Şetta) başlığı altında türlü olaylar ve sık sık okuyucu mektupları yayınlamak şeklinde özetlemek mümkündür."[28] Elbette bu anlayış, değişmeye başlayan siyasal yapı ve bakışla beraber farklı bir boyuta taşınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin reform ihtiyacının sonucu olan yenilikler, Tanzimat Fermanı'nın ardından Islahat Fermanı ile iyice pekiştirilmiştir. Tanzimat Fermanı'ndan sonra ilan edilen 1856 tarihli Islahat Fermanı ile din ve mezheplere bakılmaksızın tüm Osmanlı Devleti tebasına, kanun önünde eşit sayılmaları yönünde bir hak tanımıştır.

1854 yılında başlayan Kırım Savaşının ardından, ülkedeki Hristiyanların her bakımdan Osmanlılara eşit olmaları koşulu Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmiştir. Paris Barış antlaşmasının temeli olacak olan bu hüküm, henüz anlaşma imzalanmadan Islahat Fermanı'nda yer etmiştir. Böylece Tanzimat Fermanı'ndaki hükümler de bir kez daha ortaya konulmuştur.[29] Ancak her şeye rağmen demokratikleşme yolunda atılan bu adımları, tam anlamıyla anayasa kabul etmek mümkün değildir.

Demokratikleşme yolunda gerçekleştirilen bütün bu düzenlemeler, içerisinde basına ve basın özgürlüğüne dair hükümler bulundurmamaktadır. Bu nedenle Osmanlı

[27] Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, s.13.
[28] Agâh Sırrı Levent, **Ulus Gazetesi**, 1961. Aktaran: İnuğur, **a.g.e.**, s.251.
[29] Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, s.14.

Devleti'nde karşımıza çıkan ve gerçek anlamda ilk anayasal düzeni ifade eden hareketi, 1876 tarihli Kanuni Esasi ile başlatmak daha yerinde olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde görülen modernleşme hareketlerinin ve anayasal adımların bir zorunluluğun sonucu olarak doğduğunu ifade etmek mümkündür. Üstelik bu zorunluluk devlet adamları tarafından da fark edilmiştir. "M. Kemal 19. yüzyıl (Osmanlı) anayasa hareketlerinin temelinde toplumdan gelen bir itme görmüyor ve bu yoldaki girişimleri daha çok yönetici kişilerin isteklerine bağlı sayıyor."[30] Bu bağlamda, yenilik talebinin halk tabanından gelen bir kıpırdanışla yerine getirilmediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Bütün bu anlatılanlar çerçevesinde, Tanzimat döneminde ortaya çıkan yeniliklerde Avrupa devletlerinin etkisinin olduğu görülmektedir. "Meşrûti Monarşi döneme yol açan Tanzimat Devri ile siyasi rejim, Batı müesseselerinin etkisi altına girer."[31] Bu durum, kendinden sonraki dönemlerde de etkisini göstermiştir.

2.3. Osmanlı Devleti'nde Basın özgürlüğü

Osmanlı Devleti'nin bütün modernleşme çabaları ve yenilik hareketleri basının gelişmesine de katkı sağlamıştır. Basının gelişmesiyle de basın özgürlüğü kavramı kendini daha yoğun ölçüde hissettirmeye başlamış ve bu süreç, basının siyasal iktidarla ilişkisinin belirlendiği bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde görülen modernleşme çabalarının tetiklediği ve uygulamaya geçirilmeye çalışılan anayasal düzen, içerisinde aydınların çabalarını da barındırmaktadır. Bireysel ve toplumsal hakların güvencesi durumunda bulunan anayasanın ilanında, modernleşme çabalarının yanı sıra Jön Türklerin de büyük bir katkısı bulunmaktadır.

---

[30] Bülent Tanör, **Anayasal Gelişme Tezleri,** İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.14.
[31] Hamza Çakır, "Osmanlı Dönemi Basın-Siyaset İlişkilerinde Şantaj, Rüşvet ve Ödenekler", **Medya ve Siyaset**, 2.bs., Ed. Zülfikar Damlapınar, Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2008, s.58.

Osmanlı Devleti'nde basın ve siyaset ilişkisi, siyasal iktidarın basın özgürlüğünü denetleme çabaları olarak kendini göstermiştir. Matbaaların ve İlk Türkçe gazetelerin ortaya çıkışının ardından, bu alanda bazı yasal düzenlemelere gidilmiş ve böylece sansür anlayışı adım adım kendini göstermeye başlamıştır.

Siyasal iktidardan bağımsız bir biçimde gerçekleşmesi zor olan basın özgürlüğünün, uygulama alanı bulması kimi zaman son derece güç olmaktadır. "Özgürlüğünüz eğer sunulanın dar olanakları ve içeriğiyle biçimleniyorsa, bunun ne gerçek yaşamda ne etimolojik anlamda özgürlüğe karşılık geldiğini söyleyebiliriz."[32] Bu nedenle, özgürlük kavramının hak ettiği anlama kavuşabilmesi için, fiili anlamda da uygulama alanı bulması gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nde siyasal iktidar basın özgürlüğünün sınırlarının belirleyicisi durumunda olmuştur. "Türk basın tarihi incelendiğinde, basına tanınan özgürlük alanının belirlenmesinde, 'basın özgürlüğü'nün bir değer olarak kabul edilmesinden ziyade, siyasal iktidarla basın arasındaki ilişkilerin belirleyici olduğu görülür."[33] Basın özgürlüğü anlayışının bu şekilde kendini göstermesinde, Türkçe basının ortaya çıkışında devletin büyük payının bulunması da etkilidir. Osmanlı Devleti basın özgürlüğünün denetlenmesi anlayışından kolay kolay sıyrılamamıştır.

Basın ve siyaset arasındaki ilişki dönemsel koşullara göre şekillenmektedir. Gazeteler de tıpkı siyasal aktörler gibi birer güç merkezi olarak görülmektedir. Bu iki güç merkezi arasındaki ilişki, basın özgürlüğü kavramının değerlendirilmesi bakımından önem arz etmektedir. "Gazete ve gazeteci, işlevinin gereği büyük güç merkezleriyle, siyasal ve ekonomik güçlerle hem iç içedir hem de karşı karşıya. Ve büyük olaylarda bu güç merkezleri, gazete ve gazeteciyi daha sıkı bir etkilenme altında tutmak isterler. Gazete ve gazeteciye hava kadar gerekli olan şey özgürlüktür."[34] Ancak bu özgürlüğün sınırları zaman zaman siyasal aktörler

[32] Veli Polat, "İletişim ve İktidar", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 11, 2001, s.303.
[33] Yaşar Salihpaşaoğlu, **Türkiye'de Basın Özgürlüğü**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007, s.188.
[34] Oktay Gönensin, "Gazetecinin Anayasası", **Demokrasi Özgürlük ve Basın**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 48, 1997, s.34.

tarafından çizilebilmektedir. Çünkü siyaset ve basın arasındaki ilişkide, bir çıkarlar çatışmasının yaşanması olasılığı bulunmaktadır.

2.3.1. Jön Türkler, Basın ve Birinci Meşrutiyet'in İlanı

Bir ülkede yaşanan siyasal yapılanmalar ya da yenilikler, iç gelişmelerle şekillendiği gibi dış faktörlerden de etkilenmektedir. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nin siyasal geçiş dönemlerinde de bu etkiler kendini göstermektedir.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda görülmeye başlanan bazı özgürlükçü akımlarla sarsılmaya başlamıştır. Fransız İhtilali'nden etkilenen milliyetçi akımlar, daha sonraki süreçlerde Avrupa devletlerinin çıkar ilişkilerini de barındıran ayrılıkçı hareketleri yükseltmiş ve Osmanlı Devleti'ni reform yapmaya zorlamıştır. Ancak reformların yapılması gerekliliği sadece devlet adamları cephesinden görülmemiştir. Otoriter devlet anlayışından uzaklaşılması gerektiğini düşünen ve meşruti bir idareyi savunan aydınlar da hem anayasal düzene geçişi hızlandırmış hem de Birinci Meşrutiyet'in ilanına katkı sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti'ni bir arada tutmak gibi bir amacı da kapsayan Tanzimat dönemi yenilikleri ve bu dönemde uygulanan politikalar gerçekte siyasal durumun daha iyi bir konuma gelmesine neden olmamıştır. Ayrıca "Tanzimat yenilikleriyle savuşturulacağı sanılan dış müdahaleler daha da artmış, İmparatorluk adeta yabancı başkentlerden yönetilir duruma gelmişti."[35] Tüm bu yıkımların üzerine padişah Abdülaziz'in tahtan indirilmesi yoluna gidilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin, Avrupa devletlerinin karşısındaki yeni konumu, anayasaya dayalı meşruti bir idarenin yönetime hakim olabilmesi için gerçekleştirilen çabaları tetiklemiştir. Memleket idaresinin bir meclis tarafından gerçekleştirilmesi fikri yükselmeye başladıkça, bu amaca yönelik dernekler kurulmuştur. "Bu fikir etrafında toplanan altı genç, 1865 tarihinde 'Yeni Osmanlılar' adı ile bir cemiyet kurdular.

[35] Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.122.

Bunlara 'Jön Türkler' adı verilmiştir."[36] Jön Türklerin arasında gazeteciler de bulunmaktadır.

Belli bir süre Avrupa devletlerinde yaşayan ve burada var olan anayasal düzenin Osmanlı Devleti'ne uygulanabileceğini düşünenler, bunun gerçekleşebilmesi için çaba göstermiştir. Özellikle Fransa'da kalan ve burada hürriyet, meclis, meşrutiyet gibi kavramlarla tanışan Jön Türkler, Osmanlı Devleti'nde köklü değişikliklerin olabileceği fikrini benimsemiş ve bu yönde çalışmalar yürütmüşlerdir.

Yeni Osmanlılar olarak da bilinen Jön Türkler, Avrupa'daki düşünce akımlarının etkisi altında kalmış ve liberal fikirlerden de etkilenerek Tanzimat döneminin her şeye rağmen otoriter kalan anlayışını eleştirmişlerdir. Jön Türkler "…Tarık Zafer Tunaya'nın tanımıyla 'Osmanlı İmparatorluğu'nda modern ihtiyaçlara göre değişiklik yapmak isteyen ihtilalciler'di. Bu muhalefet cephesi Abdülhamid'in 'şahsı'nı ve kurduğu rejimi hedef aldı…"[37] Nitekim Jön Türkler, Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen anayasal değişiklikte pay sahibi olmuşlardır.

Anayasal düzene geçişte katkıları bulunan Jön Türkler, basın özgürlüğü kavramının gelişmesi için de çaba sarf etmişlerdir. "1860'lı yıllarda ifade ve basın özgürlüğü kavramları, dört cesur düşünürümüzün gayretleri sonucunda geçerlilik kazanmaya başlamıştır. İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi ve Namık Kemal, gazetelerinde yazdıkları yazılarla, hükümeti eleştiren ve anayasal reformun öncülüğünü yapan ilk kişiler olmuşlardır. Bu dört düşünürün ilk girişimleri, Polonya'da sadece altı kişi ile başlayan fakat zamanla 245 kişiye ulaşan gizli bir örgüt kurmak olmuştur."[38] Bu isimlerin önderliğinde gerçekleştirilen mücadeleler, ilk anayasanın ilan edildiği bir sürecin bir halkası olmuştur.

---

[36] Şapolyo, **a.g.e.**, s.117.
[37] Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi,** s.50.
[38] Bernard Lewis'in **The Emergence of Modern Turkey** Eserinden Aktaran: Banu Baybars Hawks, **Terör Olaylarının Basın Özgürlüğüne Etkileri: ABD ve Türkiye Örneği**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002, s.29.

Anayasal düzeni savunan Jön Türkler, meşruti bir idarenin kurulabilmesi için basın yoluyla mücadele etmişlerdir. "Tanzimat dönemi yenilikleri ve yeniliklerin takipçilerine muhalefet ederek ortaya çıkan 'Yeni Osmanlılar' Osmanlı toplum yapısında sosyal hareketin başlangıcını teşkil eden Bab-î Aliden seslerini duyurmaya başlarlar."[39] Tanzimat dönemi aslında devletten halka doğru rota çizen bir anlayışı ifade etmektedir. Halktan gelen bir isteğin olmamasının da, basını bu yönde mücadeleye iten etkenlerden biri olarak kabul edilmesi mümkündür.

Jön Türkler, Osmanlı Devleti'nin içerisine düştüğü siyasal durumun ve devletin can çekiştiğinin farkında olarak bir savaş vermişlerdir. "Osmanlı İmparatorluğu'nun can çekiştiği bu dönemde, Türk basını; can çekişmeden kurtulmanın tek çaresini oligarşik yönetime geçişte görüyordu. Yeni Osmanlılar cemiyeti bunun için kuruldu. Türk basınının öncüleri Şinasi, Agâh, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Türk oligarşik yönetiminin babası sayılan Mithat Paşa ve arkadaşları Hüseyin Avni, Rüştü (Mütercim) Pşalar (Paşalar) bir yanda, Padişah Abdülâziz, Sadrazam Fuat ve Âli paşalarla monarşi yanlıları bir yanda; bu savaşı sürdürdüler."[40] Ancak özgürlük savaşı olarak da tanımlanabilecek bu sürecin sonunda, savaşı kazanan Jön Türklerin de katkısıyla Türk basını olmuş ve Birinci Meşrutiyet ilan edilmiştir.

2.3.2. Kanun-i Esasi'nin İlanı ve Basın Özgürlüğü

Osmanlı padişahı Abdülaziz döneminde basın üzerinde gerçekleştirilen baskılar meşruti bir idarenin hakim olabilmesi için yürütülen mücadeleleri tetiklemiştir. Gazetecilerin desteği ile de yürütülen mücadeleler sonucunda, Abdülaziz tahttan indirilerek yerine V. Murat getirilmiştir.

Abdülaziz'den sonra tahta getirilen Padişah V. Murat'ın saltanatı çok kısa sürmüştür. V. Murat'ın 3 ay süren iktidarı döneminde geçici bir özgürlük dönemi yaşanmış ve

[39] Edibe Sözen, "Yeni Osmanlılar ve Gazetecilik", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:1, 1992-1993, s.177.
[40] Fuat Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi, (**Birinci Kitap), Ankara, Yeni Adım Matbaası, t.y., s.121.

sürgünde bulunan insanlar İstanbul'a dönmüşlerdir. Kısa süren bu dönemin ardından II. Abdülhamit tahta çıkmıştır.[41] Böylece yeni bir dönem başlamıştır.

Uzun bir zaman boyunca uğruna mücadele edilen meşruti yönetimin ilk sinyalleri, II. Abdülhamit'in iktidara gelmesiyle beraber verilmeye başlamıştır. II. Abdülhamit, Birinci Meşrutiyet'i ilan etmiş ve ardından Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası kabul edilen 1876 tarihli Kanun-i Esasi yürürlüğe girmiştir.

Anayasal düzene geçiş, yepyeni bir dönemin habercisi durumunda bulunmaktadır. "Meşrutiyet Dönemi'ni hukuken başlatan 1876 Anayasası, Osmanlı Devleti siyasi rejiminde önemli bir aşamaya geçişi başlatmıştır. Anayasa, yine bir padişah iradesi olmakla ve bu yüzden de bir ferman anayasa kabul edilmekle birlikte, hükümdarın yetkilerini sınırlamış ve halka da temsil yetkisi vermiştir."[42] Otoriter devlet anlayışının benimsendiği bir devlette, padişah yetkilerinin kısmen de olsa sınırlandırılması ve halka temsil yetkisi verilmesi, anayasanın ne denli önemli olduğunun kanıtı olarak değerlendirilmelidir.

Osmanlı Devleti'nde modernleşme çabalarının bir parçası olarak gerçekleştirilen ve bazı araştırmacılar tarafından anayasal nitelikli belge kabul edilen metinler, genellikle ferman şeklinde olmuştur. "…Şekil bakımından modern bir anayasa karakteri taşıyan ilk anayasamız da (1876) aslında bir fermandır. Çünkü tek taraflıdır. Her işte son söz yine Devlet başkanına bırakılmıştır."[43] Ancak bundan önce atılan adımları daha ileriye taşıdığı için gerçek anlamda ilk anayasa kabul edilmesi son derece normaldir.

Osmanlı Devleti'nde anayasal düzene geçilmesi, basın ve siyaset arasında yaşanacak olan sancılı bir sürecin de dönemeci niteliğinde olmuştur. O güne kadar yasal metinlerle denetim altında tutulmaya çalışılan basın, hazırlanan anayasada kendine yer bulmuştur.

---

[41] Topuz, **a.g.e.**, s.48.
[42] Çakır, **a.g.e.**, s.58.
[43] Recai Galip Okandan'ın **Umumi Amme Hukuku** Eserinden Aktaran: İnuğur, **a.g.e.**, s.173.

Osmanlı Devleti'nde basın ve siyaset ilişkisi yalnızca haberin özgür bir biçimde halka ulaştırılması şeklinde gelişmemiştir. Basın özgürlüğü siyasal iktidar tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılmış ve günümüze dek uzanacak olan bir sürecin temelleri bu yönde atılmıştır. Anayasanın ilan edilmesi ile beraber basın özgürlüğü kavramı anayasada yer bulmuştur. Ancak bu anayasa, basın özgürlüğüne çizilecek olan rotanın haritası niteliğinde bir görüntü çizmektedir.

Basın, neredeyse toplumların en önemli kurumlarından biri haline gelmiş bulunmaktadır. Bu nedenle anayasalarda da basını ilgilendiren maddeler bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde de gittikçe önem kazanmaya başlayan basın, Kanun-i Esasi ile beraber anayasal bir nitelik kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin ilk anayasasına basın ve siyaset ilişkisinin yansıdığı görülmektedir. Kanunu Esasi'nin 12. maddesinde "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" [44] hükmü bulunmaktadır.

Anayasada yer aldığı şekliyle matbuatın kanun dairesinde serbest olması, basının yasaların izin verdiği ölçüde özgür olacağını belirten bir ibaredir. "Doğal olarak bu hüküm, basın faaliyetlerinin o dönemde anayasal nitelikli bir koruma şemsiyesi altına alınma sonucunu doğurmuştur."[45] Ancak yasa yapıcılar göz önünde bulundurulduğunda, burada sınırsız bir özgürlüğün varlığından bahsetmek olanaksızlaşmaktadır. Çünkü söz konusu yasalar, siyasal iktidar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla sınırları iktidar tarafından çizilmiş bir özgürlük, aslında basının istediği bir özgürlük biçimi olmaktan uzak kalmaktadır.

Kanun-i Esasi'nin ilan edilmiş olmasına rağmen, Osmanlı Devleti'ndeki anayasal düzen padişahın mutlak karar verme gücünü elinden almaktan uzak gibi görünmektedir. "…Kanun-i Esasi'nin ilanıyla resmen bir anayasal rejime geçilmiş olmakla beraber, anayasa gerçekte padişahı ciddi olarak kısıtlayan bir niteliğe sahip

[44] Sulhi Dönmezer, **Basın Hukuku**, 3.bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1389, Hukuk Fakültesi Yayınları No: 303, 1968, s.130.
[45] Özgen, **Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları,** s.14.

değildi."[46] Çünkü Anayasaya rağmen, özgürlüğün sınırlarını belirleyebilen padişahın elinde güçlü yetkiler bulunmaya devam etmektedir.

Basın özgürlüğünün anayasal bir şemsiye altında değerlendirilmesine olanak veren anayasanın, padişah üstünlüğünü ortaya koyan bir maddesi de bulunmaktadır. "Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesi, sıkıyönetim ilanına ilişkindi: 'Ülkenin bir tarafında ihtilal çıkacağını ortaya koyan izler ve belirtiler görüldüğünde, hükümetin o yere mahsus olmak üzere geçici olarak sıkıyönetim ilanına hakkı var'dı. Maddenin son fıkrası, 'Hükümetin güvenliğini ihlal ettikleri zabıta idaresinin belgelenmiş soruşturması üzerine sabit olanları ülkeden çıkarmak ve sürgün etmek yalnızca padişahın yetkisinde'ydi."[47] Dolayısıyla bu madde, özgürlük kavramının, siyasal iktidarın algı biçimine göre şekillenmesine de olanak sağlamaktadır.

Anayasalarda, yoruma açık olan bütün maddeler dönemsel koşulların da etkisiyle iktidar lehine kullanılabilme potansiyeline sahiptir. Kanun-i Esasi'nin "…113. maddesinde Padişahın, Devletin güvenliğine aykırı davrandıkları polis soruşturmasıyla anlaşılan kimseleri uzak yerlere sürgüne gönderme ve yurttan çıkarma yetkisi vardır."[48] Ancak anayasada yer alan ve basını da etkileyen, devletin güvenliği gibi bir kavramın neye göre belirleneceği ve kimlerin bu nedenle sürgün edileceğine karar verilmesi, muhtemelen nesnel değerlendirmelerden uzak olacaktır.

Padişahın olağanüstü yetkilere sahip olması, fiili özgürlüğün sınırları hakkında kuşku uyandıran bir durumdur. Kanunu-i Esasi'nin 113. maddesi aynı zamanda basına verilen özgürlüğün bir nevi geri alınması ya da özgürlüğün şartlı verilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla basın özgürlüğünün anayasada yer alış biçimi, aslında basın ve siyaset ilişkilerinin bir uzantısı görünümündedir. Basın özgürlüğü bu şekilde hem koruma altına alınmış olmakta, hem de bu özgürlüğün denetlenmesinin yolu açılmaktadır.

---

[46] Erdoğan, **a.g.e.,** s.34.
[47] Alpay Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990, s.50.
[48] İlker Hasan Duman**, Uygulamalı ve Karşılaştırmalı Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, Gaye Ltd. Şti, 1985, s.30.

Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi kadar, fiilen yürürlükten kaldırılması da oldukça ses getirmiştir. "Yapılışı hiçbir demokratik esasa dayanmayan bu Anayasa, kuramsal olarak 1922'ye kadar, yani 46 yıl yürürlükte kalmış ise de tam olarak uygulanması 18 yılı aşmaz."[49] Buna rağmen anayasanın uygulama alanı bulabildiği dönemlerde, siyasal iktidarın basın üzerindeki etkisi açık bir biçimde kendini göstermiştir.

II. Abdülhamit bütün bu gelişmelerin ardından, 93 harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşını gerekçe göstererek Meclis-i Mebusan'ı kapatmıştır. Böylece Anayasa askıya alınmış ve yeni bir dönem daha başlamıştır.

2.3.2.1. İstibdat Dönemi ve Basın Özgürlüğü

Osmanlı Devleti'nin anayasal serüveni inişli çıkışlı bir rotada seyretmiştir. Meclisin kapatılması ile başlayan istibdat döneminin, basın özgürlüğü üzerindeki etkisi uzun yıllar devam etmiştir. Kanun-i Esasi'nin resmen yürürlükten kaldırılmadığı istibdat döneminde, fiilen bir etkisi de bulunmamaktadır.

Meclisin kapatılması ve Kanuni Esasi'nin bir hükmünün kalmamış olması baskıcı bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Basın da bu durumdan en çok etkilenen sektörler arasında bulunmaktadır. II. Abdülhamit'in istibdat yönetimi, basınla arasında geçen soğuk savaş açısından da dikkat çekmektedir.

Basın özgürlüğü istibdat döneminde oldukça kısıtlanmıştır. "Osmanlı Hanedanı ve yönetim kadrosu baskı ve yasaklarla düşünceyi ve basını denetim altına almaya çalışmıştır."[50] İstibdat döneminde basın özgürlüğünün denetlenmesinin, aslında sistemli bir biçimde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Çünkü gazetelerin denetlenebilmesi için sansür memurlarının görevlendirildiği belirtilmektedir.

[49] Ahmet Mumcu, **1924 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: II, Mart 1986, Sayı 5'den Ayrıbasım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986, s.383.
[50] H. Nedim Şahhüseyinoğlu, **Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür**, Ankara, Paragraf Yayınları, 2005, s.17.

II. Abdülhamit dönemi, Meşrutiyet'in ilanına katkı sağlayan Jön Türkler açısından da hayli zor geçmiştir. İstibdattan kaçarak yurt dışına sığınmak zorunda kalan bazı gazetecilerin yurda dönüşüne ilerleyen dönemlerde izin verilmiştir. Ancak bu durum aslında basın ve iktidar arasında yaşanan savaşın da belirginleşmesine neden olmuştur. "Ve başlayan bu savaşta Türk basını ilk şehidini verdi: Ali Suavi, Genç Osmanlılarla Birlikte Paris'ten döndükten sonra padişahın kalleşçe oyununa geldi. Bu ihtilâlciyi susturmak istiyordu iktidar, ama susturamıyordu bir türlü. 8 mart 1878 günü V. Murad'ı tahta çıkarmak üzere Çırağan Sarayını basan isyancıların başında Ali Suavi vardı. Devleti Abdülhamit'ten kurtarmak istiyordu. Fakat, Ali Suavi Saray muhafızı Yedi-Sekiz Hasan Paşa tarafından vurularak öldürüldü. İmzasını atamayacak kadar cahil olan bir paşanın kurşunu ile can veren ilk Türk gazetecisinin hatırasının Türk Basın Tarihinde müstesna bir yeri vardır."[51] Siyasal iktidarın güdümünde olmamak için direnen gazetecilerin öldürülmesi olayları, bizzat iktidarın elinden olmasa da Osmanlı Devleti'nden sonraki dönemler de görülmüştür.

Ali Suavi'nin, 1878 yılında II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi için düzenlenen isyanın başındayken öldürülmesi ve isyana katılan diğer isimlerin de çeşitli cezalara çarptırılmaları olayı bir anlamda, Abdülhamit'in çıkabilecek diğer isyanlar için isyancılara verdiği bir gözdağı olmuştur.[52] Bu durum, siyasal iktidardan bağımsız bir biçimde hareket eden basını, nasıl sonuçlar beklediğinin de habercisi niteliğindedir.

Basın özgürlüğünün denetlenmeye çalışıldığı bir basın anlayışı, yalnızca gazetelerin yasaklanması ya da gazetecilerin sürgüne gönderilmesi şeklinde kendinin göstermemektedir. Güdümlü bir basın yaratmaya çalışarak, iktidar karşıtı eleştirilerin önünü en baştan kesmek de mümkündür.

II. Abdülhamit'in kendisi hakkında eleştiri içeren yazılar yazan gazetecileri ve bunlara bünyesinde yer veren gazeteleri sansür memurları aracılığı ile denetlemesinin yanı sıra, bazı basın organlarına ödenek ayırdığı belirtilmektedir. Bu durum güdümlü bir basın yaratma çabasının bir örneği olarak görülmektedir. "Abdülhamit, yurt içi ve

[51] Cevdet Perin, **Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1974, s.91.
[52] Hawks, **a.g.e.**, s.31.

dışında yayınlanan birçok süreli yayına parasal destek vermiştir. Bu türden basına 'besleme basın' demek âdet olmuştur."[53] Böylece bir yandan gazetelerde yer alan haberleri içerik olarak denetlemek mümkün kılınabilmiş, diğer taraftan yardım yapılan gazetelerin padişah yanlısı bir tutum izlemelerinin önü açılmıştır.

II. Abdülhamit'in istibdat yönetimi döneminde, basın özgürlüğü ciddi anlamda kısıtlanmıştır. Büyük eleştirilere maruz kalan bu dönemde, sansür anlayışından etkilenen yalnızca yerli basın değildir. Yurt dışından ülkeye getirilen yayınlar da denetime tabi tutulmaktadır. "…yabancı memleketlerden gönderilen matbuat ve kitaplar daha gümrük ve postanelerde iken Maarif Nezareti tarafından tayin edilen, fakat gümrük ve posta müdürlüklerine merbut kimselerce tetkit olunurdu."[54] Böylece basını da ilgilendiren faaliyetlerin denetimi sıkılaştırılmıştır.

İstibdat döneminin yoğun sansür anlayışı, tıpkı Birinci Meşrutiyet'in ilanından önce olduğu gibi muhalif fikirlerin ve seslerin yükselmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesini isteyen insanlar, bunun gerçekleştirilebilmesi için mücadele etmeye devam etmişlerdir.

Uzun yıllar süren istibdat dönemi aslında, II. Abdülhamit iktidarının sonunu da hazırlayan bir dönem olarak değerlendirilebilmektedir. Ülke içindeki "eli kalem tutan" olarak adlandırılabilecek insanlar bir araya gelerek çeşitli cemiyetler kurmaya başlamıştır. Özellikle İttihat ve Terakki üyeleri, Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi ve Kanun-i Esasi'nin tekrar fiili anlamda yürürlüğe girebilmesi için yoğun bir çalışma yürütmüşlerdir.

II. Abdülhamit döneminde uygulanan basın yasaklarının, uzun bir süre gazeteciliğin gelişmesine engel olduğunu söylemek mümkündür. Sansür memurları ve baskıcı anlayış nedeniyle gazetelerin ayakta durması hayli zor olmaktadır. "1908'e doğru İstanbul'da dört gazete kalmıştı: İkdam, Sabah, Tercüman-ı Ahvâl ve Saadet. İlk ikisi

[53] Şahhüseyinoğlu, **a.g.e.**, s.30.
[54] Server R. İskit, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:3270, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:1118, 2000, s.90.

suya sabuna dokunmayan yazılarını bile sansürden güç bela geçirerek ayakta durmaya çalışıyor; Tercüman-ı Ahvâl ve Saadet ise saray yanlısı bir politika izliyorlardı."[55] Bu nedenledir ki basın ve siyaset arasındaki ilişki, gazetelerin ayakta kalması ya da basın camiasından silinmesi üzerinde hayli etkilidir.

II. Abdülhamit döneminde uygulanan baskıcı anlayış nedeniyle, basın faaliyetleri zor şartlar altında gerçekleştirilmek durumunda kalınmıştır. "II. Abdülhamit yönetiminin başladığı 1876 yılından, 1908 Meşrutiyet'in ilân edildiği güne kadar ülkemizde basın çok sıkı bir sansüre tabi tutulmuş ve bu dönemde yayınlanan gazetelere en ağır müeyyideler uygulanmıştır. Bu nedenle gazete adedi genellikle azalmış, gazete yayınlamak bir cesaret ve kahramanlık haline gelmiştir."[56] Ancak bütün bu baskıcı uygulamalar, aslında II. Abdülhamit'in kendi sonunu da hazırlamıştır.

Basın özgürlüğünün kısıtlanması yolunda atılan adımlar devam ederken, Osmanlı Devleti de neredeyse yok olmanın eşiğine gelmiştir. Yaşanan siyasal gelişmeler, İkinci Meşrutiyet'in ilan edilip, Kanuni Esasi'nin yeniden yürürlüğe gireceği bir sürece doğru gidilmesini hızlandırmıştır.

2.3.3. İkinci Meşrutiyet'in İlanı

Osmanlı Devleti'nde basının gelişimi aslında siyasetten bağımsız bir biçimde gerçekleşmemiştir. "…basın yetkin hale geldikçe onun siyasî muhalefeti de daha etkili olmaya başladı. Bu ise padişahı basına ve her türlü liberal-meşrutiyetçi, milliyetçi düşünceye karşı sert tedbirler almaya yöneltti."[57] Bu nedenle II. Abdülhamit dönemini Türk basın tarihi açısından duraklama dönemi olarak nitelendiren yaklaşımlar bulunmaktadır.

[55] Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, s.79.
[56] İnuğur, **a.g.e.**, s.304.
[57] Erdoğan, **a.g.e.**, s.39.

Basın özgürlüğünün kısıtlanması için atılan hiçbir adım, alınan hiçbir önlem bu özgürlüğün çok uzun bir zaman denetim altında tutulmasına olanak vermemektedir. Çünkü özgürlük söylemlerinin engellenmesi, bu söylemlerin zihinlerdeki varlığını yok etmemektedir. Bu bağlamda Birinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinde olduğu gibi, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve anayasal düzene kalındığı yerden devam edilmesi sürecinde de, özgürlük isteğinin varlığı açıkça ortada durmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde anayasal atılımların gerçekleşmesi, basın özgürlüğü adına kimi olumlu adımların atılacağı izlenimi vermiş, ancak bu durum yeterli bir özgürlük anlayışına karşılık gelmemiştir. "Basın özgürlüğü, Osmanlı İmparatorluğu döneminde özlenen, ancak elde edilemeyen özgürlük olarak görünmektedir."[58] Sansür anlayışı her şeyin önünde tutulunca, ortaya sadece özgürlüğe duyulan özlem çıkmış ve elbette bu durum basını huzursuz etmiştir.

Basın özgürlüğünü kısıtlayan, II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine karşı yükselen muhalif sesler yalnızca gazetecilere ait değildir. Bir süre sonra ordu içerisinde de II. Abdülhamit karşıtı seslerin yükselmeye başladığı görülmektedir. "19. Yüzyılın sonları Sultan Hamid için gerçekten zor yıllar olmaya başlamıştı. Savaşlar bir yana, içeride de isyanlar, külâh kapmak için ardı arası kesilmez jurnallar, bazı devlet adamlarının islahât istekleri, buna içerideki azınlıkların kışkırtmasıyla yabancı devletlerin istekleri, ordu içindeki aydın subayların kımıldanışları ve özellikle gizli cemiyetlerin başında gelen Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti."[59] Bu durum, Birinci Meşrutiyet'in ilanından önce yaşanan mücadeleleri de anımsatmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin en tartışmalı dönemlerinden biri olarak gösterilebilecek olan II. Abdülhamit dönemi, kimi yasaklamalarla devam ederken özelikle İttihat ve Terakki üyeleri yeniden meşruti bir idare kurulabilmesi için II. Abdülhamit karşıtı faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır.

[58] F. Ümran Kurdoğlu, "1982 Anayasasında Basın Özgürlüğü", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku, 1986, s.41.
[59] Oral, **a.g.e.**, s.141.

II. Abdülhamit, kendisine karşı yürütülen hareketlerden rahatsızlık duymuştur. "Abdülhamid bu çabalardan büsbütün endişeye düşmüş ve despotluk rejiminin teminatlarından birini, muhbirliği ve jurnalcılığı teşvikte görmüştür."[60] Ancak bu teşvikler bile Meşrutiyetin yeniden ilanını engelleyememiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin II. Abdülhamit karşıtı faaliyetleri, padişahı bu durum karşısında önlem almaya itmiştir. "1889 tarihinde kurulan İttihad ve Terakki Cemiyetini haber alan Sultan Abdülhamid, bu cemiyeti dağıtmış, bir çoklarını Trablusgarb'a (Fizan) a sürmüştür."[61] Ancak sürgünler fikirlerin uzun süre dile getirilmesine engel olabilecek önlemler olmaktan çok uzaktır. Nitekim öyle de olmuştur.

İstibdat döneminde yaşanan bütün bu olaylar, aynı zamanda II. Abdülhamit'i devirme çabalarını doğurmuştur. Yaşanan bu süreç ise, bir dönemin daha son bulması ile sonuçlanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de desteğiyle, yaklaşık 30 yıl boyunca devam eden mücadeleler bir sonuca bağlanmış ve İkinci Meşrutiyet ilan edilmiştir.

2.3.3.1. İkinci Meşrutiyet ve Basın Özgürlüğü

Uzun yıllar boyunca devam eden mücadeleler sonucunda yeniden elde edilen Meşrutiyet, anayasanın yürürlüğe girmesini ve dolayısıyla basın özgürlüğünü de etkileyen yeni bir dönemi işaret etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde ilk defa anayasal düzene geçişi ifade eden Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle, İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi arasında birtakım benzerlikler bulunmaktadır. "1876 Anayasası nasıl 'aydınların çabaları'nın bir ürünü ise, II. Meşrutiyet de o niteliktedir."[62] Yani Osmanlı Devleti'nde iki defa görülen meşrutiyet yönetimi halkın isteği doğrultusunda değil, aydınların çabaları sonucunda

[60] Aldıkaçtı, **a.g.e.**, s.67.
[61] Şapolyo, **a.g.e.**, s.170.
[62] Tanör, **Anayasal Gelişme Tezleri**, s.52.

gerçekleştirilmiştir. O nedenle, her iki dönemde de benzer bir siyasal kıpırdanmanın payının bulunduğu çok açıktır.

24 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi basın camiası içerisinde büyük bir heyecana neden olmuştur. "24 Temmuz 1908 günü gazetelerde yer alan küçük bir resmi bildirimle '1293 (1876) Kanun-ı Esasisi'nin icaplarına göre Meclis-i Mebusan Seçimlerinin yapılmasına dair lazım gelen emirlerin verildiği' duyuruldu. Bu, Meşrutiyet'in yeniden ilan edildiği anlamına geliyordu."[63] Meşrutiyetin ilanı ile beraber, askıya alınmış anayasal düzenin müjdesini verilmiş ve özgürlüğe susamış olan gazeteciler, bu haberi büyük bir coşku ile karşılamıştır.

İkinci Meşrutiyetin ilan edilmesiyle, basın özgürlüğünün denetlendiği, basının susmaya mahkum edildiği onlarca yılın çığlığı, kendini bir basın çılgınlığı olarak göstermiştir. Kapanan istibdat döneminin ardından, yeniden özgürce yazma olanağına kavuştuğunu düşünen gazeteciler, 24 Temmuz 1908'de gazeteleri sansür memurlarının denetimine sunmadan yayınlamışlardır. Bu olay aslında sansüre dayalı anlayışa yönelik bir başkaldırıdır.

İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve anayasanın yeniden fiilen yürürlüğe girmesi özellikle İstanbul basınında tam bir bayram havası estirmiş ve basın özgürlüğü açısından olumlu adımların atılacağı yönünde bir izlenim oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle, özgürlük havasının estiği ilk yıllarda pek çok gazeteci imtiyaz başvurusunda bulunmuştur. "Hürriyete susamış insanların, birikmiş ısdırap mahsulü kinlerin, hattâ tekâsüf etmiş ihtirasların birden bire müsait bir hava bulmasile kabarıp taşmasının bir ifadesi olan ilk günlerin coşkunluğu, bilhassa matbuat ve neşriyat âlemimizde frensiz bir hale gelmişti."[64] Ancak basında imtiyaz patlamasının yaşandığı bu dönemin, aslında bir tepki ifadesi olduğunu belirtmek mümkündür.

Özgürlükle beslenmek adına yapılan ve dönemsel bir sancıya tepki olarak değerlendirilebilecek olan başvurularla yayın hayatına başlayan gazetelerin bir kısmı,

[63] Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, s.55.
[64] İskit, **a.g.e.**, s.91.

uzun ömürlü olamamıştır. "Buna bir basın patlaması demekten çok basın çılgınlığı demek daha uygun düşecektir. Pek çoğu bir ya da birkaç sayı yaşayıp batan bu yayınlar, belki tek tek etki yaratamamış, ancak toplumun gerçekleri dinlemek açlığına cevap vermişlerdir."[65] Bu nedenle basın özgürlüğünün, aslında toplumun bilme ihtiyacıyla da doğru orantılı olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nde, basının ve anayasal düzenin başlangıç aşamalarında tam anlamıyla toplumun isteğinin ve desteğinin var olduğunu söylemek mümkün olamasa da, basın özgürlüğünün toplumu da kapsayan bir sürecin parçası olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde basın özgürlüğü, uzun yıllar süren bir esarete mahkum edilmiştir. "Cumhuriyet öncesi dönemde Türk basını yeterince yaygınlık kazanmadığı halde, yeterince sansür ve sınırlama görüp geçirmiştir. Devlet yardımı ile çalışan gazeteler gene devlet tarafından kapatılmışlardır."[66] İşte tam da bu nedenle, İkinci Meşrutiyet dönemi basın camiasında bu denli büyük bir coşku yaratmıştır.

İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi, anayasal düzene tekrar geçilmesi bakımından oldukça önemlidir. Anayasal düzene geçiş ise, basın özgürlüğünün ele alınması açısından önemli bir gelişmedir. Birinci Meşrutiyetin getirisi olan Kanun-i Esasi ile anayasal koruma altına alınan basın özgürlüğü, İkinci Meşrutiyet döneminde de unutulmamıştır.

Bu tarihte Kanuni Esasi'nin basın özgürlüğü ile ilgili 12. maddesi değiştirilmiş ve "matbuat kanun dairesinde serbesttir. Hiç bir veçhile kablettab'ı teftiş ve muayeneye tâbi tutulamaz" [67] şekline getirilmiştir. Bu madde ile beraber, 1876 tarihinde getirilen basının yasalar çerçevesinde serbest olduğu ilkesi bir adım daha ileriye götürülmüş

[65] Koloğlu, **a.g.e.**, s.87.
[66] Zeycan Saltık, "Düşünce ve Basın Özgürlüğünün Gelişimi ve Türk Anayasaları", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 1991, s.94.
[67] Dönmezer, **a.g.e.**, s.132.

ve gazetelerin basımdan önce teftiş edilemeyeceği ilkesi kabul edilmiştir. Böylece, II. Abdülhamit döneminde gazetelere oldukça zor yıllar yaşatan ön sansürün de ortadan kaldırıldığı müjdelenmiş olmaktadır.

İkinci Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesi yine bir dönüm noktası olmuştur. "Bu gelişme aynı zamanda II. Abdülhamit'in istibdat yönetiminin de bir anlamda sonunun habercisi olma niteliğini taşıyordu"[68] Ancak her şeye rağmen yaşanan yeni dönem, yine sıkıntılı süreçlere de tanıklık etmiştir.

İkinci Meşrutiyetin ilan edilmesi ile beraber esmeye başlayan özgürlük rüzgarlarının, yönü ve kuvveti bir süre sonra değişmeye başlamıştır. Çünkü basın ve siyaset arasındaki ilişki, dönemin siyasal koşullarının gereğine göre şekillenmektedir. Özgürlük, içerisinde herkes için aynı dönemde aynı anlamları barındıran bir olgu olmaktan çok uzaktır. Nitekim İkinci Meşrutiyet döneminde de, bu durumu kanıtlar nitelikte olaylar meydana gelmiştir. Esen özgürlük havasına inecek olan balta yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, her dönem aynı zamanda kendi muhaliflerini de yaratmaktadır. İkinci Meşrutiyet döneminde de muhalif seslerin yükseldiği görünmektedir. Ancak bu defa muhalefet, kanlı bir biçimde tarihe geçmiştir. 13 Nisan 1909 tarihinde 31 Mart olayı olarak bilinen bir ayaklanma meydana gelmiştir.

31 Mart olarak tarihe geçen olay "…asker-softa bağdaşması aracılığıyla, muhalefetin yaptığı sonuçsuz kalmış bir hükümet darbesi girişimidir. Burada, muhalefetten kasıt, 1908 Eylül başında kurulan Prens Sabahattinci Ahrar Fırkasıyla onun dinci kolu İttihad-ı Muhammedî Cemiyetidir."[69] Bu olay Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından bastırılmıştır. Bu olayın ardından, II. Abdülhamit tattan indirilmiş ve yerine V. Mehmet Reşat getirilmiştir.

[68] Özgen, **Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları**, s.15.
[69] Mete Tunçay, "Siyasal Tarih (1908-1923)", **Türk Tarihi 3**, Yayın Yönetmeni. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Ofset Tesisleri, t.y., s.31.

Basın iletişim alanının en güçlü kollarından biridir. Bu nedenle toplum üzerinde yarattığı etki, dönemsel olarak değişmekle beraber yadsınamaz derecede açıktır. Siyasal aktörler, iktidarları döneminde ya da öncesinde basına yönelik özgürlük söylemlerini bol miktarda kullanmaktan çekinmemektedir. Ancak söz konusu özgürlüğün sınırları, bazen siyasal iktidarın özgürlükten ne anladığına göre şekillenmektedir.

Siyasal iktidarlar bazen, sınırlarını belirlemek istedikleri basın özgürlüğünü illegal yollarla ortadan kaldırmaya teşebbüs etmekten çekinmemektedir. İkinci Meşrutiyet'in mimarı İttihat ve Terakki partisi de bir süre sonra basın özgürlüğünü sınırlayan yollar denemiştir. "Hürriyet ve eşitlik söylemiyle iktidara gelmiş olan İttihat ve Terakki Partisi döneminde ilk siyasi nedenlerden dolayı gazeteci öldürme olayları yaşanmıştır."[70] Gazetecilerin fikirleri nedeniyle öldürülmeleri basının gücünün siyasal iktidar tarafından anlaşıldığının göstergesidir.

II. Abdülhamit döneminde yeteri kadar özgür olamamaktan şikayetçi olan gazeteciler, İttihat ve Terakki yönetimi döneminde de yeteri kadar özgür olamamıştır. Söz konusu dönemde gazetecilerin susturulması yoluna da gidilmiştir. O dönemin bazı "Basın şehitleri şunlardır: Birinci 'Serbesti' gazetesinin muharriri Hasan Fehmi, ikinci 'Sadai Millet' gazetesi başyazarı Ahmed Samim, üçüncü de 'Mizan' gazetesi muharrirlerinden Zeki beydir."[71] Bütün bu anlatılanlar çerçevesinde temelleri atılan gazeteci cinayetleri, bundan sonraki dönemlerde de karşılaşılan bir durum haline getirilmiştir.

Basın, siyasal iktidara olan tepkisini sayfalarında yansıtmakta ve gazetecilerin en büyük silahı kalemleri haline gelmektedir. Ancak bu süreç içerisinde, basın özgürlüğü kavramının siyasal iktidar tarafından denetlendiği de görülmektedir.

[70] Murat Özgen, "Türk Basınının Gelişimine Tarihsel Bir Yaklaşım ve Değerlendirme", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:11, 2001, s.21.
[71] Şapolyo, **a.g.e.,** s.176.

2.4. Milli Mücadele Dönemi ve Basın

Basının siyasal aktörlerden bağımsız bir biçimde ve özgürce gelişemediği Osmanlı Devleti'nde, basın ve siyaset ilişkilerinin en net görüldüğü zamanlardan biri de Birinci Dünya Savaşı ve ardından gerçekleşen Milli Mücadele dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılması üzerine, yurdun itilaf devletleri tarafından işgali gerçekleşmiş ve mücadele yıllarında Türk basını hayli zor yıllar yaşamıştır.

1919 yılında Yunanlıların İzmir'i işgalinin ardından işgale destek veren bazı cemiyetler kurulmuş ve Osmanlı Devleti içindeki kimi gazeteler de bunlara destek vermiştir. Yurdun yavaş yavaş içerisine çekildiği umutsuz durum, Mustafa Kemal'in Samsun'a geçmesine neden olmuş ve işgal karşıtı bir mücadele örgütlenmeye çalışılmıştır. Bu durum yeni bir dönemin ilk adımı anlamına gelecektir.

İtilaf devletlerinin Anadolu'yu işgali, özgürlük yanlısı basının tepkisine neden olmuştur. Gittikçe şiddetlenen işgal, aslında Milli Mücadele'nin halkın desteğine ihtiyaç duyduğu da kanıtlamıştır. Ancak bunun için Anadolu'da başlatılan mücadelede halkı bilgilendirecek basın organlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü o dönemin koşullarında, zafer için en gerekli gücü hiç kuşkusuz halkın iradesi ve inancı oluşturmaktadır.

Milli Mücadele döneminde de, işgale karşı yürütülen çabalarda basının fiili anlamda desteği söz konusu olmuştur. "İstanbuldan Anadoluya cephane kaçırılıyordu. Gazeteci Velid bey de bunların içinde idi. İlk defa, Mustafa Kemal Paşa'nın resmini ve hal tercümesini, Tasviri Efkâr neşretti. İlk cephe havadislerini de Celâl Nuri beyin çıkartmakta olduğu 'İleri' gazetesi neşretmişti."[72] Böylece işgalden kurtulabilmek adına, basının vereceği desteğin de ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

[72] **A.e.**, s.190.

İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesiyle, Türk basını baskı altında halka haber ulaştırmak zorunda kalmıştır. Bütün bunlara rağmen basın, Anadolu'da yükselmeye başlayan ışığı görmüş ve tüm yasaklamalara rağmen faaliyetlerine devam etmiştir.

Yurdun işgaline karşı başlatılan mücadelede, basının mücadeleye destek vermesi önemsenmiştir. Çünkü verilecek olan bu destekle, işgal karşıtı faaliyetlerin halka ulaştırılması amaçlanmıştır. Bu nedenle "Mustafa Kemal paşa Erzurum'dan Sivas'a gelerek 4 Eylül 1919'da Sivas kongresini topladığı sırada, Kuvayı Milliyecilerin sözcülüğünü yapmak ve gayelerini yaymak maksadile Sivas'da 14 Eylül 1919 tarihinde 'İradei Milliye' adlı bir gazete neşretti."[73] Böylece, bir anlamda halkın da mücadelenin içine çekilmesinin yolu açılmıştır.

Milli Mücadele döneminde İrade-i Milliye'nin yanı sıra, Mustafa Kemal'in girişimleriyle Hakimiyet-i Milliye adında başka bir gazete daha çıkarılmıştır. 1920 yılında ilk sayısı çıkan bu gazetenin, Ankara hükümetinin resmi yayın organı gibi faaliyet gösterdiğini söylemek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, ülke büyük bir savaşla baş etmek durumunda kalmış ve basın da bu savaşta kendine bir saf belirlemiştir. Dolayısıyla Milli Mücadele dönemi, kendi basın ve siyaset ilişkisini doğurmuştur.

[73] **A.e.**, s.192.

3. BÖLÜM

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE ANAYASALAR

Cumhuriyet dönemi, Osmanlı Devleti'nin önce fiilen bitişini, ardından da Cumhuriyet'in resmen ilanını ifade eden ve günümüz Türkiye'sini de içeren bir dönemi kapsamaktadır. Kurtuluş savaşı boyunca, Osmanlı Devleti hükümetinden ayrı yürütülen mücadeleler, sonunda kendini yeni bir rejim biçimi olarak göstermiştir.

Ankara Hükümeti'ni temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 tarihinde açılmıştır. Bu açılış, yeni bir hükümetin kurulması ve dolaylı bir biçimde yeni bir devletin ilanı anlamına gelmektedir. Ülkenin yeni bir hükümetinin olması, anayasal süreçlere geçilmesinin de önünü açmıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk yılları basın ve siyaset arasındaki ilişkinin net bir biçimde kendini gösterdiği yıllar olmuştur. Kurtuluş savaşı boyunca İstanbul gazeteleri hayli zor günler yaşamak durumunda kalmıştır. Ülkenin içerisinde bulunduğu siyasal süreci de kapsayan gelişmeler nedeniyle, bazı gazeteler bir süre sonra merkezlerini Anadolu'ya taşımıştır. Böylece halkın habere daha kolay ulaşması da amaçlanmıştır.

İlk yılları tek partili bir düzenle devam eden Cumhuriyet döneminde, önce deneme aşamaları yaşanmış ardından da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla beraber çok partili hayata geçilmiştir. Basın özgürlüğü de bütün bu süreçlerden etkilenmiş ve hazırlanan anayasalarda basın özgürlüğünü düzenleyen maddelere yer verilmiştir.

3.1. Cumhuriyet Döneminin ilk Yıllarında Basın Özgürlüğü

Cumhuriyet, yeni bir siyasal düzenin oluşturulmaya çalışıldığı bir dönemdir. Kurulmaya çalışılan bu yeni düzene, toplumun ve basının uyum sağlayabilmesi için yapılan çalışmalar, kendinden önceki dönemlere göre, daha radikal kararlarla gerçekleştirilmiştir. Yeni bir toplumsal ve siyasal yapı oluşturulmaya çalışılırken bir yandan anayasal atılımlar gerçekleştirilmiş, diğer yandan da basın ile ilişkiler devam ettirilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, basın özgürlüğü açısından sıkıntılı süreçlerin yaşandığı görülmektedir. 1920 yılında İstanbul'un işgal edilmesiyle basın özgürlüğüne de darbe vuruldu. "Milli Mücadelenin başlarında Anadolu'nun ve basının merkezini İstanbul teşkil ederken, Mücadelenin ilerleyen safhalarında yönetimin merkezi Ankara olmaya başlayacaktır."[1] Bu gelişmeler sonucunda yeni bir basın-siyaset ilişkisi de oluşmaya başlamıştır.

Ankara hükümetinin oluşturmaya çalıştığı yeni siyasal düzende, çeşitli toplumsal kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Bunların başında hiç kuşkusuz basın gelmektedir. Yeni amaçlar çerçevesinde, basının zaman zaman siyasal iktidarın isteği doğrultusunda kullanılabilmesi için bazı adımlar atılmıştır. "7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü kurularak Anadolu Ajansı buraya bağlanır. Böylece basın devlet tarafından etkili bir şekilde yönlendirilebilecek ve iktidar, halkı devrimler yönünde bilinçlendirebilecektir."[2] Böylece, siyasal iktidar, halkın yeni siyasal süreçten haberdar edilmesini de amaçlamıştır.

Cumhuriyet dönemi, aynı zamanda basın açısından bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun yıllar boyunca siyasal nedenler, Osmanlı Devleti'nin

[1] Nurettin Güz, **Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)**, 2.bs., Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2008, s.9.
[2] Zeycan Saltık, "Düşünce ve Basın Özgürlüğünün Gelişimi ve Türk Anayasaları", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 1991, s.96.

çöküşe geçmesi ve savaşlar basının gelişimini sekteye uğratan nedenler arasında yer almıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra basın içerisinde bir yanda hala saltanatı ve hilafeti savunanlar bulunurken, öte yanda yeni rejimi destekleyen gazeteler bulunmaktadır. Bu dönemde, basın camiasında tam bir fikir birliği olduğunu iddia etmek pek de mümkün görünmemektedir. Bu nedenle bütün geçiş dönemlerinde olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de sancılı süreçler yaşanmıştır.

3.1.1. 1921 Anayasası ve Basın Özgürlüğü

Yeni bir ülkenin kuruluşu anlamına gelen Cumhuriyet döneminde, basının siyasal iktidar ile olan ilişkisi inişli çıkışlı bir biçimde sürdürülmüştür.

Her devletin bir iletişim sisteminin olması son derece normal ve gereklidir. Ancak bazen, siyasal iktidar basını da kapsayan bu iletişim sistemlerinin, devlet rejimine uygun olmasını beklemektedir. "Her devlet rejimi, kendisine uygun Basın ister ve bundan dolayı da rejimler, Basın'ın tabi oldukları kanunî mevzuatı buna göre tanzim ederler. Bu halin bizde de böyle olması tabiîydi. Nitekim padişahlar devrinde, İkinci Meşrutiyet'te ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle başlayan yeni milli devirde Basın kanunları bu rejimlerin ruhuna uygun olarak tanzim edildi."[3] Anayasalar da neredeyse aynı fikir etrafında şekillenmekte ve siyasal rejimin ruhuna uygun bir anayasa yapılması, basının da bu çerçevede değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Cumhuriyet döneminin ilk anayasal atılımı 1921 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu tarihte kurucu bir meclis tarafından, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" olarak da bilinen bir anayasa hazırlanmıştır. "20 Ocak 1921'de kabul edilen ilk anayasa metni olarak anılan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu seçimlerle ilgili düzenlemeleri anayasa hükmü

[3] Cevdet Perin, **Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1974, s.98.

haline getirmişti."[4] Kısa bir anayasa şeklinde olan 1921 tarihli anayasa ile beraber, yeni bir devletin varlığı hukuksal anlamda iyice pekiştirilmiştir.

1921 Anayasası'nın içerisinde basını ilgilendiren bir madde bulunmamaktadır. "Türk devletinin hukuki ve siyasi temellerini belirleyen ilk anayasa olan 1921 Anayasası herşeyden (her şeyden) önce, içinde bulunulan durumun özelliği dikkate alınarak ve olağanüstü dönemlere özgü bir hükümet şeklinin gerçekleştirilmesi amacı ile hazırlanmıştır."[5] Dolayısıyla, bu anayasa yeni bir rejime doğru atılan bir adım olarak değerlendirilmelidir.

1921 Anayasası ile beraber, siyasal arenada öncelik hükümetin kurulabilmesine verilmiş ve doğal olarak basın özgürlüğünü de ilgilendiren çalışmalar bundan sonraki dönemlere bırakılmıştır.

Olağanüstü bir dönemde bazı siyasal ihtiyaçların karşılanabilmesi için hazırlanan 1921 Anayasası, çok detaylı bir biçimde düzenlenmemiştir. Olağanüstü yetkilere sahip bir meclis tarafından hazırlanan anayasa, yalnızca 1924 yılına kadar 3 yıl yürürlükte kalabilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, 1923 yılında yeniden seçim kararı almasıyla beraber 1924 yılında yeni ve daha detaylı bir anayasa hazırlanmıştır.

1921 Anayasası'nın hazırlanmasının ardından, ülkenin siyasal yapılanmasında etkili olacak çeşitli devrimlere daha ihtiyaç duyulmuştur. Bunlara saltanatın ve hilafetin kaldırılması da dahildir.

Cumhuriyet dönemi köklü değişikliklerin yaşanmasına da sahne olmuştur. Bu çerçevede "1 Kasım 1338 (1922) gün ve 308 sayılı Meclis kararı ile Saltanat Makamı, Hilafetten ayrılmış ve Saltanat kaldırılmıştır. Hilafetin kaldırılması ise 3

[4] İsmail Göldaş, **Takrir-i Sükûn Görüşmeleri**, İstanbul, Belge Yayınları, 1997, s.61.
[5] F. Ümran Kurdoğlu, "1982 Anayasasında Basın Özgürlüğü", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku, 1986, s.41.

Mart 1340 (924) gün ve 431 sayılı Yasa ile olmuştur."[6] Saltanatın ve hilafetin kaldırılması, aslında Osmanlı Devleti'nin uzun zamandır fiilen bitmiş olan etkisini siyasal olarak da tamamen ortadan kaldırmaktadır.

Yeni bir devletin temellerinin atılmasına olanak sağlayan bütün bu adımlar, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesini de kapsamaktadır. Böylece Osmanlı Devleti'nin, yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı siyasal anlamda kesin olarak gösterilmiş olmaktadır.

3.1.2. 1924 Anayasası ve Basın Özgürlüğü

Cumhuriyetin ilan edilmesi yeni ve daha kapsamlı bir sürecin başlangıç aşamasını oluşturmaktadır. Saltanatın ve hilafetin kaldırılmasıyla yeni düzen daha da belirginleşmiştir. Nitekim 1921 Anayasası ile başlayan anayasal süreç, bir adım daha ileri götürülmüş ve 1924 Anayasası hazırlanmıştır.

İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından hazırlanan 1924 Anayasası, çeşitli değişikliklere uğramasına rağmen 1961 yılına dek yürürlükte kalmıştır. 1924 Anayasası ayrıca çok partili siyasal yaşama da tanıklık etmiştir. "1924 Anayasası, 1920'de kurulan rejimi sağlamlaştırmış, içeriği de bu amaca uygun olarak düzenlenmiştir. Ayrıca bu Anayasa, hem tek partili hem de çok partili hayatımız sırasında da uygulanmıştır. Başka bir deyişle, tam demokrasiye geçme çabaları da bu Anayasa zamanında başlamıştır."[7] Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni siyasal rejimi, bu anayasa ile birlikte biraz daha sağlamlaştırılmıştır.

Devletin yönetim biçimini, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin nasıl kullanılacağını da belirleyen anayasalar, bireylerin temel haklarına dair hükümler içermektedir. Bu çerçevede, basın özgürlüğü kavramı da anayasalarda kendine yer bulmaktadır. Çünkü

[6] A. Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, 6.bs., Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2007, s.40.
[7] Ahmet Mumcu, **1924 Anayasası,** Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: II, Mart 1986, Sayı 5'den Ayrıbasım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986, s.384.

basın, aslında haber alma hakkını da kapsayan temel hak ve özgürlüklerin bir yansıması niteliğindedir.

Cumhuriyet döneminin ikinci anayasası olan 1924 Anayasası'nın içerisinde, basın özgürlüğü ile ilgili maddeler bulunmaktadır. Anayasanın 70. maddesinde bulunan "Şahsî masuniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit, sâyüamel, temellük ve tasarruf, içtima, cemiyet, şirket hak ve hürriyetleri Türklerin tabiî hukukundandır"[8] şeklindeki açıklama kişi dokunulmazlığını, düşünme, söz ve yayımı temel özgürlüklerden kabul etmektedir.

Söz konusu maddenin içeriği dolaylı bir biçimde basın özgürlüğünü de ilgilendirmektedir. Çünkü düşünme, söz ve yayım özgürlüğü aynı zamanda basının da kullandığı haklar ve özgürlüklerdir. Dolayısıyla bu anayasa ile birlikte, basın özgürlüğü birey özgürlükleri ile aynı madde içerisinde kendine yer bulmuştur.

1924 Anayasası'nın içerisinde doğrudan basın özgürlüğünü düzenleyen bir madde de bulunmaktadır. Anayasanın bu özgürlüğü düzenleyen 77. maddesinde "Matbuat, kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir"[9] hükmü bulunmaktadır. Söz konusu madde aynı zamanda İkinci Meşrutiyet ile beraber yeniden ilan edilen, Kanuni Esasi'nin 12. maddesinde yer alan hükme aynen uyulduğunu göstermektedir. Matbuatın yasalar çerçevesinde serbest olduğunu belirten bu ifade aynı zamanda ön sansürün olmadığı anlamına gelmektedir.

Basının yasalar çerçevesinde özgür olması, bu özgürlüğün sınırının bir anlamda yasa yapıcılar tarafından belirlenmesi anlamı taşımaktadır. Ancak bu özgürlüğün, dönemin siyasal koşullarından bağımsız bir biçimde kullanılabileceğini düşünmek, gerçekçi bir yaklaşım olmaktan uzak görünmektedir. Üstelik 1924 Anayasası güçler birliği ilkesine dayanmaktadır. Yani Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni sınırlayacak siyasal bir güç yoktur. Bu nedenle basın özgürlüğü kavramı bu durumdan etkilenmiştir.

[8] Gözübüyük, **a.g.e.,** s.67.
[9] Fuat Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi,** (İkinci Kitap), Ankara, Yeni Adım Matbaası, t.y., s.120.

1924 Anayasası, her şeye rağmen basın özgürlüğü kavramına bünyesinde yer vermesi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu anayasa ile koruma altına alınan basın özgürlüğünün, dönemin siyasal koşulları çerçevesinde ve fiili anlamda tam olarak uygulanma alanı bulamadığı görülmektedir.

3.1.3. Takrir-i Sükun Kanunu

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında belirlenen siyasal ve toplumsal hedefler, basın özgürlüğünün ele alınış biçimini de etkilemiştir. Siyasal iktidar, basından bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için kendi yanında yer almasını beklemiştir.

Basın, cumhuriyet döneminde de kendisine biçilen özgürlük anlayışına sıkışmak zorunda kalmıştır. "Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan inkılapların halka benimsetilebilmesi için bir araç olarak kullanılan ve halktan çok devletin sesini yansıtan basın, bu özelliğini son yıllara kadar korumuş, en ufak bir sapmada kanunların ağırlığını omuzlarında hissetmiştir."[10] Böylece basın ve siyaset arasında yine denetlemelere varan bir süreç yaşanmıştır.

Cumhuriyet döneminde, basın ve siyaset arasında ulusal çıkarların değerlendirilmesi açısından anlaşmazlıklar da yaşanmıştır. "Basının cumhuriyetin ilk yıllarından beri, ulusal çıkarlar hedef gösterilerek bu çıkarlara hizmet etmesi beklenmiştir. Basınla iktidar arasındaki çatışmaların tümü ulusal çıkarlar konusunda farklı yaklaşımlardan doğmuş, siyasal iktidar basını yapacaklarına engel olarak gördüğünde onu susturacak önlemler almıştır."[11] Söz konusu önlemler, bazen son derece sert bir biçimde kendini göstermiş ve bu durum basın özgürlüğü önünde engel oluşturmuştur.

Cumhuriyet döneminin ilk yılları, henüz rejime dair tartışmaların noktalanmadığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Rejim tartışmalarının da etkisiyle oluşan siyasal

[10] Necla Odyakmaz, "Cumhuriyet Döneminde Anayasal Düzenlemeler ve Basın Özgürlüğü", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 17, 2003, s.122.
[11] Nilgün Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.76.

ortam ve bunun ardından gerçekleşen Şeyh Sait isyanı, bazı sert önlemlerin alınmasına neden olmuştur.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, bazı basın organlarının sergiledikleri tutumlar hükümeti rahatsız etmiştir. "İstanbul basınının Cumhuriyet ilanı, halifelik sorunu vb. konularda yeni devletin yöneticilerine sık sık eleştiriler yöneltmeleri, Ankara'da hoşnutsuzluk yaratıyordu. Şeyh Sait Ayaklanmasının ardından Takrir-i Sükun Kanunu çıkarıldı…"[12] Ancak bu yasanın içeriği, basının zor koşullar altında faaliyet göstermesine neden olmuştur.

Basın özgürlüğüne darbe vuran Takrir-i Sükun Kanunu, 1925 yılında çıkarılmıştır. Kanunun birinci maddesinde "İrticaa ve isyana ve memleketin içtimai nizamını, huzur ve sükûnunu ve emniyet ve aşayişini ihlale bais (yol açacak) bilumum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı, hükümet, reisicumhurun tasdiki ile, re'sen (doğrudan doğruya) ve idareten men'e mezundur"[13] şeklinde bir hüküm yer almaktadır. Bu ifadeler aynı zamanda bazı tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Siyasal iktidar ile basının duygu ve düşüncelerinin birebir örtüşmesi, beklenmemesi gereken bir durumdur. Takrir-i Sükun Kanunu'nun birinci maddesinin de, bu çerçevede değerlendirilmesi mümkündür. O dönemde yayınlanan hangi yazıların huzuru bozduğuna ya da hangi gazetecilerin isyana sevk ettiğine, siyasal iradenin değerlendirmesi karar vermektedir. Dolayısıyla bu durum, basın ve siyaset arasında yaşanan ilişkiler çerçevesinde değerlendirilecek ve basın özgürlüğünün kısıtlanmasının yolu açılmış olacaktır.

Basın özgürlüğünün, siyasal iktidar tarafından denetlenmesinin yolunu açan Takrir-i Sükun Kanunu ile beraber, muhalif seslerin bir kısmı susturulmuştur. "Şeyh Sait isyanının çıkışında muhalefet basınının rolü olduğu gerekçesiyle 4 Mart 1925'te

[12] Alpay Kabacalı, **Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayii**, İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık, 1998, s.161.
[13] Alpay Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990, s.114.

çıkarılan Takrir-i Sükun Yasası ile pek çok gazete ve dergi kapatılmıştır."[14] Bu kanunun getirdiği yasaklar nedeniyle basın, bir süre özgürce yazabilme olanağına kavuşamamıştır.

Takrir-i Sükun Kanunu, olağanüstü durumlara özgü bir denetim biçimi gibi de değerlendirilmektedir. Bu kanun çerçevesinde, irtica ve isyana teşvik ettiği düşünülen insanların İstiklal Mahkemeleri'ne sevk edilmeleri de, uzun yıllar boyunca devam eden tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Öte yandan bu kanun ile basın özgürlüğü, siyasal iktidarın lehine kısıtlanabilmiştir.

3.2. Çok Partili Siyasal Yaşam

Demokratik rejimlerde, siyasal yaşamın temeli çok partili bir sisteme dayanmaktadır. Ancak bu demokratik sistemin oluşturulabilmesi için, siyasal ve toplumsal birtakım gelişmelerin yaşanması gerekmektedir. Bu bağlamda, Cumhuriyet döneminin ilk yılları tek partili bir siyasal yönetim anlayışı ile devam etmiştir. Ancak bir süre sonra çok sesli bir siyasal arenaya ihtiyaç duyulmuş ve bunun sağlanabilmesi için bazı adımlar atılmıştır.

17 Kasım 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ve partinin başkanlığına Kazım Karabekir getirilmiştir. 12 Ağustos 1930 tarihinde ise Fethi Okyar tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur.[15] Ancak her iki deneme de tam anlamıyla çok partili bir hayat oluşmamıştır.

Bütün bu denemelere rağmen, Cumhuriyet döneminde tek partili siyasal hayatın getirdiği tek seslilik, bir süre sonra memnuniyetsizlik havası yaratmaya başlamıştır. Üstelik 1929 tarihli ekonomik krizin, Türkiye'yi de derinden etkileyen sonuçları ülke içerisindeki hoşnutsuzlukların artmasını sağlamıştır.

---

[14] Mustafa Yılmaz, Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973),** Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007, s.6.
[15] Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi,** Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1638, 1999, s.127-142.

Türkiye'nin o dönemdeki siyasal arenasında çok partili hayata geçiş denemeleri yapılırken, dünya ise İkinci Dünya Savaşı ile sarsılmaktadır. Savaş yıllarında Türkiye'nin içerisinde bulunduğu durum, toplumsal muhalefetin iyice yükselmeye başlamasına neden olmuştur.

Söz konusu muhalefetin meclis içerisinde yankı bulabilmesi için, çok partili yaşam denemeleri yeniden gündeme gelmiştir. Üstelik bu dönemde basın üzerindeki baskılar da iyice artmıştır. "İkinci Dünya Savaşı yıllarında bazı haberlerin gazetelere hiç girmemesi, bazılarının büyütülmemesi konusunda Başbakanlık'tan ya da Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nden emirler geliyordu."[16] Bu durum aslında siyasal alanda yaşananların basını ne denli etkilediğinin kanıtı niteliğindedir.

Savaştan sonra Türkiye'de de siyasal arenadaki şartlar değişmeye başlamıştır. "İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, birtakım iç ve dış koşulların zorlamasıyla, çok partili demokrasiye geçiş sürecine girilmişti."[17] Bu süreçle beraber, ülke yeni bir dönemin daha eşiğine gelmiştir.

3.2.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Türkiye'de yaşanan ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmeler sonucunda artık çok partili demokrasiye geçiş gereği doğmuştur. Yeni bir partinin daha siyasal arenaya katılması ile başlayan bu yeni dönem, Türkiye'de bazı dengelerin değişmesine de neden olmuştur.

Bütün bu yaşananların ardından, Dörtlü Takrir olarak bilinen önerge ile beraber Demokrat Parti kurulmuş ve tek partili dönem son bulmuştur. "…CHP'den ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kuruldu."[18] Daha sonra ise, 1950 yılında

[16] Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 2.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s.167.
[17] Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, s.170.
[18] Murat Özgen, **Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları**, 2.bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004, s.34.

gerçekleştirilen genel seçimlerde, Demokrat Parti Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çoğunluğu elde ederek iktidar koltuğuna oturmuştur.

Demokratikleşme yolunda atılan önemli bir adım olarak değerlendirilmesi gereken, Demokrat Parti'nin siyaset arenasına girmesi olayı ile beraber, yeniden çok partili yaşama dönülmüştür. Ancak son derece tartışmalı süreçlere de tanıklık eden Demokrat Parti dönemi, basın ile siyasal iktidar arasındaki ilişkilerin, basın özgürlüğünün denetlenmesi şeklinde kendini gösterdiği bir dönem olmuştur.

Demokrat Parti'nin siyasal yaşamda yerini almasında basının sağladığı destekten de izler bulunmaktadır. "14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelen Demokrat Parti (DP), basın özgürlüğünü sağlamayı da programına aldığından, tek parti döneminde sürekli baskı altında yaşayan basından geniş destek görmüştü."[19] Ancak siyasal arenadaki bu yeni soluk ile basın arasındaki ilişki, önceleri kendini olumlu bir biçimde hissettirirken, daha sonra bu ilişki yerini gerginliğe bırakmıştır.

3.2.1.1. Demokrat Parti Döneminde Basın Özgürlüğü

Basının gücünün farkında olan siyasal iktidarlar, bu güçten olabildiğince yararlanmaya çalışmaktadırlar. Ancak siyasal ve toplumsal arenada olduğu gibi, basın alanında da siyasal iktidara muhalif olan kesimler bulunmaktadır.

Basının, düşük gazete sirkülasyonuna rağmen Türk toplumunun siyasal ve kültürel yaşamında daima önemli bir role sahip olduğunu görüyoruz.[20] Bu durum siyasal iktidarın basın ile olan ilişkisini de aslında bir ölçüde etkilemektedir.

Demokrat Parti iktidarı döneminde, bazı basın organları partinin uygulamalarına karşı çıkmıştır. "1950 tarihinde Demokrat Parti iktidara gelince, basın, Demokratların faaliyetlerini şiddetle tenkide başladı. Bunun üzerine 'Ulus' gazetesi

[19] Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, s.164.
[20] **Tuskish Press**, Ankara, Directorate General of Pres & İnformation, 1999, s.3.

kapatıldı. Matbaada yangın çıktı, matbaası ve makineleri zapt edildi."[21] Bu durum, siyasal iktidarın basın özgürlüğüne olan yaklaşımının ipuçları niteliğindedir.

Basın ve siyaset arasındaki ilişki, 1950'li yıllarda da inişli çıkışlı bir biçimde devam etmiştir. Bu durum, basın özgürlüğü açısından son derece ciddi sonuçlar doğurmuştur. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinde katkısı bulunan basın, bu desteği bir taraftan çok partili yaşama geçilebilmesi için vermiş, diğer taraftan basın özgürlüğüne dair olumlu adımların atılacağı beklentisini dile getirmiştir. Ancak bu beklentiler, pratikte istenildiği kadar etkili olamamıştır.

Basın özgürlüğü üzerinde yoğunlaşan türlü baskılar ve özgürlüğün kısıtlanması yolunda atılan adımlar, basının bütünüyle sessiz kalmasını sağlayamamaktadır. Bu durum Türk basın tarihi boyunca dönemsel koşullardan etkilenmekle beraber temelde aynı kalmıştır. 1954 yılında gerçekleştirilen seçimlerinden sonra da muhalif basında Demokrat Parti karşıtı eleştiriler yoğunlaşmıştır.

Demokrat partinin de basın özgürlüğünü ilgilendiren çeşitli icraatları bulunmaktadır. "Türkiye'de Osmanlı'dan beri devlet geleneğinin bir gereğidir bu. Basın üzerinde mutlak baskı kurulacak."[22] Ancak bu anlayış, basın ile siyasal iktidar arasında gerginlik yaşanmasına neden olmaktadır.

Demokrat Parti ile basın arasında yaşanan gerginlikte, partinin basın üzerinde aldığı kararların yanı sıra çeşitli yasal düzenlemeler de etkili olmuştur. Örneğin 9 Mart 1954 yılında "Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. 7 Haziran 1956 yılında bazı maddeleriyle beraber adı değiştirilerek "Neşir Yoluyla veya Radyo ile yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun" adını alan bu adım, basın özgürlüğünün zedelenmesine

[21] Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın**, Ankara, Güven Matbaası, 1971, s.271.
[22] Hüseyin Kıvanç, **Mürekkebin Yanık Kokusu Sansür**, İstanbul, Hasat Yayınları, 1999, s.54.

neden olmuştur. [23] Böylece Demokrat Parti ile basın arasında yaşanan gerginlikte bir adım daha atılmıştır.

Basın ve siyaset arasındaki ilişki kendini yalnızca sansür ve yasaklamalarla göstermemektedir. Bazen açıkça adlandırılmamış bir sansür mekanizması da, basın özgürlüğünün denetlenmesinde en büyük koz olarak kullanılmıştır. Bu durumu en iyi özetleyen olgulardan biri "Besleme Basın" olarak ifade edilmektedir.

Demokrat Parti, kendisine karşı muhalefet eden basına yönelik çeşitli önlemler almıştır. Hasan Pulur, Nail Güreli'den yaptığı aktarmada "İşte, Menderes Hükümeti, iki kozu muhalif basına karşı kullanıyordu. Tirajı yüksek olan muhalif gazetelere ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde kâğıt vermeyerek tirajlarının yükselmesini önlemeye çalışıyordu. Buna karşılık, düşük tirajlı muvafıklara ihtiyaçlarından fazla kâğıt ve bol bol resmi ilan veriyordu" [24] cümlelerine yer vermiştir.

Bu anlayışla, basının ana malzemesinin kullanımında aksaklıkların yaşanmasının yolu açılmakta, öte taraftan resmi ilanların azaltılmasıyla da gazetenin büyük bir dayanağının çökmesi sağlanmaktadır. Bu durum, neredeyse açık sansürden daha etkili bir denetim anlayışını ifade etmektedir.

Türkiye'de basın tarihi boyunca devam eden besleme basın olgusu, özgürlüğün önünde duran en büyük engellerden biri olmaktadır. "…Demokrat Parti, Türk basın tarihinin hiçbir döneminde görülmemiş derecede bir -besleme basın- çığrının da açılmasına zemin hazırlamakla -gerçek basın-ın doğumunu önlemiştir. Gazete kapatmaları, ilân kesmeler, tahsis kesmeleri izlemiş, iktidar yanlısı basın tiranlarının gemi azıya almalarına göz yummuştur."[25] Sesinin tınısı iktidar tarafından belirlenmeye çalışılan bir basın izlenimi yaratan bu olgu, bağımsız bir biçimde şekillenmesi gereken habercilik anlayışının, sekteye uğramasına neden olmaktadır.

[23] Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, s.166-173
[24] Hasan Pulur, "Babıâli de yok simitçi de…", **Milliyet Gazetesi**, 7 Kasım 2009, s.5.
[25] Oral, **a.g.e.**, s.194.

Demokrat Parti'nin basını susturmak için attığı adımlar, basın özgürlüğünün en baştan kısıtlanmasına neden olacak adımlar gibi görünmektedir. "Özellikle 1957 yılından sonra ekonomik baskılarla muhalif basın susturulmaya çalışılmıştır. Örneğin 26 Kasım 1957'de çıkartılan bir kararname ile gazete ve dergilerin ihtiyacı olan kâğıtların tek elden ithali zorunluluğu getirilmiştir. 1 Ocak 1958'de yayımlanan diğer bir kararname ile gazetelere ilan ve reklam dağıtımının tek elden yapılacağı belirtilmiştir."[26] Böylece, basının maddi olarak da çökertilmesinin yolu açılmıştır.

Gücünü özgürlüğe dayalı söylemlerinden ve kamuoyu desteğinden alması gereken basın, bazen siyasal iktidarların özgürlük anlayışına sıkışabilmektedir. Demokrat Parti dönemi de bu durumu destekleyen nitelikte anlayışlara sahne olmuştur."1954-60 yılları Türk basın tarihinde sonu gelmeyen davalarla dolu karanlık bir dönemdir. Yalnız dört yıllık bir süre içinde (Mart 1954-Mayıs 1958) 1161 gazeteci hakkında kovuşturma yapılmış ve bunların 238'inin mahkûmiyetine karar verilmiştir."[27] Kamuoyunu aydınlamaya çalışan gazetecilerin, haklı ya da haksız basın davaları ile uğraşmak zorunda kalmaları, siyasal iktidarın tahammül sınırıyla da ilgilidir.

Bütün bu anlatılanlar nedeniyle, anayasalarda yer alan basın özgürlüğüne ilişkin maddeler daha fazla önem kazanmaktadır. Çünkü anayasalar, aynı zamanda hakların güvencesi durumunda bulunmaktadır. 1950'li yılların sonunda Demokrat Parti, iktidarının son dönemlerini yaşadığından habersiz bir biçimde basın özgürlüğünü denetlemeye yönelik adımlar atmaya devam etmiştir.

Demokrat Parti'nin basın özgürlüğünü kısıtlayan ve basın ile arasının iyice açılmasına olanak sağlayan adımlarından biri de Tahkikat Komisyonu olmuştur. Partinin bu adımı basın camiasında büyük eleştirilere neden olmuş ayrıca 27 Mayıs İhtilali'ne giden süreci hızlandırmıştır.

[26] İrfan Neziroğlu, **Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980)**, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 2003, s.76.
[27] Topuz, **a.g.e.**, s.205.

Basını etkisiz hale getirme çabalarına örnek olarak gösterilebilecek olan Tahkikat Komisyonu, bu dönemin en çok konuşulan olaylarından biri olmuştur. "DP iktidarı gerek basın yasası gerekse diğer yollardan baskı uygulayarak ülkede özgür basının sesini kesmeye çalışmış, iktidarının son aylarında da 'Tahkikat Komisyonu' adı altında çalışan milletvekillerinden meydana gelen bir kurul oluşturarak ülkedeki iktidar karşıtlarını ve basını tam anlamıyla etkisiz duruma getirme çabası içine girmiştir."[28] Ancak bu adımla beraber, o dönemde Türkiye'de yaşanan siyasal tartışma ortamı iyice alevlenmiştir.

Demokrat Parti döneminde yaşanan ve basın özgürlüğünü olumsuz bir biçimde etkileyen olayların yanı sıra, ülkede yaşanan çeşitli siyasal tartışmalar da 27 Mayıs 1960 İhtilali'ne giden süreci hızlandırmıştır. "…1946'dan itibaren benimsenen demokratik çoğulcu sistemle birlikte, laiklik etrafında bu şekilde beliren gericilik-ilericilik tartışmaları, 1960 yılına kadar Türkiye'nin gündemini meşgul etmiştir."[29] Basının da dahil olduğu bu tartışmalar, aslında bir dönemin noktalanmasında pay sahibi olmuştur.

Basın özgürlüğünün denetlenmesi adına atılan adımlar ve ülke içerisinde gündeme gelen çeşitli siyasal tartışmalar sonucunda, Demokrat Parti iktidarı iyiden iyiye tartışmalı bir hale gelmiştir. Bütün bu yaşananların ardından, 27 Mayıs 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi ülke yönetimine müdahale ederek, iktidara el koymuştur.

3.2.2. 27 Mayıs 1960 İhtilali ve 1961 Anayasası

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine kadar yaşanan süreçte, anayasaların yapılışında siyasal arenada görülen gelişmelerin payı bulunmaktadır. Nitekim 1961

[28] Murat Özgen, **Gazetecinin Etik Kimliği**, 2.bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002, s.174.
[29] Mustafa Cansızoğlu, "1956-1960 Dönemi Türk Basınında Laiklik Karşıtı Hareketler ve Tepkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, 2001, s.83.

Anayasası'nın hazırlanması da, 27 Mayıs öncesinde siyasal arenada yaşananların bir sonucudur.

Demokrat Parti iktidarının, basın alanında uzlaştırıcı bir rol üstlenememesi 27 Mayıs'a giren süreci hızlandırmıştır. Türk basını, dilediği anlamda bir özgürlük havası elde edemeyince şiddetli bir eleştiriye başlamış ve bütün yaşananların ardından Milli Birlik Komitesi siyasal arenaya hakim olmuştur.

Demokrat Parti iktidarının, 27 Mayıs İhtilali ile son bulması, basın açısından İkinci Meşrutiyet dönemine yakın bir yankı bulmuştur. "DP ile basın arasındaki zıtlaşma 27 Mayıs 1960 ihtilalinin gerçekleşmesiyle son bulmuştur. Taraflardan biri devrik iktidar olarak adli makamlar önünde hesap vermeye giderken, basın da aynı II. Meşrutiyet'in ilanında olduğu gibi, sonsuz bir özgürlük havasına girmiştir."[30] Böylece bir iktidar daha siyasal arenadan çekilirken, basın da kendine bir özgürlük alanı açıldığını düşünmüştür.

Demokrat Parti'nin basın özgürlüğünü kısıtlayan uygulamalarının bir kısmının, 27 Mayıs İhtilali'nden sonra düzeldiği görülmektedir. "Gazeteciler 27 Mayıs'tan sonra birtakım haklar elde ettiler, kanunlarda basın özgürlüğünü sağlayacak değişiklikler yapıldı (ispat hakkı, yayın yoluyla işlenecek suçlar kanunun kaldırılması…), Basın ilân Kurumu kuruldu, v.b…"[31] Böylece, basın özgürlüğü adına olumlu sayılacak adımlar atılmıştır.

27 Mayıs ile beraber, yeni bir anayasa yapılması zorunluluğu doğmuştur. Çünkü 1950 yılından itibaren, yaklaşık 10 yıl boyunca Türkiye'de süre gelen siyasal ve toplumsal olaylar yeni bir düzenleme yapılmasını zorunlu kılmıştır. En nihayetinde 1961 Anayasası hazırlanarak, 27 Mayıs 1961 tarihinde kurucu mecliste kabul edilmiş ve 20 Temmuz 1961'de de Resmi Gazete'de ilan edilmiştir. Böylece, uzun yıllar boyunca devam edecek tartışmaların eşliğinde bir dönem kapanırken, yeni bir dönemin daha temelleri atılmıştır.

[30] Özgen, **Gazetecinin Etik Kimliği**, s.174.
[31] Topuz, **a.g.e.**, s.237.

3.2.2.1. 1961 Anayasası'nda Basın Özgürlüğü

Anayasalar hazırlandıkları ülkelerin siyasal ve toplumsal yapılarından izler taşımaktadır. 1961 Anayasası'nı da Türkiye'nin içerisinde bulunduğu koşulların bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

1961 Anayasası'nda, 1929 ekonomik krizinin ardından dünyada yükselen sosyal devlet anlayışının izleri görülmektedir. "1929 krizinin temel özelliklerinden birisi kapitalizmin tarihinde yaşanan en büyük ve kapsamlı kriz olmasıdır."[32] Bu kapsamlı kriz, pek çok ülkenin ekonomik anlamda sarsılmasının yolunu açmıştır. Aynı sarsıntı Türkiye'de de görülmüş ve sonuç olarak 1961 Anayasası, sosyal devlet anlayışının yapısına uygun bir niteliğe bürünmüştür.

Demokratik rejimlerde anayasaların içerisinde basına ve basın özgürlüğüne dair hükümler bulunmaktadır. Çünkü anayasalar, basın özgürlüğünün en büyük dayanaklarındandır. Basın camiası açısından, siyasal iktidarlar karşısında hukuksal anlamda dik durabilmenin en iyi yolu, kendine anayasalarda da yer bulmaktan geçmektedir. 1961 Anayasası da basına ilişkin maddelerin bulunduğu ve basın özgürlüğün sınırlarının belirlendiği bir anayasa olarak karşımıza çıkmaktadır.

1961 Anayasası'nın içerisinde doğrudan ya da dolaylı olarak basın özgürlüğünü ilgilendiren maddeler bulunmaktadır. Bunlardan biri, anayasanın haberleşme hürriyetini düzenleyen 17. maddesidir. Söz konusu maddede "Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Kanunun gösterdiği hallerde hâkim tarafından kanuna uygun olarak verilmiş bir karar olmadıkça, bu gizliliğe dokunulamaz"[33] hükmü yer almaktadır. Bu maddeyi basın özgürlüğü açısından değerlendirmek mümkündür. Çünkü basın, sektör olarak haberleşme işlevini de yerine getirmektedir. Dolayısıyla haberleşme hürriyetinin güvence altına alınması, basın özgürlüğünün korunmasına da katkı sağlayacaktır.

[32] Rıdvan Turhan, "1929 Ekonomik Krizinin Türk Basınına Yansımaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2005, s.8.
[33] Tuncer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, **1961-1982 T.C. Anayasaları**, Ankara, Teori Yayınları, 1986, s.44.

1961 Anayasası'nın "Düşünce Hürriyeti" başlığını taşıyan ve basın özgürlüğünü de etkileyebilecek olan 20. maddesinde ise, herkesin düşünce ve kanaat hürriyetine sahip olduğu belirtilmekte ve herkesin düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla, tek başına veya toplu olarak açıklayabileceği ve yayabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca kimsenin, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı da maddenin içerisinde yer almaktadır.

Anayasanın düşünce hürriyetini güvence altına alan 20. maddesi basın özgürlüğü açısından önem taşımaktadır. Çünkü basın, düşünce ve kanaatlerin ifade edildiği, açıklandığı bir platform olma özelliğine sahip bulunmaktadır. Bu nedenle düşüncelerin açıklanması, yayılabilmesi de bir özgürlük biçimi olarak değerlendirilmelidir.

1961 Anayasası'nda doğrudan basın özgürlüğünü düzenleyen maddeler bulunmaktadır. "Basın hürriyeti, düşünce hürriyetinin tabiî sonuçlarından biridir. Bundan dolayı da Anayasaca düzenlenmesi gerekirdi."[34] Anayasanın basın özgürlüğünü ilgilendiren 22. maddesinin ilk şeklinde:

"Basın hürdür, sansür edilemez. Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır. Basın ve haber alma hürriyeti, ancak milli güvenlik veya genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir. Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde hakim tarafından verilecek kararlar saklı olmak üzere, olaylar hakkında yayın yasağı konamaz. Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergilerin toplatılması, bu tedbirlerin uygulanacağını kanunun açıkça gösterdiği suçların işlenmesi halinde ve ancak hakim kararıyla olabilir" [35] denilmektedir. 22. maddenin son fıkrasında ise Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergilerin, ancak 57.

[34] Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 3.bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.:2466, Hukuk Fakültesi No.:552, 1978, s.226.
[35] Yavuz Atar, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Önceki Anayasalar**, Konya, Mimoza Yayınları, 2004, s.112.

maddede belirtilen fiillerden mahkum olma halinde mahkeme kararıyla kapatılabileceği ifade edilmektedir.

1961 Anayasası'nın 22. maddesi ile basının özgür olduğu kabul edilmekte ve devlete söz konusu özgürlüğün sağlanabilmesi için görev yüklemektedir. Ancak bu maddede, basın özgürlüğünün yine yasalar çerçevesinde sınırlanacağı da belirtilmiş olmaktadır. Söz konusu maddenin, siyasal iktidar tarafından kendi lehine kullanılabileceği gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

1961 Anayasası ile beraber gazete ve dergi çıkarma hakkı da düzenlenmiştir. Anayasanın 23. maddesinde gazete ve dergi çıkarılmasının önceden izin alma ve mali teminat şartına bağlanamayacağı açıkça ifade edilmektedir. Ayrıca gazete ve dergilerin çıkarılması, yayımı, mali kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili şartların kanunla düzenleneceği ve kanunun haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasi, iktisadi, mali veya teknik kayıtlar koyamayacağı da belirtilmiştir. Ayrıca bu maddede gazete ve dergilerin, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkanlarından eşitlik esasına göre faydalanacağı ifade edilmiştir.

1961 Anayasası cevap ve düzeltme hakkını da düzenlemektedir. Anayasanın 27. maddesinde yer alan "Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir. Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından karar verilir" [36] şeklindeki ifadeyle beraber, bu hak güvence altına alınmış ve söz konusu hakkın kişilere hangi hallerde tanınacağı belirtilmiştir.

Demokrat Parti döneminde, basın özgürlüğüne darbe vuracak en büyük adımlardan biri ispat hakkının kaldırılması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde ortadan kaldırılan ispat hakkı, 1961 Anayasası'nın 34. maddesi ile yeniden elde edilmiştir.

[36] Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, 3.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s.199.

1961 Anayasası'nın 34. maddesinde kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanığın, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulünün, ancak isnad olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikayetçinin ispata razı olmasına bağlı olduğu ifade edilmektedir.

İspat hakkının varlığı, basın özgürlüğü açısından önemli bir noktada bulunmaktadır. Siyasal iktidarı halk adına denetlemek gibi bir görevi de bulunan basın, gerektiğinde yönelttiği suçlamaların haklılığını ispat ederek, yüklendiği görevi hakkıyla yerine getirdiğini belirtebilmelidir. Bu nedenle 1961 Anayasası ile tanınan bu hak, basın özgürlüğüne katkı sağlayacak bir adım olarak değerlendirilmelidir.

3.2.2.1.1. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Basın özgürlüğü ile ilgili Anayasal Değişiklikler

Demokrat Parti döneminin basın özgürlüğünü denetim altına alan uygulamaları eleştirilere neden olmuştur. 1961 Anayasası'nın kabul edilmesiyle beraber ise, basın özgürlüğü adına Demokrat Parti dönemine oranla biraz daha olumlu bir hava esmiştir.

1961 Anayasası ile beliren özgürlük ortamı, bazı kesimleri memnun etmekten uzak olmuştur. "…toplumun bazı kesimleri, 27 Mayıs'ın sağlamış olduğu özgürlük ortamından o dönemde hoşnutsuzluk duymuş ve 12 Mart askeri muhtırasına yaklaşırken ülkedeki kaotik ortamın nedeni olarak, 27 Mayıs ve 27 Mayıs hareketinin topluma kazandırmış olduğu görece rahatlama ile demokratikleşme hareketi gösterilir hale gelmişti."[37] Bu durum da göstermektedir ki, özgürlüğün anlamı dönemsel koşullara göre değişmektedir.

[37] Özgen, **Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları**, s.51.

27 Mayıs 1960 İhtilali ile beraber, anayasanın değiştirilmesi ve özgürlüklerin sınırlarının genişletilmesi, ülkede tam anlamıyla siyasal bir rahatlama sağlamamıştır. Toplumsal alanda sosyal ve ekonomik eşitsizlik varlığını sürdürmeye devam ederken, anayasada yer alan özgürlükler de tam anlamıyla uygulanma alanı bulamamıştır. Tüm bu gelişmeler 12 Mart'ın zemininin oluşmasına katkı sağlamıştır. 12 Mart Muhtırası öncesinde Türkiye'de oluşan siyasal ortam farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. "…MİT Müsteşarı Fuat Doğu her fırsatta aynı sözlerini tekrarlamayı sürdürüyordu; ona göre 'anarşinin' kaynakları, 1961 Anayasası, bunun sonucunda oluşan üniversite özerkliği, özerk TRT, basın özgürlüğü, bağımsız yargı, sendikalar, CHP'nin sol kanadı ve Cumhuriyet Senatosu'ndaki 27 Mayısçı tabiî senatörlerdi!.."[38] Bütün bu özgürlüklerin bazı kesimler için eleştiri konusu olması, toplumu oluşturan bireylerin ya da grupların birbirinden farklı özgürlük anlayışlarına sahip olduğu fikrini de desteklemektedir.

Türkiye'nin o dönemde içerisinde bulunduğu ortam, 12 Mart 1971 Muhtırası'nı doğurmuş ve anayasal düzlemde bazı değişikliklere gidilmiştir. Ancak söz konusu değişiklikler basın özgürlüğünün sınırlarının daraltılmasını sağlamıştır. "12 Mart 1971 muhtırası ile birlikte Anayasa'da yapılan değişiklikler sayesinde basın özgürlüğünün kısıtlanmasının yolu açılmış, gazetelerin kapatılması ve toplatılması daha kolay hale getirilmiştir."[39] Böylece basının 1961 Anayasası ile elde ettiği hakların bir kısmı yeniden düzenlenmiştir.

Muhtıranın ardından, 1961 Anayasası'nın bazı maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Bu maddelerin arasında basın özgürlüğünü düzenleyen 22. madde de bulunmaktadır. Maddenin üçüncü fıkrası değiştirilerek; basın ve haber alma hürriyetinin ancak, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu düzenini, millî güvenliği ve millî güvenliğin gerektirdiği gizliliği veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabileceği

[38] Soner Yalçın, Doğan Yurdakul, **Bay Pipo: Bir Mit Görevlisinin Sıra dışı Yaşamı: Hiram Abbas**, 3.bs., İstanbul, Doğan Kitapçılık AŞ., 2000, s.188.
[39] Atilla Özsever, **Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s.104.

belirtilmiştir. [40] Bu değişiklikle beraber anayasaya, 22. maddenin ilk halinde bulunmayan "devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü, kamu düzeni ve milli güvenliğin gerektirdiği gizlilik" gibi ilkeler eklenmiş, basın ve haber alma hürriyetinin sınırlandırılabileceği haller genişletilmiştir.

12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından, anayasanın basın özgürlüğünü düzenleyen 22. maddenin beşinci fıkrasında da değişiklik yapılmış ve bu madde; "Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler, kanunun gösterdiği suçların işlenmesi halinde hâkim kararıyle; Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin veya genel ahlakın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararını veren yetkili merci, bu kararını engeç 24 saat içinde mahkemeye bildirir. Mahkeme bu kararı en geç üç gün içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır"[41] şekline getirilmiştir. Böylece gazete ve dergilerin hangi hallerde toplatılabileceği açıklanmıştır.

Söz konusu maddenin son fıkrasında da, Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergilerin, millî güvenliğe, kamu düzenine, genel ahlaka, insan hak ve hürriyetlerine dayanan millî, demokratik, laik ve sosyal Cumhuriyet ilkelerine veya devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde mahkeme kararıyla kapatılabileceği [42] ifade edilmiştir.

12 Mart Muhtırası'nın ardından 1961 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle beraber basın özgürlüğünün sınırlandırılabileceği haller genişletilmiş ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ile milli güvenlik, kamu düzeni gibi kavramların üzerinde durulmuştur.

Antalya 3. Gazeteciler Sempozyumu'nda konuşan Ümit Gürtuna, 12 Mart 1971 Muhtırasının ardından sıkıyönetim süreci boyunca basın üzerinde yoğun bir sansür uygulamasının olduğunu belirtmiştir. Gürtuna ayrıca, bazı gazetecilerin çeşitli

[40] Kili, Gözübüyük, **a.g.e.**, s.197.
[41] Atar, **a.g.e.**, s.113.
[42] http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm, Erişim Tarihi: 25/ 1/ 2010, Saat 16.28.

baskılarla çalışılamaz hale getirildiğini ve iş bulamadıklarını da ifade etmektedir. [43] Bu ifadeler, basın özgürlüğü üzerinde yoğunlaştırılan denetleme mekanizmasının, nasıl işlediğini de özetler niteliktedir.

Türkiye'de askeri müdahale dönemleri, basın özgürlüğünün kısıtlandığı uygulamaları da karşımıza çıkarmıştır. Bu durum aynı zamanda, basın özgürlüğünün siyasal güç odaklarından bağımsız bir biçimde ilerlemesinin güç olduğunu göstermektedir.

3.2.3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Basın Özgürlüğü

Basın ve siyaset arasındaki ilişki, Osmanlı Devleti'nden 1982 yılına kadar olan süreçte benzer bir biçimde devam etmiştir. Dönemsel koşulların belirlediği çizgiler değişmekle beraber, temelde iktidarların basın özgürlüğünü denetlemeye yönelik bir anlayışı söz konusu olmuştur.

1980 yılına doğru dünyada küresel düzeyde yayılmaya başlayan pazar anlayışı ve ekonomik düzenler, Türkiye'de de kendini hissettirmeye başlamıştır. 1980 yılından sonra siyasal arenada değişimler meydana gelmiş ve yavaş yavaş ekonomik anlamda liberal bir anlayış belirginleşmeye başlamıştır. Ancak onun öncesinde ülkenin içerisinde bulunduğu siyasal karmaşa askeri darbeye doğru bir yön çizmeye başlamıştır.

1980'li yıllara doğru Türkiye çalkantılı bir süreç yaşamıştır. "1970'li yılların sonuna doğru Türkiye, Cumhuriyet'in kurulması sırasında benimsediği ekonomik politikaların çağın gereksinimlerine yanıt verememesi sonucu bir krize girmiştir. Toplumsal ve siyasal yaşamın tüm alanlarında yaşanan bu kriz 1980'li yılların başında askeri bir darbeye yol açmıştır."[44] Böylece bir dönemin daha noktalanması söz konusu olmuştur.

---

[43] **3. Basın Sempozyumu**, Haz. Saffet Uysal, Antalya, Antalya Gazeteciler Cemiyeti, t.y., s.46-47.
[44] Ceyda Ilgaz, **Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Basınına ve Toplumuna Yansıması,** İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2000, s.37.

1980'li yıllara doğru Türkiye'de yükselen siyasal ve toplumsal koşullar, yeni bir dönemin geleceğinin habercisi niteliğinde bulunmaktadır. Şiddetli tartışmaların yaşandığı bir yapı, toplumun gittikçe huzursuzlaşmasına neden olmuştur. Öte yandan basının önde gelen isimlerinden biri olan Abdi İpekçi suikastı, basın camiasının sarsılmasını sağlamıştır. Bütün bu gelişmeler, 1980 Askeri Darbesi'ne giden süreci hızlandırmış ve 12 Eylül 1980 tarihinde, kuvvet komutanları siyasal yönetime el koymuştur.

12 Eylül öncesinde yaşanan siyasal süreçler, neredeyse askeri bir müdahalenin beklendiği bir ortam yaratmıştır. "1980 öncesi yaşanan ekonomik sıkıntılar ve kanlı terör eylemleri, askeri bir darbenin meşru zeminini de hazırladı. Politik hareketliliğin, yoğunluğun üst düzeylerde yaşandığı Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri darbesi ciddi bir direnişle karşı karşıya kalmadı."[45] Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 12 Eylül'de ülke yönetimine el koyması ile beraber, çeşitli alanlarda yasaklamalar da kendini göstermeye başlamıştır. Darbenin ardından tüm yurtta sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı askeri darbe dönemlerinden en çok etkilenen sektörlerden biri de basın olmuştur. "HER siyasi iktidar, ister demokratik olsun, ister 'memleketi kurtarmak için' sanki ilahlardan emir almış olsun, hep 'Babıâli' ile uğraşmıştır."[46] 12 Eylül döneminde görülen uygulamalarda da bu anlayıştan izler bulunmaktadır. Darbenin ardından yoğun baskılar, gözaltılar ve tutuklamalar birbiri ardına gelmiştir.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden önce, Türkiye'nin içinde bulunduğu politik durum, 12 Eylül ile beraber yerini apolitik bir toplum yaratma çabalarına bırakmıştır. Bu politik değişimden, basın özgürlüğü kavramı da etkilenmiştir. "12 Eylül 1980 sonrasında bütün siyasal kurum ve kuruluşlar ortadan kaldırılarak "depolitizasyon"a

[45] Suat Gezgin, "Cumhuriyetten Günümüze Basının Gelişimi ve Fotoğrafçılık", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:17, 2003, s.14.
[46] Pulur, **a.g.e.**, s.5.

yönelindi. Basın sansür edildi, güdümlendi, cezalandırıldı."[47] Bu durum, bir süre sonra basının kendi kendini kontrol etmesine neden olmuştur. Ayrıca 12 Eylül döneminin ardından yaşananlar ve basın üzerinde uygulanan baskılar, pek çok gazetenin, haber biçimlerinde yavaş yavaş magazinleşmeye doğru bir yol almasına neden olmuştur.

12 Eylül'de siyasal yönetime el koyan üst kademeli komutanlar, kendilerine Milli Güvenlik Konseyi üyeleri adını vermişlerdir. Bu konseyin aldığı kararlar basın özgürlüğünün sekteye uğramasına neden olmuştur. "12 Eylül sonrası dönemde pek çok gazete sıkıyönetim tarafından defalarca kapatıldı. Kapanma korkusuyla gazeteciler kendi gazetelerini sansürlemek zorunda kaldılar."[48] Bu durum halkın haber alma özgürlüğüne engel olacak bir süreç yarattığı gibi, basının özgürce işlevlerini yerine getirmesinin önünde de engel oluşturmuştur.

1980 Askeri Darbesi'nin ardından uygulanan sıkıyönetim nedeniyle, basının sıkı bir denetimden geçtiği görülmektedir. "Basın, genellikle sıkıyönetim tarafından denetlenmekle birlikte, zaman zaman doğrudan doğruya beş general, özellikle 'Konsey Başkanı' Kenan Evren tarafından denetimden geçiriliyordu. 'Hoşa gitmeyen' yazılar için gazetelere sıkıyönetimden sık sık uyarılar geliyor, arada bir 'kapatma cezası' uygulanıyordu. Yazarların, yazı işleri müdürlerinin gözaltına alındığı, tutuklandığı, mahkûm edildiği de oluyordu. Sıkıyönetim, hemen her gün yayın yasakları koyuyordu."[49] Böyle bir sürecin yaşandığı bir ortamda, basının özgür biçimde adım atmasının olanaksızlaştığı görülmektedir.

Gazetecilerin tutuklanma korkusuyla, gözaltına alınma endişesiyle haber yapmaya çalışması, dönemin siyasal iktidarı ile basın arasındaki ilişkinin, özgürlüğü ne şekilde etkilediğini göstermektedir.

[47] Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi,** s.334.
[48] Vedat Demir, **Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s.184.
[49] Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, s.210.

12 Eylül Darbesi'ne doğru giden sürece ilişkin, farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. "1980'li yılları Türkiye'nin siyasal ve toplumsal tarihi açısından 2 farklı şekilde yorumlamak olasıdır. İlki, gittikçe kötüleşen, kimsenin can güvenliğinin olmadığı her gün onlarca kişinin teröre kurban gittiği bir dönemin bitişi ve çeşitli zorlamalarla dahi olsa huzur ve güven ortamının bu kaosun yerini almasıdır. İkincisi ise sağlanan bu ortamda hükümetin anti demokratik uygulamalarla dönemin sorumlusu ilan ettikleri kurum ve kaynakları bastırmaya ve pasifize etmeye çalışmalarıdır."[50] Farklı argümanlarla desteklenen bu gerekçeler, bir dönem üzerine yaşanan tartışmaları da özetler niteliktedir.

Türkiye'de, basın özgürlüğünün siyasal iktidardan bağımsız bir biçimde gerçekleştiğini söylemek oldukça zordur. Siyasal gücü elinde bulunduran iktidar, bu gücün verdiği yetkilerle basın özgürlüğünü denetleme yoluna gitmekten çekinmemiştir. 12 Eylül'ün getirdiği sıkıyönetim döneminde de bu anlayıştan izler görülmüştür.

3.2.3.1. 1982 Anayasası'nda Basın Özgürlüğü

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen bütün askeri müdahalelerin ardından, yapılan ilk işlerin arasında anayasanın değiştirilmesi bulunmaktadır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden sonra da, aynı durum söz konusu olmuştur. Darbenin ardından bir anayasa hazırlanmış ve son derece detaylı açıklamaların bulunduğu maddelerle basın özgürlüğünün sınırları belirlenmiştir.

12 Eylül Darbesi ile beraber neredeyse yeni bir siyasal düzen oluşturulmuştur. Özgürlüklerin askıya alındığı bu düzende, Danışma Meclisi tarafından hazırlanarak Milli Güvenlik Kuruluna sunulan yeni anayasa halk oylaması sonucunda 7 Kasım 1982 tarihinde kabul edilmiştir. "Anayasayı milletin oyuna sunma işlemlerini düzenleyen 2707 sayılı ve 24 Eylül 1982 tarihli Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun bu amaçla çıkarılmıştır (Ek 11). Bu yasanın iki hükmü dikkat

[50] Ceyda Ilgaz, "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönem ve Türk Basını", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:17, 2003, s.116.

çekicidir. Birincisi, MGK'nın 70 sayılı kararı çerçevesi içersinde Anayasanın açıklanması ve tanıtılmasının serbest olması, eleştirilmesine ise izin verilmemesidir (md.5/b). İkincisi, oy kullanmayanların beş yıl süreyle seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakılmasıdır (md. 12)."[51] Anayasayı eleştirme hakkının bulunmaması oldukça düşündürücüdür. Üstelik demokrasinin gereği olan seçme ve seçilme haklarının, anayasanın oylanması sürecine katılmayanların ellerinden alınmak istenmesi, siyasal anlamda otoriter bir anlayışın yansımasıdır.

1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da, darbenin gerekçelerine dair ipuçları bulunmaktadır. "1961'de askeri darbenin gerekçesi olarak 'meşruluğunu kaybetmiş bir iktidar' gösterilirken, 1982'de 'bölücü ve yıkıcı' bir iç savaş ileri sürülmüştür."[52] Böylece, askeri müdahaleler, darbeler ardına gerekçeler almıştır.

Özgürlüklerin denetlenebilmesi açısından siyasal iktidarın elini güçlendiren 1982 Anayasası, uzun yıllar devam edecek tartışmaları da beraberinde getirmiştir. "Herşeyden önce yeni Anayasa, temel hak ve özgürlükleri belli çemberler içine alan mekanizmalar getirmeyi, yürütmeyi güçlendirmenin ayrılmaz bir parçası olarak görmüş, kişiyi güçsüz iktidarlara karşı koruyacak kurum ve kuralları cılız bırakırken, temel hak ve özgürlükleri sınırlama imkanlarını iktidarlar lehine genişletmiştir."[53] İktidarın sahip olduğu bu gücün, temel hak ve özgürlüklerin sınırlarının belirlenmesinde birey açısından olumsuz sonuçlar doğurması kaçınılmaz olmaktadır.

1982 Anayasası "…daha önceki dönemde basın özgürlüğünün kötüye kullanılması sayılan uygulamalara karşı ayrıntılı sınırlama hükümleri getirmektedir."[54] Bu hükümlerle beraber, 1961 Anayasası'nın sağlamış olduğu basın özgürlüğünün, sınırları daraltılmıştır.

---

[51] Bülent Tanör, "Siyasal Tarih (1980-1999)", **Türk Tarihi 4**, Yay. Yön. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Ofset Tesisleri, t.y., s.41.
[52] Taha Parla, **Türkiye'de Anayasalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s.25.
[53] Kadir Abdiimamoğlu, "Genel Olarak Düşünce Özgürlüğü ve 1982 Anayasası'nda Düşünce ve Düşünceyi Açıklama Özgürlüğünün Sınırlandırılması Rejimi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, t.y., s.55.
[54] Uğur İlham Eroğlu, "1980-1990 Dönemi Türkiye'sinde Kültür- Eğitim ve Basın", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü, 1991, s.44.

1982 Anayasası da içerisinde doğrudan ya da dolaylı bir biçimde basını ilgilendiren maddeler bulundurmaktadır. 1961 Anayasası'nın 17. maddesinde yer alan haberleşme hürriyetine, 1982 Anayasası'nın 22. maddesinde yer verilmiştir.

1982 Anayasası'nın 22. maddesinde "Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır. Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz. İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir" [55] ifadesi bulunmaktadır. Böylece 1961 Anayasası'nda yer alan haberleşme hürriyetine ilişkin madde, daha kapsamlı bir biçimde açıklanmış ve söz konusu özgürlük yasalar çerçevesinde güvence altına alınmıştır.

Türkiye'nin içerisinde bulunduğu siyasal arenanın yanı sıra, dönemin ihtiyaçları da anayasaların bazı maddelerinin değişmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede, 1982 Anayasasının 22. maddesi de 2001 yılında değişikliğe uğramıştır.

1982 Anayasası'nın 22. maddesi değişikliğe uğradıktan sonra yine herkesin, haberleşme hürriyetine sahip olduğu ve haberleşmenin gizliliğinin esas olduğu ifade edilmiştir. Ancak, söz konusu maddenin haberleşme hürriyetinin sınırlandırılmasını içeren fıkraları "Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usûlüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hakim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, karar kendiliğinden kalkar. İstisnaların uygulanacağı kamu

[55] **Basın-Yayın Mevzuatı**, Yay. Haz. Remzi Özmen, Yay. Dan. İbrahim Pınar, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2001, s.10.

kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir" [56] şekline getirilmiştir. Böylece, haberleşme hürriyetinin sınırlandırılmasına olanak sağlayan haller genişletilmiştir.

Basın özgürlüğünün en temel dayanaklarından biri de düşünce özgürlüğü olarak karşımıza çıkmaktadır. 1982 Anayasası da söz konusu özgürlüğe yer vermekte, ancak 1961 Anayasası'ndan farklı olarak düşünce ve kanaat hürriyeti ile, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetlerini ayrı ayrı düzenlemektedir.

1982 Anayasası'nın düşünce ve kanaat hürriyetine ayrılan 25. maddesinin ilk fıkrasında herkesin, düşünce ve kanaat hürriyetine sahip olduğu belirtilmektedir. Maddenin ikinci fıkrasında ise her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimsenin, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı, düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamayacağı ve suçlanamayacağı ifade edilmiştir. Ancak bu madde "…25. maddenin 2. fıkrası, bu özgürlüğün insan beyni içinde kalan, orada kaldığı sürece de korunan, hem de mutlak olarak korunan bir özgürlük olduğunu belli ediyor…" [57] şeklinde bir eleştiriye de neden olmuştur.

Anayasanın 26. maddesi ise düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetini düzenlemektedir. Bu maddenin ilk şeklinde "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının özel ve aile hayatlarının yahut kanunun ön gördüğü meslek sırlarının

[56] Kili, Gözübüyük, **a.g.e.**, s.299.
[57] A. Armağan Çağlayan, "1961 ve 1982 Anayasalarında Düşünce Özgürlüğünün Düzenlenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 1991, s.138.

korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Düşüncelerin açıklanması veya yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kâğıtlar, plâklar, ses ve görüntü bandları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hâkim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplattırılır. Toplatma kararını veren mercii bu kararını, yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Hâkim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar"[58] şeklinde hükümler bulunmaktadır.

Aynı maddede haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümlerin, bunların yayımını engellememek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmayacağı hükmü de yer almaktadır.

Anayasanın son derece ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiş olan 26. maddesiyle, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin hangi nedenlerle sınırlandırılabileceği ifade edilmiştir. Öte yandan kanunun izin vermediği dillerde yayın yapılması da yasaklanmıştır.

Basının ya da tek tek bireylerin düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğüne sahip olmaları, toplumsal gelişmelerin yaşanabilmesi açısından gereklidir. "Düşünceyi açıklama özgürlüğünü koruması her açıdan önemlidir; çünkü düşünce özgürlüğünün kısıtlı olduğu toplumlar yarı sağır toplumlardır."[59] Basının toplumu bilgilendirme işlevi de düşünüldüğü zaman, söz konusu özgürlüğün kullanılamamasının, bu sağırlığa katkı sağlayacağı gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

1982 Anayasası'nın 26. maddesi 2001 yılında değişikliğe uğramıştır. Maddenin söz konusu hürriyetlerin kullanılmasına ilişkin 2. fıkrasına "Milli, güvenlik, kamu

[58] Basın-Yayın Mevzuatı, **a.g.e.,** s.10-11.
[59] Mehmet Turhan, **Siyaset ve Anayasa**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1995, s.220.

düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması" ilkeleri eklenmiştir. Yine aynı değişiklikle, maddenin üçüncü fıkrası kaldırılmış son fıkrası ise "Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir" [60] şekline getirilmiştir.

Yapılan değişiklikle beraber hem söz konusu hürriyetin sınırlandırılmasına olanak sağlayan haller genişletilmiş, hem de düşüncelerin açıklanması veya yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilin kullanılamayacağına dair hüküm kaldırılmıştır.

Basın özgürlüğü anayasalarda yer alan ibarelerle doğrudan ya da dolaylı olarak bir çerçeve içerisine alınmaktadır. 1982 Anayasası'nda da bu durum görülmektedir. Anayasanın 28. maddesi son derece ayrıntılı hükümler içermekte ve doğrudan basın özgürlüğünü düzenlemektedir. Maddenin ilk halinde:

"Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz. Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz. Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır. Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27 nci maddeleri hükümleri uygulanır"[61] hükümleri bulunmaktadır.

Anayasanın 28. maddesinde basının özgür olduğunu kabul edilmekte, ancak bu özgürlüğün hangi hallerde sınırlanacağını da "Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazanlar veya bastıranlar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hâkim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle önlenebilir. Dağıtımı önleyen yetkili merci, bu

[60] http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm, Erişim Tarihi: 26/1/ 2010, Saat: 22.10
[61] Karamustafaoğlu, Turhan, **a.g.e.,** s.49.

kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımı önleme kararı hükümsüz sayılır"[62] ifadeleriyle belirtilmektedir.

Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamayacağını da belirten 28. maddede, süreli veya süresiz yayınların toplatılabileceği haller de belirtilmiştir. Bu maddeye göre:

"Süreli veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır. Süreli veya süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır.

Türkiye'de yayımlanan süreli yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan süreli yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır."[63] Anayasanın 28. maddesi 2001 yılında yapılan değişiklikle yeniden düzenlenmiş ve "Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz" şeklinde olan ikinci fıkrası kaldırılmıştır.

1982 Anayasası'nın 28. maddesi ile basının özgürlüğünün sınırlandırılacağı haller detaylı açıklamalarla belirtilmiştir. Anayasanın ilgili maddesinde yer alan devletin güvenliğinin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün hangi yazılarla tehdit

[62] Basın-Yayın Mevzuatı, **a.g.e.**, s.12.
[63] Gözübüyük, **a.g.e.**, s.235.

edildiğine karar vermenin, nesnel bir ölçütünün olabilmesi son derece zor görünmektedir.

Suç işlemeye teşvik ettiği düşünülen yazıların, dönemin getirdiği siyasal koşullar çerçevesinde değerlendirilmesi basın açısından sakınca yaratabilecek bir ifadedir. Dolayısıyla söz konusu maddenin, basın özgürlüğünün denetim altına alınmasına olanak sağlayabilecek açıklamalar içerdiği görülmektedir.

1982 Anayasası'nın 29. maddesi ise süreli ve süresiz yayın hakkını düzenlemektedir. Bu maddede:

"Süreli veya süresiz yayın önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz. Süreli yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, yayının durdurulması için mahkemeye başvurur.

Süreli yayınların çıkarılması, yayım şartları, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, malî ve teknik şartlar koyamaz. Süreli yayınlar, Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre yararlanır"[64] hükümleri yer almış, böylece süreli ve süresiz yayın hakkının da yasalarla düzenleneceği ifade edilmiştir.

Basın özgürlüğü kavramı, elbette denetimsiz ve sınırsız bir özgürlük anlayışını ifade etmemektedir. Özgürlükten kasıt, siyasal iktidardan bağımsız, nesnel ölçütler çerçevesinde bir basın anlayışıdır. Bu çerçevede, habere konu olan kişi ya da kurumlara da cevap hakkının tanınması gerekmektedir. 1982 Anayasası ile düzeltme ve cevap hakkı da belirlenmiştir. Anayasanın 32. maddesinde yer alan:

[64] **A.e.**, s.235-236.

"Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir. Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir"[65] hükümleriyle beraber cevap ve düzeltme hakkı güvence altına alınmış ve bu hakkın hangi hallerde tanınacağı ifade edilmiştir.

Siyasal iktidarların basın özgürlüğü üzerindeki etkisi ve denetimi çeşitli yollarla kendini göstermektedir. Bu yollardan biri de, ispat hakkının yokluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1982 Anayasası ispat hakkını da düzenlemektedir. Anayasanın ispat hakkını düzenleyen 39. maddesi kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanığa, isnadın doğruluğunu ispat hakkı vermektedir. Ayrıca bunun dışındaki hallerde ise ispat isteminin kabulünün, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlı olduğu ifade edilmektedir.

Anayasalarda yer alan ve basın özgürlüğünün sınırlarını belirleyen maddeler, bireylerin ya da siyasal iktidarın bakış açısına göre farklı anlamlar kazanabilmektedir. Bu anlamda, 1982 Anayasası'nın doğrudan ya da dolaylı olarak basın özgürlüğünü ilgilendiren maddelerinin, 1961 Anayasası'na oranla söz konusu özgürlüğün sınırlarını iktidar lehine daralttığı görülmektedir.

İçerisinde detaylı bir biçimde açıklanmış hükümler bulunduran 1982 Anayasasının, sosyal devlet anlayışından uzaklaşarak salt devleti ön plana alan bir anlayışın uzantısı olduğu yönünde fikirler bulunmaktadır. "Otorite ve düzene öncelik veren 1982 Anayasası, demokrasi ve özgürlükleri geri plana atmıştır. Devlet ve otorite adına kutsanan, ulus ve halk adına aşağılandığından 'Hukuk Devleti' sadece içerik olarak

[65] Karamustafaoğlu, Turhan, **a.g.e.**, s.54.

değil, biçim olarak da kurulamamıştır."[66] Bu nedenle, 1982 Anayasası üzerinde yoğunlaştırılan tartışmalar hala varlığını korumaktadır.

Basın özgürlüğünün anayasalarda ele alınış biçimi, söz konusu dönemlerin siyasal özelliklerine göre belirlenebilmektedir. Bu nedenle yasalarda ve anayasalarda yer alan ve özgürlüklerin kısıtlanmasına gerekçe olarak gösterilen suçların, siyasal iktidarın bakış açısına göre şekillenme ihtimali olabileceği göz ardı edilmemelidir. "Zamanına göre, siyasal iktidarın yahut bürokrasinin estirdiği rüzgârlara göre, 'suç tanımları' farklı biçimde oluşabilmiştir."[67] Bu anlamda siyasal iktidarın estireceği rüzgarın yönünün, basın özgürlüğü kavramı ile örtüşmeyecek sonuçlara neden olabilme olasılığı bulunmaktadır.

Bütün bunlar çerçevesinde, basın özgürlüğünün denetlendiği 12 Eylül Askeri Darbesi ve 1982 Anayasası'nın kabul edilmesini de kapsayan süreçte, askeri gücün rejim üzerindeki otoritesinin bir süre geçerli kılındığı görülmektedir. Geçiş dönemi niteliğinde bir anlayışa karşılık gelen bu dönemin ardından, 1983 yılında genel seçimler gerçekleştirilmiş ve bir dönem daha kapanırken, yeni bir dönemin ise temelleri atılmıştır.

[66] İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa ve Toplum**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s.105.
[67] İsmail Cem, "Kutlu, Sargın, 141, 142, 163…" **Türk Basınında Demokrasi 1990**, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 1991, s.314.

SONUÇ

Basın, yeni dünya düzenin en büyük güç odaklarından biridir. Hayatın her alanında bulunan siyaset ise bugün basın kavramı ile iç içedir. Bu durum, basın özgürlüğü kavramını ve onun anayasalar bağlamında ele alınışını etkilemektedir.

Teknolojik devinimler tarafından gelişimi tetiklenen basın, zamanla toplum nazarında daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Basın, haber mektupları biçiminde yaşamımıza girmiş ancak siyasal arenanın gerekleriyle de bağlantılı olarak, bugünkü konumuna gelene kadar büyük bir evreden geçmiştir. Bazı coğrafyalarda gazetelerin ortaya çıkışında, ticari nedenlerin yanı sıra devletin sözcülüğünü yapacak bir araca ihtiyaç duyulması da etkili olmuştur.

Başta matbaanın icadı olmak üzere, çeşitli iletişim devrimleri ile beraber iyice büyümeye başlayan basın, en sonunda kamuoyu oluşturma işlevi ile de gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren daha belirgin bir biçimde kendini göstermeye başlayan basın, bu süreçte gelişimini siyasetle bağlantılı bir biçimde sürdürmüştür.

Çeşitli tarihsel evrelerde, dönemsel koşullardan etkilenerek ilerlemesini sürdüren basın, bu süreçte siyasal iktidarın denetim mekanizmasından payına düşeni almıştır. Dördüncü güç olarak ifade edilen basın, siyasal arenada bütünleştirici bir rol oynamaya başlamış ve dolayısıyla siyasal iktidarın dikkatlerini üzerine çekmiştir. Böylece basın özgürlüğünün denetlenmesine yönelik adımlar da kendini göstermeye başlamıştır.

Basın, enformasyonun iletiminde büyük öneme sahiptir. Bu durum kamuoyu oluşturma sürecinde de etkilidir. Gelişiminin tetiklenmesinde akılcı düşüncenin ön plana çıkmasının da payı bulunan basın, bugün demokratik hayatın vazgeçilmezi durumuna gelmiştir. Ancak basının kamuoyu oluşturma işlevi, basın özgürlüğünün siyasal iktidar tarafından denetlenmek istenmesine de neden olmaktadır.

19. yüzyılda, basının etkin bir güç haline gelmeye başlamasının Osmanlı Devleti üzerinde de bazı etkileri olmuştur. Batı dünyasının teknik ilerlemesine karşın, Osmanlı Devleti'nin neredeyse çöküşe doğru yol almaya başladığı görülmektedir. Batı karşısında, siyasal ve teknik anlamda güç kaybıyla başlayan süreçte, önce modernleşme adına atılan adımlar dikkat çekici olmuş, ardından anayasal atılımlara ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmış ve dönemin aydınlarının da katkısıyla anayasal bir siyasete ve meşruti bir yönetim anlayışına geçilmiştir. Elbette bu süreçte Avrupa devletlerinin baskıları da söz konusu olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde basının ortaya çıkışının ardından basın özgürlüğü üzerine de çeşitli tartışmalar yaşanmış, ancak bu özgürlük siyasal iktidar tarafından denetlenmekten kurtulamamıştır. Bütün bu süreçlerde basın ve siyaset arasındaki bağ kendini, siyasal iktidarın basın özgürlüğünü denetlemesi şeklinde göstermiştir. Yine bu süreçte Kanun-i Esasi ilan edilmiş ancak burada yer alan basın özgürlüğü kavramı da manidar olmuştur. Basını kanunlar çerçevesinde özgür kabul eden bu anayasa, basın özgürlüğünün denetlenmesine eş değer bir anlayışa karşılık gelmiştir. Öte yandan padişahın özgürlükleri askıya alabilme yetkisi, ona basın özgürlüğünü denetleme hakkı da vermiştir.

Osmanlı Devleti'nde iki defa meşrutiyet ilan edilmiş ve her iki süreçte de çeşitli mücadeleler baş göstermiştir. Birinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinde Jön Türklerin, İkinci Meşrutiyet'in ilanında ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıları etkili olmuştur. Bu süreçlerde basının da katkısı bulunmuş, her iki durumda da basın bir özgürlük havasına bürünmüştür. Oysa sonraki süreçlerde siyasal iktidarlar değişmiş ancak basın özgürlüğünü denetim altına almaya çalışan uygulamalar varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Devleti döneminde basın özgürlüğü, basın ve siyaset arasındaki ilişkinin de yansıması olacak bir biçimde, anayasalarla da denetim altında tutulmuştur.

Basın ve siyaset arasındaki ilişki Cumhuriyet dönemi boyunca da benzer bir biçimde devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren başlayan ve 12 Eylül Askeri Darbesi süresinde ve sonrasında da devam eden bu ilişki, siyasal arenaya

genellikle basın özgürlüğünün denetlenmesi olarak yansımıştır. Tek partili siyasal yaşamdan çok partili siyasal yaşama kadar bütün dönemlerde, basın özgürlüğü yine iktidarların algısına göre belirlenmiştir.

Tam anlamıyla çok partili döneme işaret eden Demokrat Parti döneminde basın özgürlüğü denetim altında tutulmuştur. Bu döneminden ardından yaşanan 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül dönemleriyle de basın özgürlüğünü denetlemeye yönelik adımlar varlıklarını sürdürmüştür.

Yeni bir devletin kurulması aşamasında atılan ilk anayasal adım olan 1921 Anayasası'nda, basın özgürlüğüne yer verilmemiştir. Ancak bunun ardından gelen 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları'nın içerisinde doğrudan ya da dolaylı olarak basın özgürlüğünü ilgilendiren maddeler yer almıştır.

Cumhuriyet döneminde basın özgürlüğünü ilgilendiren anayasal maddelerde, basının özgür olduğu kabul edilmekte ancak bu özgürlüğün sınırlandırılacağı haller de ifade edilmektedir. Basın özgürlüğünü sınırlandırılmasına bazen, milli güvenlik ve genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak gibi durumlar gerekçe gösterilmiştir. Bazen de bu durumlara, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu düzenini, millî güvenliği ve millî güvenliğin gerektirdiği gizliliği korumak gibi maddeler eklenmiştir.

Basın özgürlüğünü yanı sıra haberleşme özgürlüğü, düşünce ve kanaat özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, süreli veya süresiz yayın hakları, cevap ve düzeltme hakkı gibi kavramlar da çeşitli dönemlerde anayasalarda kendine yer bulmuştur. Bütün bu kavramlar, basının işlevleri nedeniyle aynı zamanda basın özgürlüğünü de ilgilendirmektedir. Bütün bunların anayasalarda yer almasında ise bir önceki dönemlerde meydana gelen siyasal olayların katkısı olmuştur.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde basının ortaya çıkışında halkın isteği değil, devletin isteği belirleyici olmuştur. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine

kadar olan süreçte basın ve siyaset arasında, kendini basın özgürlüğünün denetlenmesi şeklinde gösteren bir ilişki var olmuştur. 1921 Anayasası dışında, 1876 yılından 1982 yılına kadar olan bütün anayasalarda, basın özgürlüğüne yer verilmiştir. Ancak genel anlayış, basın özgürlüğünün denetlenmesi yönünde olmuş, bir yandan "basın özgürdür sansür edilemez" denilirken, diğer yandan bu özgürlüğün sınırlandırılabileceği haller belirtilmiştir. Bu anlayış bir bakıma, siyasal iktidarın basın özgürlüğüne sınır çizmesinin ve basın özgürlüğünü anayasalarla denetlemesinin yansımasıdır.

İletişim çağı bazı kavramları ön plana çıkarmaktadır. Basın özgürlüğünün siyaset ile olan ilişkisi de bu nedenle önemlidir. Bugün en ufak bir siyasal tartışmada ya da iktidarın basın alanını ilgilendiren bir bölgeye el attığı anda, tekrar tekrar gündeme gelen "Özgürlük" olgusu yalnızca 21. yüzyıla ait bir tartışmanın uzantısı değildir.

Basının ortaya çıkışından ve gelişmesinden itibaren kendini göstermeye başlayan bu tartışmalar, ülkemizde de sürmektedir. Ancak bu tartışmaların haklı ve doğru bir zemine taşınabilmesi için, basın özgürlüğünün siyaset ile olan ilişkisi tarih süzgecinden geçirilmelidir. Bütün bu tartışmaların mümkün olabildiği kadar tarafsız yürütülebilmesinin yolu ancak tarihsel sürecin bilinmesinden geçmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ABDİİMAMOĞLU, Kadir: "Genel Olarak Düşünce Özgürlüğü ve 1982 Anayasası'nda Düşünce ve Düşünceyi Açıklama Özgürlüğünün Sınırlandırılması Rejimi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, t.y.

ALDIKAÇTI, Orhan: **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 3.bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.:2466, Hukuk Fakültesi No.:552, 1978.

ALVER, Füsun: "Medya ve Politika", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 7, 1998, s.39-52.

ATAR, Yavuz: **Türk Anayasa Hukuku**, Konya, Mimoza Yayınları, 2000.

ATAR, Yavuz: **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Önceki Anayasalar**, Konya, Mimoza Yayınları, 2004.

BALDİNİ, Massimo: **İletişim Tarihi**, Çev. Gül Batuş, İstanbul, Avcıol Basım Yayın, 2000.

BARBİER, Frederic, Catherine Bertho Lavenir: **Dedirot'dan İnternete Medya Tarihi**, Çev. Kerem Eksen, İstanbul, Okyanus Yayınları, 2001.

BAUER, Thomas A.: "Societies in Transition -A Challenge For Journalism And Journalism Culture A Theoretical Disposition", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 36, 2009, s.51-70.

BERBEROĞLU, Güneş N.: **Basın İşletmeciliği**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları:34, İstanbul, 1991.

BİNGÖL, İrfan: **Ülkemizde Anayasa Hareketleri,** y.y: y.y., 1993.

BOZDAĞ, İsmet: **Dünyada ve Türkiye'de Basın İstibdadı,** İstanbul, Emre Yayınları, 1992.

BRİGGS, Asa, Peter Burke: **Medyanın Toplumsal Tarihi**, Çev. İbrahim Şener, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2004.

CANSIZOĞLU, Mustafa: "1956-1960 Dönemi Türk Basınında Laiklik Karşıtı Hareketler ve Tepkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, 2001.

CEM, İsmail: "Kutlu, Sargın, 141, 142, 163…", **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 1991. s.313-316.

CHOMSKY, Noam: **Halkın Sırtından Kazanç**, Çev. Deniz Hakyemez- Barış Zeren, İstanbul, Om Yayınevi, 2000.

COŞKUN, Alev: **Demokrasi ve Basın Özgürlüğünün Temel İlkeleri**, İzmir, Cem Ofset Matbaacılık, 1988.

CURRAN, James: "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. Süleyman İrvan**,** Ankara, Ark, 1997, s.139-197.

ÇAĞLAYAN, A. Armağan: "1961 ve 1982 Anayasalarında Düşünce Özgürlüğünün Düzenlenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 1991.

ÇAKIR, Hamza: "Osmanlı Dönemi Basın-Siyaset İlişkilerinde Şantaj, Rüşvet ve Ödenekler", **Medya ve Siyaset**, 2.bs., Ed. Zülfikar Damlapınar, Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2008, s.57-78.

DEMİR, Vedat: **Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2007.

DÖNMEZER, Sulhi: **Basın Hukuku**, 3.bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 1389, Hukuk Fakültesi Yayınları No. 303, 1968.

DÖNMEZER, Sulhi: "Basın Hürriyetini Düzenliyen ve Sınırlayan Mevzuatın Değerlendirilmesi", **İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası,** Cilt: 31-32, 1966-1967, s.429-455.

DUMAN, İlker Hasan: **Uygulamalı ve Karşılaştırmalı Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, Gaye Ltd. Şti, 1985.

DURAN, Oktay: **Basım Yayın Tekniği ve İşletmeciliği,** İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi A.Ş., 1987.

ENCABO, Manuel Nunez: "Gazetecilik Etiği ve Demokrasi", **Medya, Kültür, Siyaset,** Der. Süleyman İrvan**,** Ankara, Ark, 1997, s.283-298.

ERDOĞAN, Mustafa: **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, 5.bs., Ankara, Liberte Yayınları, 2008.

ERİNÇ, Orhan: **Medya ile Politika**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1996.

EROĞLU, Uğur İlham: "1980-1990 Dönemi Türkiye'sinde Kültür- Eğitim ve Basın", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü, 1991.

GEZGİN, Suat: "Cumhuriyetten Günümüze Basının Gelişimi ve Fotoğrafçılık", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:17, 2003. s.11-22.

GEZGİN, Suat: "Gazeteciliğin ve Türk Yazılı Basınının Kısa Tarihsel Perspektifi", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 18, 2003, s.11-22.

GEZGİN, Suat: **Medya ve Eğitimde Birikimlerim**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002.

GİRGİN, Atilla: **Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2001.

GİRGİN, Atilla: **Türkiye'de Yerel Basın**, 3.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2009.

GOODWİN, H. Eugene: **Groping for Ethics in Journalism**, Iowa, The Iowa State University Press, 1983.

GÖLDAŞ, İsmail: **Takrir-i Sükûn Görüşmeleri**, İstanbul, Belge Yayınları, 1997.

GÖNENÇ, E. Özgür: "Medyanın Toplum Üzerindeki Etkileri", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi,** Sayı: 21, 2005, s.57-62.

GÖNENÇ, E. Özgür: "Siyasal Yaşamın Belirlenmesinde Kitle İletişim Araçlarının Rolü, **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi,** Sayı: 17, 2003. s.31-41.

GÖNENSİN, Oktay: "Gazetecinin Anayasası", **Demokrasi Özgürlük ve Basın**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 48, 1997, s.27-46.

GÖREN, Zafer: **Anayasa ve Sorumluluk**, Ankara, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No: 32, 1992.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: **Açıklamalı Türk Anayasaları**, 6.bs., Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2007.

GUREVİTCH, Michael, Jay G. Blumler: "Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokratik Değerler", **Medya, Kültür, Siyaset,** Der. Süleyman İrvan**,** Ankara, Ark, 1997, s.199-219.

GÜRKAN, Nilgün: **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.

GÜZ, Nurettin: **Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)**, 2.bs., Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2008.

HALLİN, Daniel C.: "Eleştirel Kuram Perspektifinden Amerikan Haber Medyası", **Kitle İletişim Kuramları**, Der. Erol Mutlu, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, s.291-319.

HANÇERLİOĞLU, Orhan: **Düşünce Tarihi**, 14.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008.

HAWKS, Banu Baybars: **Terör Olaylarının Basın Özgürlüğüne Etkileri: ABD ve Türkiye Örneği**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002.

ILGAZ, Ceyda: **Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Basınına ve Toplumuna Yansıması,** İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2000.

ILGAZ, Ceyda: "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönem ve Türk Basını", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, sayı:17, 2003, s.115-120.

İÇEL, Kayıhan, Yener Ünver: **Kitle Haberleşme Hukuku**, 7.bs., İstanbul, Beta Basım, 2007.

İNCEOĞLU, Yasemin G.: **Çeşitli Ülkelerde Medya**, İstanbul, Der Yayınları, 1994.

İNUĞUR, M. Nuri: **Basın ve Yayın Tarihi,** 5.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2005.

İSKİT, Server R.: **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:3270, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:1118, 2000.

JEANNENEY, Jean-Noel: **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**, Çev. Esra Atuk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.

KABACALI, Alpay: **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990.

KABACALI, Alpay: **Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayii**, İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık, 1998.

KABACALI, Alpay: **Türk Basınında Demokrasi,** Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1638, 1999.

KABOĞLU, İbrahim Ö.: **Anayasa ve Toplum**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.

KARACA, Nuray Gökçek: **Türkiye'de Basın Çalışanlarının İş İlişkileri ve Sorunları**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları; No.1547, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları; No.181., 2004.

KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer, Mehmet Turhan: **1961-1982 T.C. Anayasaları**, Ankara, Teori Yayınları, 1986.

KAUL, Chandrika: "İnformation Society and The Communications Revolution: The Case of India", **Communications Revolution**, Ed. Deniz Derman, John Lotherington, Ankara, Med-Campus Project, 1996, s.118-129.

KIŞLALI, Ahmet Taner: **Siyaset Bilimi**, 10.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2003.

KIVANÇ, Hüseyin: **Mürekkebin Yanık Kokusu Sansür**, İstanbul, Hasat Yayınları, 1999.

KİLİ, Suna, A. Şeref Gözübüyük: **Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, 3.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

KOLOĞLU, Orhan: **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2006.

KURDAKUL, Necdet: **Tanzimat Dönemi Basınında Sosyo- Ekonomik Fikir Hareketleri**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2012, 1997.

KURDOĞLU, F. Ümran: "1982 Anayasasında Basın Özgürlüğü", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku, 1986.

LANG, Kurt: "İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi", **Kitle İletişim Kuramları**, Der. Erol Mutlu, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, s.27-41.

LUNDBY, Knut, Ronning Helge: "Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanışı", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. Süleyman İrvan, Ankara, Ark, 1997, s.13-28.

MUMCU, Ahmet: **1924 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: II, Mart 1986, Sayı 5'den Ayrıbasım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.

NEBİLER, Halil: **Medyanın Ekonomi Politiği**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995.

NEZİROĞLU, İrfan: **Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980)**, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 2003.

NOELLE-Neumann, Elisabeth: "Suskunluk Sarmalı Kuramı'nın Medyayı Anlamaya Katkısı", **Medya, Kültür, Siyaset,** Ankara, Ark, 1997, s.223-232.

ODYAKMAZ, Necla: "Basın Özgürlüğünün Düşünsel Tarihi", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 18, 2003, s.129-166.

ODYAKMAZ, Necla: "Cumhuriyet Döneminde Anayasal Düzenlemeler ve Basın Özgürlüğü", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:17, 2003. s.121-144.

ORAL, Fuat Süreyya: **Türk Basın Tarihi, (**Birinci Kitap), Ankara, Yeni Adım Matbaası, t.y.

ORAL, Fuat Süreyya: **Türk Basın Tarihi,** (İkinci Kitap), Ankara, Yeni Adım Matbaası, t.y.

OSKAY, Ünsal: **Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, 4.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2000.

ÖKTEM, Niyazi: "İletişim Özgürlüğü", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:1, 1992-1993, s.163-166.

ÖZGEN, Murat: "Basın Özgürlüğü Kavramı", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 7, 1998, s.53-58.

ÖZGEN, Murat: **Gazetecinin Etik Kimliği**, 2.bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002.

ÖZGEN, Murat: **Gazetecinin Etik Kimliği**, 3.bs., Set-Systems Tercümanlık Reklamcılık Yayıncılık Ltd, İstanbul, 2006.

ÖZGEN, Murat: "Türk Basınının Gelişimine Tarihsel Bir Yaklaşım ve Değerlendirme", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:11, 2001, s.19-23.

ÖZGEN, Murat: **Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları**, 2.bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004.

ÖZSEVER, Atilla: **Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004.

PARLA, Taha: **Türkiye'de Anayasalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

PERİN, Cevdet: **Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1974.

POLAT, Veli: "İletişim ve İktidar", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 11, 2001, s.301-311.

POSTMAN, Neil: **Televizyon: Öldüren Eğlence**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1994.

PULUR, Hasan: "Babıâli de yok simitçi de…", **Milliyet Gazetesi**, 7 Kasım 2009.

RİGEL, Nurdoğan: **Rüya Körleşmesi**, İstanbul, Der Yayınları, 2000.

SALİHPAŞAOĞLU, Yaşar: **Türkiye'de Basın Özgürlüğü**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007.

SALTIK, Zeycan: "Düşünce ve Basın Özgürlüğünün Gelişimi ve Türk Anayasaları", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 1991.

SÖZEN, Edibe: "Yeni Osmanlılar ve Gazetecilik", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:1, 1992-1993, s.177-186.

ŞAHHÜSEYİNOĞLU, H. Nedim: **Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür**, Ankara, Paragraf Yayınları, 2005.

ŞAHİN, Halûk: **Yeni İletişim Ortamı Demokrasi ve Basın Özgürlüğü**, İstanbul, 1990 Basın Konseyi Bilimsel Araştırması, 1991.

ŞAPOLYO, Enver Behnan: **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın**, Ankara, Güven Matbaası, 1971.

ŞENEL, Alâeddin: **Siyasal Düşünceler Tarihi,** 11.bs., Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.

TANÖR, Bülent: **Anayasal Gelişme Tezleri,** İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008.

TANÖR, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005.

TANÖR, Bülent: "Siyasal Tarih (1980-1999)", **Türk Tarihi 4**, Yay. Yön. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Ofset Tesisleri, t.y., s.25-110.

TİMUÇİN, Afşar: **Düşünce Tarihi**, İkinci Cilt, 5.bs., İstanbul, Bulut Yayınları, 2005.

TİMUR, Taner: **Kürselleşme Ve Demokrasi Krizi**, 2.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2000.

TOKGÖZ, Oya: **Temel Gazetecilik**, 7.bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2008.

TOPUZ, Hıfzı: **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 2.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.

TUNÇAY, Mete: "Siyasal Tarih (1908-1923)", **Türk Tarihi 3**, Yayın Yönetmeni. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Ofset Tesisleri, t.y., s.27-81.

TURHAN, Mehmet: **Siyaset ve Anayasa**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1995.

TURHAN, Rıdvan: "1929 Ekonomik Krizinin Türk Basınına Yansımaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2005.

TÜFEKÇİOĞLU, Hayati: **İletişim Sosyolojisine Başlangıç**, İstanbul, Der Yayınları, 1997.

ULUÇ, Güliz: **Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı**, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2003.

WALKER, Martin: **Basının Gücü**, Çev. Gülden Şen, İstanbul, AD Kitapçılık, 1999.

YALÇIN, Soner, Doğan Yurdakul: **Bay Pipo: Bir Mit Görevlisinin Sıra dışı Yaşamı: Hiram Abbas**, 3.bs., İstanbul, Doğan Kitapçılık AŞ., 2000.

YILMAZ, Durali: "Türkiye'de Gazetecilik Dilinin Doğuşu", **İ.Ü.İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, 1992-1993, s.171-176.

YILMAZ, Mustafa, Yasemin Doğaner: **Cumhuriyet Döneminde Sansür: (1923-1973)**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007.

YÜCEDOĞAN, Güleda: "Basın, Özgürlük ve Gazeteci", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 9, 1999, s.107-112.

YÜKSEL, Erkan: **Medyanın Gündem Belirleme Gücü**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001.

Yararlanılan Diğer Kaynaklar

3. Basın Sempozyumu: Haz. Saffet Uysal, Antalya, Antalya Gazeteciler Cemiyeti, t.y.

Basın-Yayın Mevzuatı: Yay. Haz. Remzi Özmen, Yay. Dan. İbrahim Pınar, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2001.

Tuskish Press, Ankara, Directorate General of Pres & İnformation, 1999.

http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm: Erişim Tarihi: 25/1/2010, Saat:16.28.

http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm: Erişim Tarihi: 26/1/ 2010, Saat: 22.10.